

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BOĞAZIÇI'NIN MORFOLOJİK YAPISI BAĞLAMINDA YÜRÜRLÜKTEKİ
İMAR PLANININ İRDELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali ULUPINAR- Şehir Plancısı

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülşen ÖZAYDIN

TEMMUZ 2009

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde benden desteğini eksik etmeyen danışmanım Prof.Dr.Gülşen Özaydın'a, yardımları için sevgili arkadaşlarım Gökçe Dede'ye ve Barbaros Bensoy'a, kaynak kullanımını konusunda bana destek olan Bimtaş Boğaziçi Proje Grubu çalışanlarına ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Boğaziçi İmar Müdürlüğü çalışanlarına ve çok sevgili aileme teşekkürü borç bilirim.

Temmuz 2009

Ali ULUPINAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ	v
KISALTMALAR	viii
ÖZET.....	ix
THE STUDY OF THE CURRENT MASTER PLAN OF THE BOSPHORUS IN TERMS OF THE RELATIONSHIPS WITH MORPHOLOGY.....	x
SUMMARY	x
GİRİŞ	1
AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM.....	1
1.1.DOĞAL MORFOLOJİ.....	2
1.2.KENTSEL MORFOLOJİ	3
İtalyan Ekolü	4
İngiliz Ekolü	8
Fransız Ekolü.....	10
Güncel Yaklaşımlar	11
2.1. BOĞAZIÇI'NİN DOĞAL MORFOLOJİK YAPISI.....	21
2.1.1.Kıyı Ve Su Hareketleri	21
<i>Su Hareketleri</i>	23
Gel-Git Seviyesi Farklılığı.....	24
<i>Akıntılar</i>	24
2.1.2.Topografya Ve Yüzey Şekilleri	25
2.2. BOĞAZIÇI'NİN KENTSEL MORFOLOJİK YAPISI.....	37
2.2.1. Boğaziçi Yerleşmelerinin Tarih İçindeki Gelişimi.....	37
2.2.2.Boğaziçi Genel Yerleşme Karakteri.....	43
2.2.2.1. <i>Boğaziçi'nde Doku Tipleri</i>	46
<i>Organik Doku</i>	46
<i>Kıyı Boyu Lineer Doku</i>	49
<i>Izgara Doku</i>	51
<i>Yol Boyu Lineer Doku</i>	55
<i>Dağınık-Düzensiz Doku</i>	56
<i>Projeye Yapılaşmış Alanlar</i>	58
2.2.2.2. <i>Karakter Alt Bölgeler/İskele Meydanları</i>	61
<i>Ortaköy Meydanı ve Çevresi</i>	63
<i>Kanlıca İskelesi</i>	64

2.2.2.3. Boğaziçi'ndeki Parsel Tipleri	65
Organik Dokular İçindeki Parseller	66
Kıyı Boyu Lineer Doku İçindeki Parseller	68
Izgara Doku İçindeki Parseller.....	69
Yol Boyu Lineer Doku İçindeki Parseller	71
Dağınık-Düzensiz Doku İçindeki Parseller.....	72
Proje İle Yapılaşmış Alanlardaki Parseller	73
2.2.2.4. Boğaziçi'nde Bina Tipleri	74
Yalılar.....	75
Eski Köy Dokusu İçindeki Tescilli Binalar	76
Villalar Ve Site Blokları.....	78
Niteliksiz Yapılar	79
2.2.2.5. Boğaziçi'nde Yeşil Alanlar.....	80
Korular.....	81
Fethi Paşa Korusu.....	85
Sait Halim Paşa Korusu	86
Parklar	86
Bebek Parkı	87
Tarihi Mezarlıklar	87
Aşiyen Mezarlığı.....	88
Beykoz Gazi Yunus Mezarlığı	88
Mesire Alanları.....	91
Sultaniye Çayırı	91
2.2.2.6. Boğaziçi'nde Nirengi Noktaları	93
Boğaziçi Köprüsü	94
Fatih Sultan Mehmet Köprüsü.....	94
Rumeli Hisarı	95
Anadolu Hisarı	96
3. YÜRÜRLÜKTEKİ İMAR PLANININ BOĞAZIÇI MORFOLOJİK YAPISINA ETKİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	97
3.1. BOĞAZIÇI PLANLAMA TARİHİ.....	97
Osmanlı Dönemi.....	97
Cumhuriyet Dönemi	99
3.2. LEJAND MADDELERİ VE PLAN NOTLARI DEĞERLENDİRMESİ	106
3.2.1. Boğaziçi Öngörünüm Sınırı	106
3.2.2. Lejand Maddeleri Ve Plan Notları Değerlendirmesi	107
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	124

KAYNAKÇA	127
----------------	-----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.2.1.Kentsel Morfoloji Ekollerini Oluşturan Kuramcılar Ve Kuramları.....	11
Şekil 1.2.2.Huni Konsepti.....	14
Şekil 1.2.3.Elek Aşaması.....	15
Şekil 1.2.4.Aktörler ve Çözümleme Seviyeleri İlişkileri.....	16
Şekil 1.2.5.Valetta Ve Floriana.....	17
Şekil 1.2.6.Valetta Ve Floriana.....	17
Şekil 1.2.7.Valetta Ve Floriana’da Kentsel Morfoloji Bileşenleri Tablosu.....	19
Şekil 1.2.8.Valetta-Floriana Kent Planı Örneği	20
Şekil 2.1.1.1.Boğaziçi Uydu Resmi	22
Şekil 2.1.1.2.Boğaziçi’nde Koşullar	23
Şekil 2.1.2.1. Boğaziçi Eğim Analizi.....	27
Şekil 2.1.2.2.Boğaziçi’nde Uydu Fotoğrafı Üzerinde Topografya- Çengelköy/Vaniköy Kıyı Çizgisi Bölgesi	28
Şekil 2.1.2.3.Boğaziçi’nde Tepe Noktaları	29
Şekil 2.1.2.4.Boğaziçi Eşyüksekti Analizi.....	31
Şekil 2.1.2.5.Boğaz’da Burunlar.....	33
Şekil 2.1.2.6.Vadi/Burun.	34
Şekil 2.1.2.7.Vadi/Vadi	34
Şekil 2.1.2.8.Burun/Burun.....	35
Şekil 2.1.2.9.Boğaziçi’nde Vadiler	35
Şekil 2.2.1.1.Konstantinopolis Sayfiyeleri.....	38
Şekil 2.2.2.1.Boğaziçi Genel Yerleşme Karakteri Şeması	45
Şekil 2.2.2.1.1.Boğaziçi’nde Farklı Doku Tiplerinin Genel Yerleşme Şeması İçinde Temsil Ettiği Alanlar	46
Şekil 2.2.2.1.2.Organik Doku-Rumelifeneri-Sarıyer19.yy.....	47
Şekil 2.2.2.1.3.Organik Dokudan Sokak Örneği-Beykoz.....	48
Şekil 2.2.2.1.4.Organik Dokudan Sokak Örneği-Beykoz.....	48
Şekil 2.2.2.1.5.Kanlıca İskelesi.....	49
Şekil 2.2.2.1.6.Kıyı Boyu Lineer Doku-Yeniköy-Sarıyer-19.yy.....	50
Şekil 2.2.2.1.7.Kıyı Boyu Lineer Doku-Yeniköy.....	51
Şekil 2.2.2.1.8. Mısır Hıdivi Yahısı (Mısır Başkonsolosluğu)-1902.....	51
Şekil 2.2.2.1.9.Izgara Doku Tipi-Arnavutköy-Beşiktaş 19.yy	52
Şekil 2.2.2.1.10.Arnavutköy’de Izgara Dokudan Sokak Örneği	53

Şekil 2.2.2.1.11.Izgara Doku Tipi-Yalıköy-Beykoz-20.yy	54
Şekil 2.2.2.1.12.Izgara Tipi Dokudan Sokak Örneği-Beşiktaş.....	54
Şekil 2.2.2.1.13.Yol Boyu Lineer Doku-Beykoz-20.yy	55
Şekil 2.2.2.1.14.Yol Boyu Lineer Dokudan Bir Örnek-Arnautköy ve Bebek Arası	56
Şekil 2.2.2.1.15.Düzensiz-Dağınık Doku Tipi-Üsküdar -20.yy	57
Şekil 2.2.2.1.16.Düzensiz-Dağınık Yerleşme Dokusu-Beşiktaş	58
Şekil 2.2.2.1.17.Proje İle Yapılaşmış Alan-Sarıyer-20.yy	59
Şekil 2.2.2.1.18.Proje İle Yapılaşmış Alanlara Örnekler -Beşiktaş.....	59
Şekil 2.2.2.1.19.Proje İle Yapılaşmış Alanlara Örnekler -Villa Tipi Yapılaşma- Beykoz	60
Şekil 2.2.2.1.20. Proje İle Yapılaşmış Alanlara Örnekler-Yüksek Blok Tipi Yapılaşma-Beşiktaş	60
Şekil 2.2.2.2.1.Boğaziçi'nde İskeleler	61
Şekil 2.2.2.2.2.Ortaköy Meydanı.....	63
Şekil 2.2.2.2.3.Ortaköy Meydanı Planı.....	64
Şekil 2.2.2.2.4.Kanlıca İskelesi.....	64
Şekil 2.2.2.2.5.Kanlıca İskelesiMeydanı Planı.....	65
Şekil 2.2.2.3.1.Çeşitli Parsel Tiplerinin Aynı Doku İçinde Bir Arada Bulunması- Rumelifeneri.....	66
Şekil 2.2.2.3.2.Küçük Ve Geometrik Parsellere Örnekler-Rumelifeneri.....	67
Şekil 2.2.2.3.3.Büyük Ve Geometrik Olmayan Parsellerden Örnekler-Rumelifeneri	67
Şekil 2.2.2.3.4.Kıyı Boyu Lineer Doku içinde parseller-Yeniköy.....	68
Şekil 2.2.2.3.5.Bitişik Nizamlı Dar Cepheli Parsel Örnekleri-Yeniköy	68
Şekil 2.2.2.3.6.Kıyı Boyu Lineer Dokuda Geniş Cepheli Parsel Örneği-Yeniköy	69
Şekil 2.2.2.3.7.Izgara Doku İçinde Parsellerin Dizilimi Örneği-Arnautköy.....	70
Şekil 2.2.2.3.8.Izgara Dokudan Parsel Örnekleri-Arnautköy	70
Şekil 2.2.2.3.9.Yol Boyu Lineer Doku İçinde Parsel Örnekleri- Bebek.....	71
Şekil 2.2.2.3.10.Yol Boyu Lineer Dokuyu Oluşturan Parseller-Bebek	71
Şekil 2.2.2.3.11. Dağınık-Düzensiz Doku İçindeki Parseller-İncirköy	72
Şekil 2.2.2.3.12.Düzensiz-Dağınık Dokuda Çeşitli Biçim Ve Büyüklükte Parsel Ve Yapı Örnekleri-İncirköy	73
Şekil 2.2.2.3.13.Proje İle Yapılaşmış Alanlarda Parsel Örnekleri-Yeniköy	74
Şekil 2.2.2.4.1.Yalı Tipi Yapıya Tipik Bir Örnek-Mustafa Reşit Paşa Yalısı-Sarıyer	76
Şekil 2.2.2.4.2.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Bina Tipinin Fonksiyon Değiştirmesine Bir Örnek-Çengelköy.....	77
Şekil 2.2.2.4.3.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Bina Tipine Bir Örnek-Kanlıca.....	77

Şekil 2.2.2.4.5.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Bina Tipine Bir Örnek-Sarıyer	78
Şekil 2.2.2.4.6.Site blokları tipi bir bina örneği-Beşiktaş.....	79
Şekil 2.2.2.4.7.Villa Tipi Binalardan Bir Örnek-Beykoz	79
Şekil 2.2.2.4.8.Niteliksiz Bina Örnekleri- Beşiktaş.....	80
Şekil 2.2.2.5.1.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'ndeki Korular.....	84
Şekil 2.2.2.5.2.Fethi Paşa Korusu	85
Şekil 2.2.2.5.3.Bebek Parkı	87
Şekil 2.2.2.5.4.Aşiyen Mezarlığı	88
Şekil 2.2.2.5.5.Aşiyen MezarlığıPlanı	88
Şekil 2.2.2.5.6.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nde Mezarlıklar.....	90
Şekil 2.2.2.5.7.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nde Başlıca Mesire Alanları.....	92
Şekil 2.2.2.6.1.Boğaziçi Köprüsü	94
Şekil 2.2.2.6.2.Fatih Sultan Mehmet Köprüsü	94
Şekil 2.2.2.6.3.Rumeli Hisarı.....	95
Şekil 2.2.2.6.4.Anadolu Hisarı.....	96
Şekil 3.1.1.Moltke Haritası.....	98
Şekil 3.2.1.1.Boğaziçi Öngörünüm Sınırı Ve Topografya İlişkisi.....	107
Şekil 3.2.2.1.Tescilli Eserlerleİlgili Lejand Maddelerine Plandan Örnekler-Kanlıca- Beykoz	109
Şekil 3.2.2.2.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Binalarla İlgili Lejand Maddelerine Plandan Örneklerler-Emirgan-Sarıyer	111
Şekil 3.2.2.3.Sosyal Donatı Alanları İle İlgili Lejand Maddelerine Plandan Örnek- Beylerbeyi-Üsküdar.....	113
Şekil 3.2.2.4.Plandan Anıt Ağaç Örnekleri-Beylerbeyi-Üsküdar.....	114
Şekil 3.2.2.5.1.ve2.Grup Koruya Plandan Örnek-Emirgan Korusu-Sarıyer	116
Şekil 3.2.2.6.Koruya Katılacak Alanlara Plandan Örnek-Bebek-Beşiktaş	116
Şekil 3.2.2.7.Plandan askeri alan örneği-Anadolukavağı-Beykoz.....	117
Şekil 3.2.2.8.Plandan Jeolojik Sakıncalı Alan Örneği-Sarıyer	119
Şekil 3.2.2.9.Plandan Yapılanması Kısıtlı Alan Örneği-Sarıyer	119
Şekil 3.2.2.10.Plandan Mesire Alanı Örneği-Çubuklu-Beykoz.....	120
Şekil 4.1.Boğaziçi Genel Yerleşme Karakteri Tablosu.....	125

KISALTMALAR

G.E.E.A.Y.K. : Gayrimenkul Eski Eserler Ve Anıtlar Yüksek Kurulu

İ.B.B. :İstanbul Büyükşehir Belediyesi

ÖZET

Morfoloji ile ilgili çalışmalar planlama disiplini içinde günden güne önem kazanmakta ve bu çalışmalar disiplinin bir kolu haline gelmeye başlamaktadırlar. Bu gelişmeler, morfoloji ve planlama ilişkisini önem kazanan bir araştırma konusu haline getirmektedir.

Boğaziçi, tarihsel süreç içinde oluşmuş olan özgün yerleşme karakteri, günümüzde değişmeye devam eden mekansal özellikleri ve planlama açısından sorunlu alanları ile planlama ve morfoloji ilişkisi açısından önemli bir çalışma konusudur.

Bu çalışma, Boğaziçi'nde morfolojik yapı ve plan ilişkisini kurmayı amaçlamaktadır. Bu ilişkinin kurulabilmesi amacıyla "morfoloji" anlaşılmaya çalışılmış ve kavramın bileşenlerinin Boğaziçi'ndeki temsilcileri incelenmiştir.

Boğaziçi örneği incelenmeden önce, "morfoloji" kavramını tanımak ve planlama ile ilişkisini kurabilmek amacıyla konu ile ilgili kuramsal inceleme yapılmıştır. Bu inceleme morfoloji ekollerini, güncel kuramsal yaklaşımları ve morfolojinin bileşenlerini göz önünde bulunduran güncel bir planlama yaklaşımı örneğini içermektedir.

Boğaziçi'ndeki morfolojik yapı bileşenleri, çalışmanın kuramsal bölümünde edinilen bilgiler ışığında analiz edilerek bu bileşenlerin birbirleri ile ilişkileri kurulmaya çalışılmıştır. Bu analiz çalışması, bileşenler için temsil gücü yüksek olan bazı örnekleri de içermektedir.

Boğaziçi'nin morfolojik yapısı analiz edildikten sonra, bölge için geçerli olan uygulama imar planının morfoloji ile ilişkisi, planın morfolojiye etkileri açısından irdelenmiştir. Bu amaçla, plan hükümlerinden bir bölümü seçilmiş ve morfolojik açıdan etkilerinin ne olacağı tek tek tartışılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, planın irdelenmesinden hareketle, morfolojik yapıyı göz önünde bulunduran bir planlama yaklaşımının nasıl olması gerektiği belirlenmeye çalışılmış, bu plan yaklaşımının getireceği planlama araçlarından biri olarak kentsel tasarım rehberlerinin içerikleri ve yaklaşımları ile ilgili temel öneriler sunulmuştur.

THE STUDY OF THE CURRENT MASTER PLAN OF THE BOSPHORUS IN TERMS OF THE RELATIONSHIPS WITH MORPHOLOGY

SUMMARY

Studies about morphology have an increasing importance and these studies began to be a special branch of planning discipline. These developments make “the relationships of planning and morphology” an important subject for new studies.

The Bosphorus is a good subject for studies about planning and morphology relationships with its unique local physical characteristics, historical background and planning issues.

The purpose of this study is to search the relationships between planning and morphology within the “Bosphorus” territory. First of all, the study investigates the components of morphology in order to understand the levels of the relationships of the two subjects.

Before investigating The Bosphorus, a theoretical background about the term “morphology” was investigated. This study includes morphology schools, new theoretical approaches and a sample of a planning approach in which morphological features are classified.

With the help of the theoretical study, the morphological features of The Bosphorus are identified and the relationships between these features are investigated. Also, the most significant samples of these features are revealed.

Then, keeping the morphological resolution levels in mind, the master plan of The Bosphorus is investigated in terms of the remaining or potential effects of planning decisions on the morphological structure.

Finally, the properties of a planning approach, in which morphological features are not underestimated are stated and as a result of the relationship of planning approach with urban design; the basic features and ideas about a possible urban design guide were suggested.

GİRİŞ

AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, planlamanın morfoloji ile nasıl ilişki kurabileceğini irdeleyerek, morfolojiyi göz önünde tutan bir planlama yaklaşımının nasıl olabileceğini incelemek ve bu yaklaşımın kentsel tasarımla ilişkisini kurmaya çalışmaktır.

Çalışmada planlama ve morfoloji ilişkisi “Boğaziçi” örneği üzerinden incelenecektir. Çalışmanın kapsamı, Boğaziçi’nde yürürlükte olan 1/1000 ölçekli uygulama planı sınırları, yani Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi’dir. Kentsel morfoloji ile ilgili analiz çalışmalarının tamamı bu bölge için yapılmış, doğal morfoloji ile ilgili analizlerin küçük bir kısmında doğal yapının herhangi bir sınırla bölünemeyeceği nitelikte yerler olduğundan, Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi sınırları dışındaki veriler de çalışmanın bu kısımlarına dahil edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak doğal morfoloji ve kentsel morfolojinin ne oldukları anlatılmış, kentsel morfoloji ile ilgili planlama yaklaşımlarına yön verebilecek kuramsal bilgiler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

İkinci aşama, Boğaziçi’nin doğal ve kentsel morfolojisinin incelenmesidir. Burada ilk aşamadaki kuramsal çözümler Boğaziçi örneği üzerinde incelenmiştir.

Üçüncü aşama yürürlükteki uygulama imar planının morfoloji ile etkileşimi açısından değerlendirilmesidir. Burada plan lejantı ve plan notları arasından seçilen plan kararlarının morfolojiyi olumlu ya da olumsuz etkilemesi veya plan kararlarının morfoloji ile ilişkileri açısından yeterli ya da yetersiz olmaları belirlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Son aşama ise incelemeler sonucunda Boğaziçi’nde morfoloji ile ilgili bir planlama yaklaşımının niteliklerinin tartışılarak bu nitelikler hakkında öneriler sunulmasıdır.

1.MORFOLOJİ

“Morfoloji” kavramının sözlük anlamı, “biçim bilimi” dir.¹Bu çalışma kapsamında Boğaziçi morfolojisi incelenecektir, yani Boğaziçi’nde morfolojik ilişkiler ve anlamları araştırılmaya çalışılacak, sonra da Boğaziçi’nin morfolojik yapısına etkisi açısından yürürlükteki imar planı irdelenmeye çalışılacaktır.

Boğaz’ın morfolojik yapısı “doğal morfoloji” ve “kentsel morfoloji” bileşenlerinden oluşmaktadır. Doğal morfoloji yüzey şekilleri, kıyı, su hareketleri gibi doğal öğelerin biçimsel açıdan ele almakta, kentsel morfoloji ise doğal yapı üzerine oturmuş, insan eliyle üretilmiş olan mekansal öğeleri biçimsel açıdan incelemektedir.

1.1.DOĞAL MORFOLOJİ

Doğal morfoloji, kentin üzerine oturduğu biçimi inceler. Kentsel morfolojinin biçimlenmesine neden olan etkenlerden biri olan doğal morfolojiyi yerin iç yapısı, yeryüzü şekilleri, iç kuvvetler/jeomorfoloji (volkanizma vs.) ve dış kuvvetler (akarsu, aşınmalar vs.) oluşturmaktadır. Kent biçiminin oluşumunda doğal yapıya ait öğelerden arazinin eğimi, bakı, yeryüzü şekilleri (vadiler, tepeler vs) su yapısı(denizler, akarsular ve göller) ve rüzgar önemli rol oynamaktadır.

Topografyanın etkisiyle yerleşim karakteri şekillenmekte (binaların araziye oturuşu, bina girişleri, sokaklar, meydanlar ve bina yönelişleri) ve karaktere uygun yapı yükseklikleriyle kent silüeti şekillenmektedir.

Yeryüzü şekillerinden “tepelere”, potansiyel manzara noktalarını oluşturmaktadır. Tepelerin arasından akarsu aşındırması ile oluşan ve tabanında akarsu yatağının ve akarsuyun yerleştiği sürekli iniş gösteren oluk olarak tanımlanabilen “vadiler”, potansiyel yeşil alanları oluşturmaktadır.

Özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda karaların denize uzanmış bölümü “burun” olarak adlandırılmaktadır. Burunlar, dağların, ya da onların bir bölümünün, kıyı

¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=morfoloji&ayn=tam>, 10.06.2009

uzanışına dik giden uçlarıdır. “Koy” ise denizin küçük girintiler biçiminde karaya doğru sokulmuş bölümüdür. Burun ve koylar da rüzgarın ve suyun akış yönüne göre yerleşmeyi etkilemektedirler. Örneğin burunların bir tarafı çok akıntı alarak kıyı yerleşmeleri açısından elverişsiz olurken, akıntıya maruz kalmayan tarafı yerleşmeye daha elverişli olabilmektedir.²

Boğaziçi için, yukarıda kısaca tanımlanan ve yerleşme ile ilişkileri özetlenen doğal morfoloji bileşenleri arasından, bölgenin hem doğal yapısı hem de yerleşme yapısı karakterine etkileri bakımından en çok önem taşıyan bileşenler olan kıyı, su hareketleri ve topografya hakkında bilgi verilecektir.

1.2.KENTSEL MORFOLOJİ

Moudaon (1997)’a göre Kentsel morfoloji, en basit haliyle “insanın yaşama ortamı (habitat) olarak kentin incelenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.³

Kentsel morfoloji, kentin çeşitli bileşenlerini tanımlayarak ve dikkatle inceleyerek kentin oluşması ve sonradan eklenen dönüşümleri arasında geçirdiği evrimi analiz eder.

Binalar, bahçeler, parklar, sokaklar, parseller ve anıtsal yapılar morfolojik analizin temel elemanları arasında yer alırlar. Bu elemanlar zamanla değişen ve dönüşen ve sürekli kullanılan organizmalardır. Ayrıca bu elemanlar esnek ve hareketli bir ilişkiler bütünü içinde var olurlar. İnsan eliyle inşa edilmiş yapılar, etraflarındaki açık alanlar tarafından şekillendirilmekte ve kamusal alan ve sokaklar, etraflarındaki özel arazi sahipleri tarafından kullanılmaktadır.

Morfolojik analiz üç temel araştırma ögesine dayalıdır:

- Kentsel form üç ana fiziksel eleman tarafından tanımlanmıştır: binalar, açık alanlar ve sokaklar (BİÇİM)
- Kentsel form farklı çözümleme seviyelerinde algılanabilir. Genelde en çok kullanılan dördü şunlardır: Binalar/açık alanlar, sokaklar/bloklar, kent ve bölge. (ÇÖZÜMLEME SEVİYELERİ)

²Bu kısımdaki bilgiler www.cografya.gen.tr adresinden derlenmiştir.

³Moudon, A.V. 1997, Urban Morphology As An Emerging Interdisciplinary Field, College Of Architecture And Urban Planning, University Of Washington, *Urban Morphology* 1, 3-10

- Kentsel form tarihsel süreç ile birlikte ele alınarak anlaşılabilir, çünkü kenti oluşturan bileşenler devamlı dönüşüm halindedir. (ZAMAN)

Kentin en küçük hücresi (inceleme birimi), iki bileşenden oluşur: Parsel ve içinde barındırdığı yapı, yapılar veya açık alanlar. Bu birimlerin karakteristikleri kentsel formu ve yoğunluğu tanımlar ve aynı zamanda tarih içindeki kullanımı ve mevcut kullanım potansiyeli hakkında bilgi verir. Aynı zamanda tarih içindeki sosyo-ekonomik gelişmelerle de örtüşür, bunları yansıtır. Bu değişimlerin büyüklükleri kentten kente farklı olsa da hepsi ekonomik ve kültürel değişimleri yansıtmaktadır.

Kentsel morfoloji çalışmaları ayrıca “kentsel doku” kavramına da odaklanırlar. Dokular, birbirleri ile benzer karakteristiklere sahip, benzer zamanlarda benzer dönüşümlere uğramış binalar, açık alanlar ve sokakların oluşturduğu gruplardır.

Kentsel morfoloji çalışmalarının amaçları ve yaklaşımları da Moudon (1997)’un belirttiği gibi farklı olabilir. Bu farklar sonucu kentsel morfoloji ekolleri oluşmuştur. Örneğin İngiliz ekolü kentlerin “nasıl ve niçin” inşa edildiklerini analiz edebilmek için morfoloji incelemelerini kullanırken, Fransız ekolü morfolojiyi bir kentsel tasarım teorisi oluşturmak ve mimari alanda eski bina tipolojilerini yeniden üretebilmek için kullanmıştır.⁴

Kentsel morfoloji alanında İngiliz, Fransız ve İtalyan olmak üzere üç ana ekol vardır. 1960’lı yıllardan itibaren İngiltere’de Conzen, İtalya’da Muratori ve Fransa’da Castex, modernist mimariye tepki olarak bu ekolleri geliştirmişlerdir.

Bu ekoller, çeşitli kentleri inceleyerek ve bu incelemeler sonucu edindikleri yaklaşımları mimari ölçekte uygulayarak isimlerini duyurmuşlardır ve hala birbirleri ile etkileşim içindedirler. Bu üç ekolün birbirlerine benzeyen prensipleri bulunsa da, her bir ekolün kendine özgü yaklaşımı vardır.

İtalyan Ekolü

İtalyan Ekolü’nü tanımak için bu ekolün kurucusu olan Saverio Muratori’nin fikirleri ve çalışmalarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Muratori’ye göre 20.yüzyılın ilk yarısı boyunca kentsel tasarım teorisi sistematik bir şekilde tarih kökenli ve

⁴Moudon, A.V., 1997, Urban Morphology As An Emerging Interdisciplinary Field, College Of Architecture And Urban Planning, University Of Washington, *Urban Morphology* 1, 3-10

kültürel bir araç olma özelliğini yitirmeye başlamıştır.⁵ Planlama ve tasarım neredeyse yalnızca teknik araçlar olarak ele alınmaya başlanmış, bu da Muratori'ye göre bu disiplinlerde fakirleşmenin başlamasına yol açmıştır. Muratori, bu gelişmelere karşılık ancak ve ancak tarihsel süreç içinde kentsel mekanın üretim kurallarını anlayabilmenin kentsel tasarımın ve planlama disiplininin sahip çıkması gereken rollerini yeniden yaratabileceğini savunmuştur.

Muratori, 1933 yılında mezun olur ve o yılların Avrupa'sının en güncel mimari projelerini inceleyerek ve bu incelemeleri "Architettura" dergisinde yayınlayarak modern mimari hakkındaki bilgilerini geliştirir. Bu çalışmalar erken dönem projelerine ışık tutarlar. Daha sonraki projelerde Muratori, İtalya'nın çeşitli kentlerindeki meydanlar ve bu meydanları çevreleyen anıtsal yapılara yoğunlaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, Muratori'nin planlama ve mimarlık projelerini kesintiye uğratmış, Muratori bu sürede kuramsal çalışmalara ağırlık vermiştir. Ölümünden sonra yayınlanan bu yıllara ait çalışmalarında ilk defa kent konseptini yaşayan bir organizma, kolektif sanat eserleri ve birbirini tamamlayan binalar kültürü olarak ele almıştır. Ayrıca kent konseptini tarihsel süreç içinde ele alma fikri de bu dönemde ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Muratori bir takım kamusal binaların tasarımını yapmıştır. Bu projelerde Muratori'nin geçmişin tecrübelerinden nasıl faydalandığı açıkça görülür. Muratori bu projelerde tarihi stilden kopmadan, modern malzemeler kullanarak güncel problemlere temel çözümler üretmiştir.

Muratori 1952 yılında Venedik'e giderek bu kentte ilk morfolojik analizleri yapmış, burada kent formunun ve binaların tarih içindeki oluşumunu inceleyerek kuramlarını deneme şansı yakalamıştır. 1954 yılında Muratori Roma'ya dönerek bu tecrübelerini öğrencilerine aktarmış ve öğrenci projeleri dahilinde mevcut binalar ve yeni uygulamaların birbiri ile entegre edilmeleri konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalarda kentsel temalara mimari organizmalar olarak bakılmış ve malzeme, strüktür ve kompozisyon sentezi yapılarak mekansal form

⁵Cataldi Giancarlo, Maffei,G.L. ve Vaccaro Paolo,2002, Saveiro Muratori And The Italian School Of Planning Typology, *Urban Morphology*, 2002, 6, 3-14

düzenlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında etaplı planlama anlayışı gelişmiştir.

Muratori, tek başına mimarlığı baştan yaratma rolüne soyunup kendini modernizmden tamamen izole ettiği yönünde eleştirilmiştir. Muratori Ekolü, ölümünden sonra asistanları ve öğrencileri tarafından yayılmış ve devam ettirilmiştir.

İtalyan Ekolü, aynı zamanda “Muratori Ekolü” olarak anılsa da kentsel form konusunda çalışmalar yapan tek İtalyan Muratori değildir. İtalya’nın kentsel incelemeler konusunda kendine özgü bir geleneği vardır. İtalyan mimar ve şehirciler, kentsel olguları her biri için kendine özgü tasarım stratejileri içinde incelemiştir. Böylece kentsel formu kendine özgü bir olgu olarak ele almışlardır.

İtalya’da kentsel form incelemeleri genelde “tip” üzerinden ve belli kentsel formların tarihsel gelişimini belli bir sistem içinde ele alınarak yapılmıştır. Bu yöntem tasarımcıya pek çok alternatif ve olasılık sunar çünkü her “tip” tanımı belirli bir mimari fikre karşılık gelmektedir. Bu fikir çeşitliliği de bir probleme farklı farklı çözüm seçenekleri arasından en iyilerini seçmeye yardımcı olur. Bu yaklaşım daha önceki sabit ve sınırlı bakış açılarını kırarak özgün çözümler geliştirme yolunu açmıştır.

Ne kadar farklı yaklaşımlarla karşılaşılsa karşılaşılsın, yine de mimari ve kentsel tasarım teorilerinde farklı ekollerde ortak temalara rastlanmaktadır. Bu da, çeşitliliklere rağmen belli bir kentsel form inceleme teorisini gerektirmektedir. Tasarımcıyı çözüme yönelik çeşitli araçlara götüren alternatifler ve teorik olasılıklar bu teorinin içinde yer almalıdırlar.

İtalyan morfoloji geleneğinin kendine özgü özelliği, geleneksel olanla yeni olan arasında yakın bir bağ kurarak, farklı araştırmacıların uzun bir periyod içinde bu anlayışı yaşatmış olmalarıdır. Bu anlayış, hem teorik anlamda hem de uygulama anlamında, özellikle mevcut kentsel dokular üzerindeki çalışmalarda kendini göstermiştir. Geleneksel ile yeni arasındaki ilişki, en çok tipolojik çalışmalarda uygulama alanı bulmuş, bu yaklaşım mimarlık ve planlama arasındaki bağları güçlendirerek kent strüktürünün oluşumunun ve gelişiminin tarihi süreç incelemelerini her iki disiplinin de içine sokmuştur.

İtalyan şehircilik geleneğinin kurucusu Giovannoni’dir. Giovannoni, tarihsel çerçeve içinde farklı coğrafi konumlardaki kentlerin gelişim ve dönüşüm

prensiplerini ilk inceleyen araştırmacıdır. Le Corbusier'in yüksek yapılar öneren modern teorisine karşılık Giovannoni, modern ve geleneksel arasında bir yol izlenmesi gerektiğini düşünmüş, büyük kentlerdeki yoğun konut talebini tarihi çekirdeği koruyarak kent çeperlerinde uydu kentler kurma yoluyla çözmeyi önermiştir. Burada gelenekselin korunması süreklilik sağlayacak, modernizmden ise yeni araçlar üretmek adına faydalanılacaktır.

Bu yaklaşımın çözüm üretmesi gereken odak noktası ise kent çeperi ile eski kent strüktürü arasındaki bağın nasıl kurulacağıdır. Bu bağ sayesinde yeni yaşayış Şekilleri tarihten kopmadan kendini bulabilecektir. Giovannoni, bu fikirden yola çıkarak tarihi kentsel merkezleri incelemiş ve bir kentin ne tamamen eski, ne de tamamen yeni olduğu sonucuna varmıştır.

Kentsel morfoloji çalışmaları sonucu Giovannoni, biçim olgusunun kentlerin hiç bitmeyen gelişim süreçlerinde geçiş aşamaları olarak ele alınması gerektiği fikrini geliştirmiştir. Giovannoni'ye göre formlar geçicidir. Bu geçiciliği Giuseppe Pagano da ifade etmiştir. Pagano, modernitenin eski mimari araçlardan da yararlanması, geçmişi tamamen görmezden gelmemesi gerektiğini savunmuş ve kendine göre yeni bir rasyonalite anlayışı geliştirmiştir. Buna göre mimarinin rasyonalitesi ya da mantığı evrensel değildir. İçinde bulunduğu konuma ve zamana dayalıdır, aslında inşa etme sürecinin bir parçasıdır. Rasyonalite bir formun tarihi süreç, dönüşüm ve strüktürünün sembolüdür.

Pagano'nun vardığı bir başka sonuç ise bütün kurumsal mimarinin çıkış noktasının sıradan bina olduğudur. Bu fikre göre bina, nesilden nesile aktarılan, kültürel alışkanlıklarla gelişen rastgele bir bilincin ürünüdür. Bu anlayış çerçevesinde mekanların oluşum süreci izlenirse ilk ilkel binalardan başlayıp modern mimariye doğru işleyen doğal bir gelişim süreci ile karşılaşılır. Bu doğal süreç içerisinde bina tipolojileri içinde buldukları yerel Şartlara ne kadar bağlı olduklarına göre değişkenlik göstermektedir. Zincirleme ilişkiler sonucu her bina kendinden önceki biçimsel strktrlerden izler taşır.

Tekrar Muratori'ye dönülecek olursa, Muratori'nin Pagano ve Giovannoni'nin çalışmalarını bir ileri aşamaya taşıdığı görülür. Muratori'ye göre kentsel formun değişimi doğal değil kültürel bir süreç sonucu gerçekleşir. Yukarıda bahsedilen modernizm eleştirisine ek olarak Muratori, korumacıların kenti neredeyse bir açık

hava müzesi olarak ele alan yaklaşımlarını da eleştirmiştir. Muratori'ye göre çeşitliliğin kaynağı formun yüzyıllar içindeki gelişimini izleyerek ortaya çıkarılmış bir teorik altyapıdır. Muratori, kendinden öncekilerin anlayışlarına benzeyen bu yaklaşıma önemli bir boyut olarak “ölçek” boyutunu eklemiştir. Kentsel formun temel özelliklerini binadan kentsel bölgeye kadar farklı ölçeklerde incelemeler ve karşılaştırmalar yaparak anlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken Muratori, modernizmin tarihi çevre ile uyumlu olan araçlarını kabul etmiş, uyumsuz araçlarını ise reddetmiştir. İtalyan Ekolü'nün bir başka önemli yaklaşımı da Aldo Rossi tarafından dile getirilmiştir. Buna göre kentsel form, pek çok farklı niteliğin birbirine eklenildiği bir yamadır. Farklı nitelikler bir arada bulunsalar ve hepsinin de kendine göre bir kent formu yorumu bulursa da, hiç biri tek başına diğer nitelikleri çevreleyemez. Bu yüzden hiçbir kentsel tasarım stratejisi kendisinden önce yer alan yorumlardan bağımsız olamaz.⁶

İngiliz Ekolü

İtalyan Ekolu dışında morfolojik yaklaşımlardan biri de aynı zamanda “Conzen Ekolü” olarak da anılan İngiliz Ekolü'dür. Conzen, kentsel formu üç farklı boyutta incelemiştir:

- Kent planı (blok, parsel ve binalar)
- Bina cepheleri
- Arazi ve bina kullanımı

Conzen, parsel ölçeğinde morfolojik analizlerin öncüsü olmuştur. Parseller ve bina planları arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir dikkatle incelemiştir. Conzen'e göre parsel büyüklükleri ölçülerek ve bunların tarih içindeki uğradığı değişikliklere bakılarak bir kentin ilk olarak nasıl kurulduğu ve sonraki bölünmelerin nasıl ve neden gerçekleştiği görülebilir, böylece kentin yeniden yapılanmasına katkıda bulunulabilir.

Kentin her yerinde düzenli parsel büyüklüklerine rastlamak mümkün değildir. Özellikle kentlerin kenar saçaklarında çok çeşitli sayı ve büyüklüklerde parseller bulunur. Saçaklanma (fringe –belt) konsepti Conzen'in hocası Louis tarafından 1936

⁶Cataldi Giancarlo, Maffei,G.L. ve Vaccaro Paolo,2002, Saveiro Muratori And The Italian School Of Planning Typology, *Urban Morphology*, 2002, 6, 3-14

yılında geliştirildi ise de Conzen bu konsepti İngiltere'deki uygulamalarda daha da derinleşmiştir. Conzen sayesinde saçaklar ve bina oluşum süreçleri, arsa değerleri ve yenilik arasındaki ilişkiler dünyanın çeşitli yerlerindeki araştırmacılar tarafından incelenmeye başlanmıştır.

Saçaklanmanın arsa fiyatının yüksek, konut talebinin bol olduğu, hızla yüksek yoğunluklu konut üretilen zamanlarda daha hızlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu saçaklanmalar kentin farklı bölgeleri arasında geçiş zonları oluşturmuşlardır. Saçaklar geniş ve kesintisiz bitki örtüsü ile kaplı, düzensiz bir şekilde yerleşmiş genellikle kurumsal nitelikli binaların, bazen de nirengi niteliğindeki binaların bulunduğu, çok az konuta sahip, ulaşım ağının zayıf olduğu alanlardır.

Saçaklanma konseptinin incelenmesi Conzen'in morfolojik yaklaşımına temel olmuştur. Kentsel formun arsada oluşma şekli, formun sonradan uğradığı değişikliklerde uzun vadeli sınırlayıcılar olmaktadır. Özellikle kırsal alanların kentsel alanlara dönüşümünde sokak dokularının yoğunlukla korunduğu ya da izinin sürülebildiği görülmekte, parsel sınırları da burada önemli ipuçları vermektedir. Diğer bir önemli öge ise kent planlarıdır. Planlar da yoğunlukla mevcuttan ilham almaktadırlar.

Conzen'e göre bir kentsel alanın fiziksel gelişimini keşfetmenin temel noktası bu alanı çeşitli morfolojik alanlara bölmektir. Bir morfolojik alan, çevresinden ayrılan bir bölgedir ama çevresi ile arasındaki sınırlar kuvvetli ya da zayıf olabilir. Bu alanlar farklı plan tipleri, bina tipleri ve kullanımlarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu tip bir analiz geçmişten ders almayı sağlar ve geleceğe yönelik plan kararları üretmek açısından olumlu bir yaklaşım geliştirilmesine yardımcı olur. Conzen'in mikro ölçekteki morfolojik incelemeleri "komşuluk etkisi" kavramı ortaya çıkmıştır. Buna göre birbirlerine komşu veya birbirlerine yakın binalarda bilinçli ya da bilinçsiz olan etkileşim sonucu birbirlerine benzer tipolojilere rastlanmaktadır. Bu etki yüksek yoğunluklu alanlarda fazlayken, düşük yoğunluklu alanlarda azdır.

Conzen Ekolü'nün İtalyan Ekolü'nden en farklı olduğu kısım morfolojik incelemelerdeki zaman boyutunda ortaya çıkmaktadır. İtalyan Ekolü'ndeki kesintisizlik ilkesi Conzen Ekolü'nde yoktur. Conzen Ekolü de zaman boyutunu ele almakta yalnız İtalyan Ekolü'nde tüm süreç birbirini izlerken Conzen Ekolü'nde kopuşlara rastlanmaktadır.

Conzen Ekolü'nün bir diğer farkı da karar verme süreci ve karar vericilere çok önem vererek kentsel formları planlı gelişmeler çerçevesinde incelemesidir. Özellikle saçaklanma fikri içerisinde karar verme konusunun önemli bir yeri vardır. Conzen'e göre saçaklanmalar birbirleri ile bağlantısı olmayan farklı farklı plan kararları sonucu oluşmuşlardır.⁷

Fransız Ekolü

Bu iki ekol dışındaki bir diğer kentsel morfoloji ekolü de "Fransız Ekolü" veya "Vesailles Ekolü"dür. Bu ekol İtalyan Ekolü'nden çok etkilenmiştir ve bu iki ekol İngiliz Ekolü'ne göre birbirlerine daha çok benzemektedir. Bu ekolün öncü kuramcısı Jean Costex'tir. Fransız Ekolü de bina tipolojileri ve sokak dokuları ağırlıklı morfolojik çalışmalar yer almış, farklı mimari formların sosyal konularla bağlarının incelenmesi ön planda tutulmuştur. Bu ekole göre kentler bütün olarak değil kent parçalarının gelişmeleri şeklinde gelişmiştir. Bu kent parçaları ise farklı zamanlarda oluşmuş farklı kentsel formların yansımalarıdır.

1970 sonları ve 1980'lerin başlarında Fransa'da ortaya çıkan bir diğer ekol ise "Ecole d'Architecture Paris-La-Defense" olmuştur. Bu ekolün temsilcileri Borie, Micheloni ve Pinon'dur. Bu ekol kapsamında farklı kentler topografya, yol sistemi, parsel ve bina ölçeklerinde incelenmiş; belli bir sistematik kapsamında farklı morfolojik araştırma örnekleri üretilmiştir.⁸

Aşağıda, ekolleri özetle görmek amacıyla bu ekollerin kuramcıları ve temel kuramları tablolandırılmıştır.

⁷Whiteland, J.W.R., 2001,British Urban Morphology: The Conzenian Tradition,*Urban Morphology*, 5,103-109

⁸Darin, Michael , 1998,The Study Of Urban Form In France, *Urban Morphology*,2, 63-76

KURAMCI	KURAM
MURATORI	Kent konsepti, yaşayan bir organizmadır, kolektif sanat eserleri ve birbirini tamamlayan binalar kültürüdür. Ayrıca kent konseptini tarihsel süreç içinde ele alınmalıdır.
CONZEN	Parsel büyüklükleri ölçülerek ve bunların tarih içindeki uğradığı değişikliklere bakılarak bir kentin ilk olarak nasıl kurulduğu ve sonraki bölünmelerin nasıl ve neden gerçekleştiği görülebilir. Bir kentsel alanın fiziksel gelişimini keşfetmenin temel noktası bu alanı çeşitli morfolojik alanlara bölmektir.
COSTEX	Kentler bütün olarak değil kent parçalarının gelişmeleri şeklinde gelişmiştir. Bu kent parçaları ise farklı zamanlarda oluşmuş farklı kentsel formların yansımalarıdır.

Şekil 1.2.1.Kentsel Morfoloji Ekollerini Oluşturan Kuramcılar Ve Kuramları

Bu farklı ekollerin etkileri günümüzde de hala sürmekte, kentsel morfolojinin kuramsal yaklaşımları zamanla gelişmeye devam etmektedir. Bu yüzden bu ekollere ek olarak daha güncel yaklaşımlardan da bahsetmek uygun olacaktır.

Güncel Yaklaşımlar

Bu yaklaşımlardan biri Karl S. Kropf'un (2001) kentsel morfolojiyi evrim süreci içinde bulunan sosyal bir olgu olarak ele alan yaklaşımıdır⁹. Bu çalışmada insan eliyle oluşturulmuş çevredeki değişikliklerin evrim göndermeleri ile izlenmesinden yola çıkarak, sonunda yapay çevreyi canlı bir organizma gibi ele alan bir yaklaşım anlatılmıştır. Kropf'a göre aslında kentsel morfoloji ve tipoloji araştırmalarının başından beri bu mantık sürmektedir.

Tıpkı evrim fikrinde olduğu gibi, kentsel morfolojiyi ve tipolojiyi oluşturan tek ve kesin bir konsept yoktur. Mekansal ve kültürel değişimler birbirlerinden ayrı ve özerk değillerdir, sürekli birbirlerini etkilemektedirler.

Bu anlamda konuya daha soyut ve teorik bakabilmek için Kropf (2001) bazı tanımlar yapmıştır:

- “Tipolojik yöntem insan ve çevresi arasındaki etkileşimde yapılı çevre ve insanı bütün olarak ele alır.
- Bina tipleri kendi kendilerine değişmezler, insanlar tarafından değiştirilirler.

⁹ Kropf, Karl S.,2001,“Conceptions Of Change In The Built Environment”, *Urban Morphology*,5, 29-42

- İnsanlar duygu ve düşüncelerini farklılık yaratma yönünde kullanmaya eğilimlidirler. Farklılık duyular tarafından daha kolay algılanabildiği için, üretkenlik de farklılık ve çeşitlilik tarafından beslenmektedir.
- Tip, belli bir formun tekrar tekrar üretilmesidir. Başka bir deyişle, farklı insanların belli bir konsept üzerine üretim yapmaları ve zamanla bu üretimi tekrarlamalarıdır. Zaman zaman tekrar etmek hiçbirşey yapmamak, hiç müdahalede bulunmamak anlamına da gelebilmektedir.
- İnsan ve çevresi arasındaki etkileşim üç yolludur: İnsanlar, fikirleri, düşünce ve konseptleri ve çevre arasında. Bu da ortak algı sayesinde oluşan, paylaşılabilen kültürel alışkanlıklar sayesinde yapılan binaları, yani fiziksel çevreyi yalnızca işin bir kısmı yapar. Etkileşime bir bütün olarak bakıldığında bütün bu bileşenlerin sosyal bir konseptin parçaları olduğu görülmektedir.
- Eğer ortak anlayışlar ve kültürel alışkanlıklar formların tekrarına yönlendiriyor ise, o zaman üretimde çeşitliliğe doğru bir eğilim vardır. Farklı insanlar, aynı anlayışın farklı çeşitlemelerini üretebilirler. Aynı tipin birbirinin tıpkısı binalarının farklı kişiler tarafından tasarlanması az rastlanan bir durumdur.
- Tipolojik yöntem, tekrarlayan bir yeni yapı, değişiklik, gözlem ve tekrar yeni yapı döngüsü sunar ve kendini bu şekilde yeniler. Deneme yanılma yoluyla ve önceki oluşumlara yanıt niteliğindeki oluşumlarla tipolojiler kendi kendilerini dönüştürürler.
- Tipolojik yöntemin deneme yanılma yolunu kullanması iki türlü olur: Binanın kendi kendine ayakta kalıp kalamayacağı ve kendi fonksiyonlarının ele alınması/binanın içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel ortam içinde ne kadar kullanışlı olacağı ele alınması.
- Yeni tercihler yapmak veya var olanı tekrarlamak insanların seçeneğidir. Belirleyici olan yeni insanların yeni binalardan ne bekledikleridir. Bu da tipolojik yaklaşımın sosyal bir olgunun parçası olduğunu bir kez daha hatırlatır.
- Sonuçta tipoloji oluşumu zincirleme bir olaydır ve bir döngü niteliği taşır. Bunu bir döngü haline getiren şey toplumsal oluşudur. Toplumsallık olgusundan bağımsız bir binanın ömrü bir döngü değil, çizgi şeklindedir.”

Bir diğer güncel yaklaşım ise Sue Mc Glynn ve Ivor Samuels'in ortak hazırladıkları bir makalede yer alan uygulamaya yönelik yaklaşımdır.¹⁰ Glynn ve Samuels, kentsel morfoloji çalışmalarının genellikle kuramsal çalışmalar olarak kaldığından bahsetmekte, bu yüzden mekan üreticilerinin kentsel morfolojiyi kuramsal bir olgudan ibaret zannetmesi gibi bir yanlış anlayıştan sıyrılmak amacıyla uygulamaya dönük bir morfolojik araştırma yaklaşımına yönelmektedirler.

Bu yaklaşıma göre, değişim döngüleri ve mülkiyet sınırları gibi konuların önemini daha fazla teori üretmek hatırlatmak yerine bunları mekan üreticilerinin günlük kelime hazinelerinin içine sokmak gerekmektedir. Plancılar, tasarım rehberleri

¹⁰Mc Glynn, S., Samuels, I., 2000, "The Funnel, The Sieve And The Tempelate: Towards An Operational Urban Morphology", *Urban Morphology*, 4, 79-89

hazırlayan yerel yönetim çalışanları, özel teşebbüs gibi aktörlerin ve planlama araçlarının bu yaklaşımı kavraması ve kullanması gerekmektedir.

Metinde İngiliz planlama sisteminden ve tikanıklıklarından kısaca bahsedilmiş. Planlara sonradan yapılan eklemeler ve revizyonların olumsuzlukları, yoğun konut talepleri sonucu yeşil alan kayıpları gibi sorunlar belirtilmiş. Bu zayıflıkların da morfoloji ile ilgisi şu şekilde kurulmuş:

“Morfolojik araştırmalar sayesinde biliyoruz ki; form, değişime kullanımdan daha fazla duyarlı olup en az kullanım kadar hatta daha fazla önemsenmeye ihtiyacı vardır.”¹¹

Yani yukarıdaki zayıflıkların ve sorunların form göz ardı edilerek giderilemeyeceği vurgulanmış:

“Pek çok tasarım rehberinde yerel karakteristikleri yansıtma konusu göz ardı edilmekte, bu konu bir kenara bırakılmaktadır. Tasarım rehberleri daha çok tasarımın ayrıntıları ve materyal gibi konuları ele almakta, konuya yapısal bir açıdan yaklaşmamakta, arsa ve sokak strüktürlerini dikkate alamamaktadır. Tasarımın görüntüsü ile onun etrafında yer alan strüktürün ilişkisi göz ardı edilmekte, görüntü ile yetinilmektedir. Bu yüzden birbirine ulaşımın zor olduğu, sokakların birbirine bağlanmadığı, güvenliksiz ve operasyonel olmayan komşuluk birimleri oluşabilmektedir.

Özel sektör ise bina bazında tasarıma ağırlık vermekte, bunların birbiri ile ilişkisini göz ardı eden ticari bir yaklaşım sergilemektedir.

Bu yaklaşım problemlerinden dolayı hem analitik, hem de emir verici/yönlendirici, hem de kolay kullanılabilir ve daha az kaynak-yoğun bir morfolojik yaklaşım oluşturmak gerekmektedir.

En başta yaklaşımın yerel karakteri çok hızlı bir şekilde kavramaya yönelik olması gerekmektedir. İkinci olarak ise, yeteri kadar katı analizlere sahip olmalıdır ki, hızlı ve etkin karar verebilmeyi sağlasın. Kısaca bu yaklaşım:

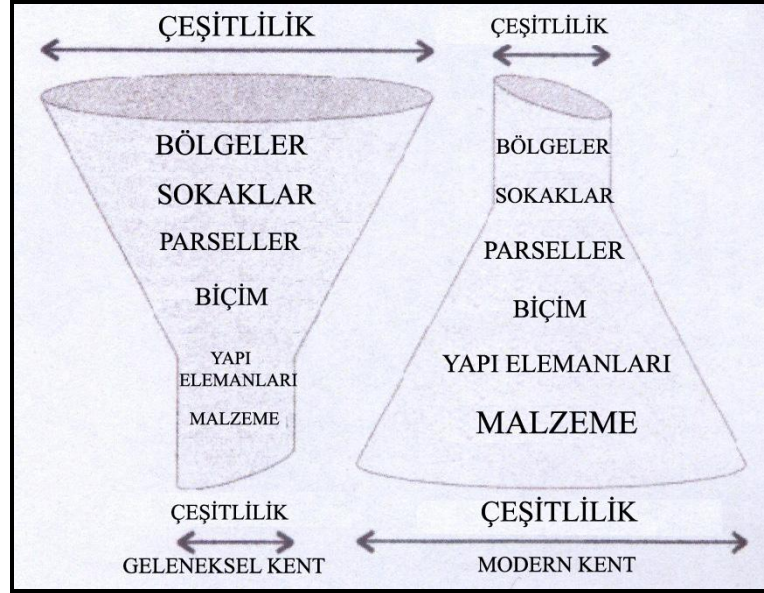
- *Hızlı ve basit, kısa zamanda ticari ortamda etkin kullanılacak bir yaklaşım olmalıdır.*
- *Yerel karakteri çözümlen, sert ve belirgin bir analitik yaklaşım olmalıdır.*
- *Yerel karakterin bileşenleri arasındaki ilişkiyi çok hızlı kurabilmelidir.*
- *Hızlı karar vermeyi, standart dışı ama etkili tasarımlar yapmayı yönlendirebilmelidir.”¹²*

Yukarıda amaçları özetlenen operasyonel yaklaşım için “huni, elek ve şablon” adlı bir konsept oluşturulmuştur. Bu konsept, hedef bölge olarak seçilen yerel bir bölgede özgün bir gelişme şablonu oluşturma yöntemidir.

¹¹ **Mc Glynn, S., Samuels, I.**, 2000, “The Funnel, The Sieve And The Tempelate: Towards An Operational Urban Morphology”, *Urban Morphology*, 4, 79-89

¹² a.g.e.

Huni fikri oluşturulurken Conzen ve Kropf'un çalışmalarından yararlanılmıştır. Huni konsepti, farklı farklı çözümleme seviyelerinde hedef bölgenin karakteristik özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Buna göre geleneksel yerleşmelerde ölçek bina elemanlarından kente doğru büyüdükçe çeşitlilik artarken, modern yerleşmelerde tam tersi olmaktadır. Böylece seçilen bölgede hangi ölçekte nasıl bir çeşitlilik olduğu ve bunların alanın karakterine ne kattıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır



Şekil 1.2.2.Huni Konsepti

Kaynak: Mc Glynn, S., Samuels, I., 2000, "The Funnel, The Sieve And The Template: Towards An Operational Urban Morphology", *Urban Morphology*, 4, 79-89

Bu yaklaşımda bir sonraki aşama ise "elek" aşamasıdır. Bir önceki aşamada tek tek ele alınamayan topografya, toprak karakteri, drenaj ve yol sistemi gibi bileşenler için bu aşamada ayrı ayrı matrisler hazırlanarak çalışma alanının karakteristik özellikleri daha da belirginleştirilir, hem de ticari anlamda uygulanabilir bir şablon oluşturulur. Böylece bir sonraki aşama olan karar ve tasarım aşaması için gerçekçi bir ön çalışma yapılmış olur. Belli bir yerelliği karakterize eden bu şablon arazide yapı üreten firmalar tarafından doğrudan kullanılabilir, ya da bu şablondan yerel yönetim tarafından tasarım rehberi oluşturmak amacıyla faydalanılabilir. Aşağıda bu tür çalışma için örnek teşkil edebilecek bir yapılı çevre tablosu ve farklı çözümleme seviyeleri için aktörlerin bu seviyelerle ilişkilerini gösteren bir tablo gösterilmektedir.

Bileşenlerin İlişkileri						
	Bölge/ K.Birimi	Sokak	Parsel	Yapı Formu	Yapı Elemanları	Malzemeler
Bölge/ Komşuluk Birimi						
Sokak						
Parsel		1.-01/02/04 2.-02 3.-01/03/04 4.-03/04				
Yapı Formu		1.	01 - alpha x 02 - beta 03 - alpha y 04 - beta x			
Yapı Elemanları						
Malzemeler						

Şekil 1.2.3.Elek Aşaması

Kaynak: Mc Glynn, S., Samuels, I., 2000, "The Funnel, The Sieve And The Template: Towards An Operational Urban Morphology", *Urban Morphology*, 4, 79-89

	Tedarik edici		Üretici					Tüketici
	Arazi Sahibi	Finans	Girişimci	Yerel Yönetim		Mimarlar	Kentsel Tasarımcılar	Kullanıcılar
				Plancılar	Mühendisler			
Sokak Dokusu	-	-	○	○	●	-	○	○
Bloklar	-	-	-	-	-	-	○	-
Parseller	●	●	●	○	-	-	○	-
Arazi Kullanımı	●	●	●	●	⊕	○	○	○
Yapı formu	-	●	●	●	-	⊕	○	○
Kamusal alanla uyum	-	-	○	⊕	-	-	○	○
Yükseklik	-	○	○	●	-	⊕	○	○
Yapı elemanları ve malzeme	-	○	●	⊕	-	⊕	○	○

● Kurma ve kontrol gücü
 ⊕ Yasal ya da sözleşmeli sorumluluk
 ○ Katılım
 - İlgisi yok

Şekil 1.2.4. Aktörler ve Çözümleme Seviyeleri İlişkileri

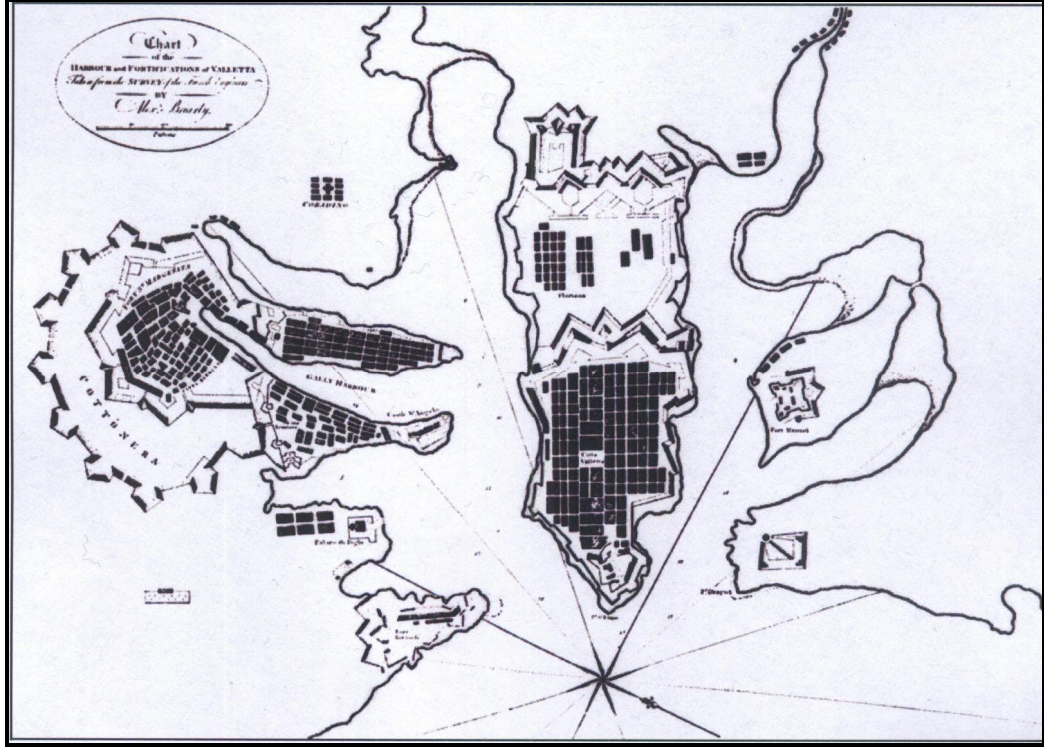
Kaynak: Mc Glynn, S., Samuels, I., 2000, "The Funnel, The Sieve And The Template: Towards An Operational Urban Morphology", *Urban Morphology*, 4, 79-89

Bu yaklaşıma örnek olabilecek bir çalışma David W. Chapman tarafından hazırlanan "Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana"¹³ adlı makale ile tanıtılmıştır. Burada Malta'da iki tarihi kent olan Valetta ve Floriana'nın 1995 ve 1996 yılında hazırlanan stratejik planları ile ilgili bilgi verilerek "huni, elek ve şablon" yaklaşımından burada nasıl yararlandığı anlatılmıştır.

Öncelikle kentlerin tarihinden bahsedilerek, karakteristik özellikleri anlatılmış ve kent dokuları hakkında genel bilgi verilmiştir. Burada morfolojik yaklaşımlara dayanılarak farklı karakterler ve farklı ölçeklerde analizler ortaya çıkarılmıştır. Örneğin her iki kentin de eski tarihi çekirdekleri, etraflarında surlar ve bunlar arasında kalan rastgele gelişen dokular bulunmaktadır. Her iki kent de İkinci Dünya Savaşı sırasında bombardımana uğramış ve daha sonra hasar gören alanlardan bir bölümünde yapılaşma gerçekleştirilmeyerek açık alanlar elde edilmiştir. Bütün veriler tarihi süreç içinde ele alındığında bu kentlerin analizi kapsamında farklı doku

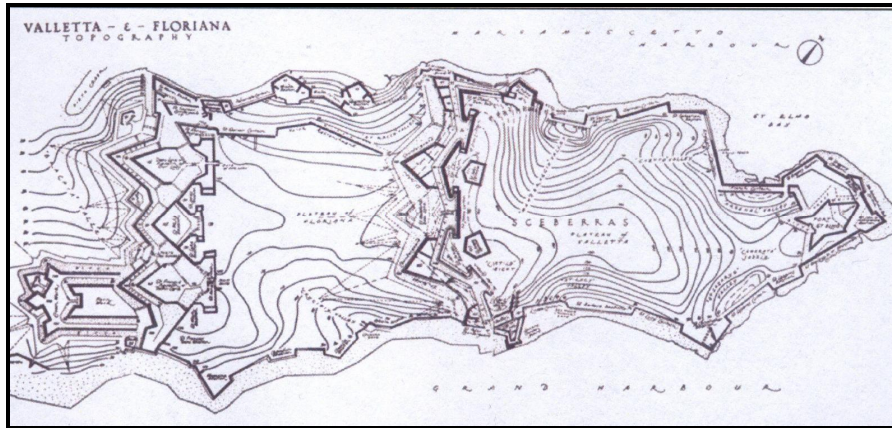
¹³ **Chapman, David W.**, School Of Property, Construction And Planning, Faculty Of Law, Humanities, Development And Society, UCE Birmingham 2006, "Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana", *Urban Morphology*, 1, 23-40

tipleri ve yerleşme prensiplerine dayanan çeşitli ölçeklerde mekan tipolojileri oluşturulmuştur.



Şekil 1.2.5.Valetta Ve Floriana

Kaynak: Chapman, David W.,2006, “Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana”, *Urban Morphology*,1, 23-40



Şekil 1.2.6.Valetta Ve Floriana

Kaynak: Chapman, David W., 2006, “Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana”, *Urban Morphology*,1, 23-40

Yukarıda özetlenen analiz çalışmaları çerçevesinde ilk etapta “huni” yöntemi kullanılarak çeşitli ölçeklerde çeşitli farklılaşma seviyeleri analiz edilebilir hale getirilmiştir. Bunları örneklemek gerekirse:

- Surlar ve deniz kıyısı, güçlü taş duvarlara sahip oluşu, bu duvarların zaman zaman yüksekliklerinin değişken olması, duvarların kıyı çizgisiyle uyumlu olması gibi karakteristik özelliklerle kentler için ayrı analiz seviyelerinden birini oluşturmaktadırlar.
- Gridler ve sokak blokları kentlerin çekirdek kısımlarında yer almakta, bu kentlerin kuruldukları zamanki karakteristiklerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu dokuların topografya ile ilişkileri stratejik plan için yönlendiricilerden biri olmaktadır.
- İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılaşan alanlar da açık alanlar, daha geniş sokaklar, motorlu taşıt ulaşımına göre tasarlanmış bulvarlar ve açık alanlarla kendine özgü bir karakteristiğe sahiptir.
- Kent merkezleri ve kıyı arasında kalan düşük yoğunluklu saçaklanmalar da ayrı bir farklılaşma seviyesidir.

Yukarıdaki farklılaşma seviyelerine dayanarak farklı mekan tipolojileri de çıkarılmıştır. Bunlar:

- Planlı ve yasal alanlar.
- Gridler ve surlar arasında kalan tesadüfi alanlar. Bu alanlar tesadüfi geliştikleri halde topografya ile ve surların yerleşimi ile uyumlu alanlardır.
- Floriana’da yer alan ve içinde bir meydanı da barındıran kent omurgası.
- Surların arasında kalan, kendine özgü güzellik ve zenginliğe sahip gizli bahçe ve yeşil alanlardır.

Bu tipolojiler oluşturulurken pek çok farklı veri içinden kullanılabilir ve işe yarar olanları ayıklamak için “elek” yöntemi kullanılmış ve aşağıda gösterilen tablodaki gibi bir matrisle analizler sonucu ortaya çıkarılan tipolojiler bir şablon haline getirilmiştir. Bu çalışma sonucu ortaya çıkan karakteristik özellikler, gelişme kararları vermeye yarayacak şablonlar olarak stratejik planlar için temel girdileri oluşturmuş ve yeni gelişme stratejileri bundan sonra üretilmiştir. Aşağıda bu

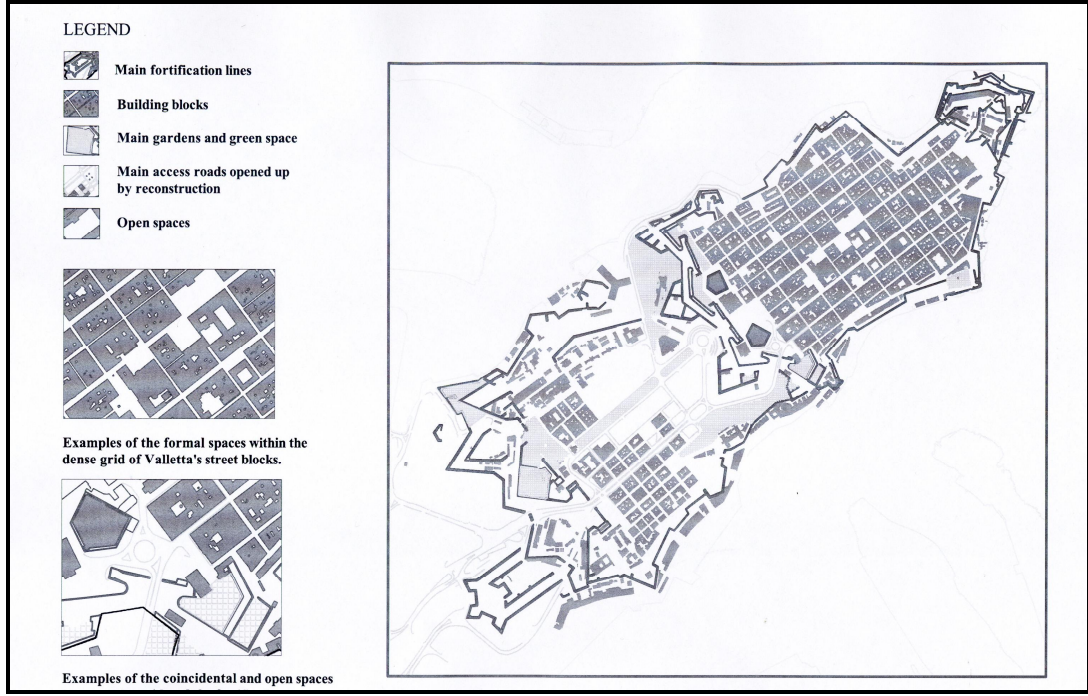
kentlerin morfolojik analizleri sonucu hazırlanmış "kentsel morfoloji bileşenleri tablosu" görülmektedir.

Kent Yerleşimi	Valetta ve Floriana'nın farklı karakterleri de olsa bütün olarak ele alındıklarında güçlü bir imaj ve form oluşturdukları görülür. Özellikle kentleri çevreleyen limanlardan daha uzak bir mesafeden bakıldığında hem topografyanın doğal örtüsü, hem de insan yapısı olan kentsel formlar akılda kalıcı bir kimlik oluşturmaktadır. Benzer bir kimlik hissini bu kentlerdeki kamusal alan ve özel alan ilişkileri de vermektedir					
Bölgeler	Valetta: Yoğun taş yapı karakteri Valetta kent çekirdeğindeki alt-alanlar kolaylıkla karakter bütünü içine yerleşebilmektedir			Floriana: Yeşil açık alan karakteri Floriana'daki alt alanlar geniş ve iyi tanımlı sokak blokları ve bunların aralarındaki geniş açık alanlar olarak karakterize edilebilir		
Semtler	Valetta liman çevresi ve taş kale burçları	Valetta kent girişi- Tanımlanabilir bir kuşak oluşturan alanlar	Valetta çekirdeği Sıkışık meydan ve sokaklardan oluşan yoğun bir kentsel form	Floriana Çekirdeği Meydanların içinde ya da onları çevreleyen geniş sokak blokları	Floriana Kalesi yokuş, istihkam ve bahçeler	Floriana liman çevresi- burçlar dışarıdan bir karaktere sahip, ama içeriden değil
Nirengi ve anıtlar	Kuşatma Çanı ve top platformları	Kent girişi	Carmelite Kilisesi ve St. Paul's	St Publius Kilisesi	Porte Des Bombes	N/A
Karakter-alt-bölgeler	Fort St Elmo Marsamzett liman sınırı Grand Harbour liman sınırı	Surların içindeki meydanlar Surların içindeki bahçeler Surların dışındaki hendekler	Republic Street- kent omurgası ve ona bağlı alanlar Tarihi sokak blokları- orijinal form Tekrar inşa edilmiş alanlar	Floriana banliyösti Yaya yolu ve Valetta önündeki kuşak Devlet arazisi	Argotti Gardens The Hornwork Yokuş	Sa Maison Gardens Mezarlık Eski Cezaevi
Yeşil Alanlar	Barraca tören bahçeleri ve sokak hizasındaki linear bahçeler	Surlar üzerindeki Hastings Bahçeleri	Yok	Yaya yolu kenarındaki bahçeler	Surlar üzerinde ve kenarındaki geniş bahçeler	Kapalı bahçeler mezarlık ve hendekler
Mekan formları	Çekirdek ve kenarlar arasındaki plansız karışık formlar	Surlarla tanımlanan planlı ve plansız mekan kombinasyonları	Sıkışık sokaklar ve planlı meydanlar	Düz alanlarda geniş cadde ve açık alanlar	Surlarla tanımlanan planlı ve plansız mekan kombinasyonları	Çekirdekten kenarlara uzanan geniş açık alanlar
Sokak dokuları	N/A		Yarımada kenarında sert grid doku	Bloklardaki sert grid doku	N/A	
Bloklar	N/A		Kaldırım kenarlarından başlayan geniş, uzun bloklar	Kaldırım kenarlarından başlayan geniş, uzun bloklar	N/A	
Yapı formları	Surları oluşturan uzun ve görece basit geometriye perde duvarlar	Kale burçları ve hendeklerin karışık geometrileri	Yeni bazı bloklardaki kemerler	Valetta bağlantı yolu boyunca a kemerler ve pasajlar	Kale burçları ve hendeklerin karışık geometrileri	Surları oluşturan uzun ve görece basit geometriye perde duvarlar
Parseller	N/A		N/A		N/A	
Bina elemanları		Yatık duvarlar, hendekler ve gözetü kuleleri	Taş duvarlar, konsollu balkonlar, zemin katta demirli pencereler. Kamusal alana açılan pasajlar.	Yan yatan duvarlar, genişleyen açıklıklar ve tören geçitleri	Yan yatan duvarlar, dar açıklıklar	
Malzemeler	Surlar ve binalarda ağırlıklı olarak kireçtaşı, kaldırımlarda sert kireçtaşı, balkonlarda ahşap, yeni yapılarda modern malzemeler					

Şekil 1.2.7.Valetta Ve Floriana'da Kentsel Morfoloji Bileşenleri Tablosu

Kaynak: Chapman, David W., 2006, "Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana", *Urban Morphology*,1, 23-40

Yapılan çalışma sonucu ortaya çıkan bir diğer örnekte ise kent planlarından bir örnek görülmektedir.



Şekil 1.2.8.Valetta-Floriana Kent Planı Örneği

Kaynak: Chapman, David W., 2006, "Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana", *Urban Morphology*,1, 23-40

Sonuç olarak, kentsel morfoloji günümüzde hala gelişmeye devam etmekte; kuramsal yaklaşımlar ve uygulamaya yönelik yaklaşımlar birbirlerini takip ederek etkileşim içinde bulunmaktadır. Kuramsal yaklaşımlardan hareketle uygulamaya yönelik yaklaşımlar kent planları ve kentsel tasarım rehberleri oluşturulması sürecinde kentsel morfoloji araştırmalarının önemine dikkat çekmekte, bu araştırmaları baz alan planlama ve tasarım yaklaşımlarına aktörleri yönlendirmeye çalışmaktadırlar.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde,yukarıda kuramsal açıdan anlatılmaya çalışılan "doğal morfoloji" ve "kentsel morfoloji" konuları ile ilgili bileşenler Boğaziçi için incelenmeye çalışılacaktır.

2.BOĞAZIÇI MORFOLOJİK YAPISI

Boğaziçi'nin morfolojik yapısı kapsamında bölgede doğal yapıyı oluşturan bileşenler ve kentsel yapıyı oluşturan bileşenler biçimsel açıdan ayrı ayrı incelenecektir.

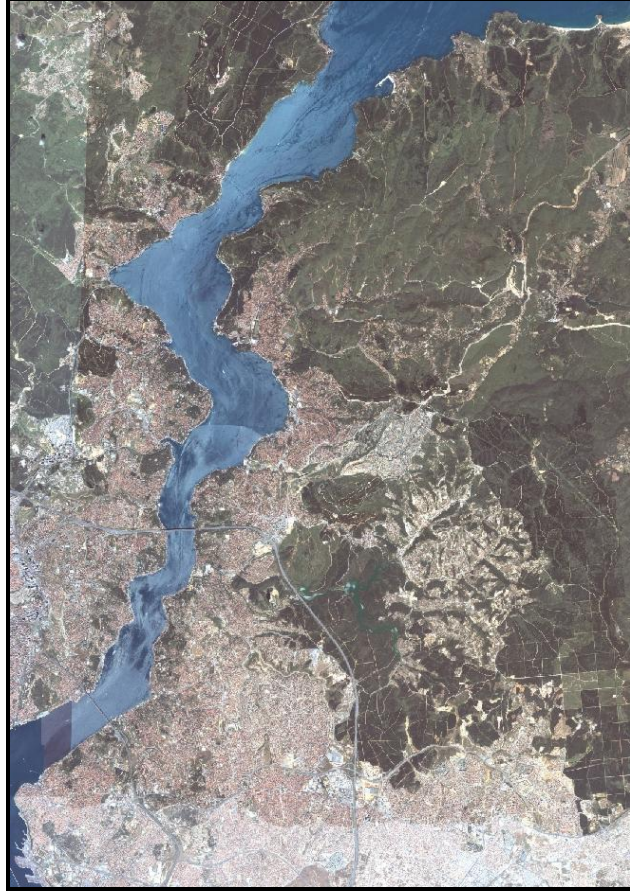
2.1. BOĞAZIÇI'NİN DOĞAL MORFOLOJİK YAPISI

Boğaziçi doğal morfolojik yapısı kıyı ve su hareketleri ile topografya ve yüzey şekillerinden oluşmaktadır. Bu bölümün hazırlanmasında Nezih Aysel'in konuyla ilgili çalışmalarında kullandığı analiz bileşenleri ve analiz yaklaşımı temel alınmıştır.

2.1.1.Kıyı Ve Su Hareketleri

Boğaziçi'nin yerleşme karakterinin morfolojik yapı ve yerleşme ilişkisi açısından incelenmesinde kıyıları tanımlamaktan başlamak uygun bir başlangıç noktası olacaktır. "Boğaziçi" dendiği zaman akla ilk gelen yapılar olan ve yer yer kıyı çizgisini belirleyen yalıların kıyılarda yer alması bir yana, vadi zincirlerinden oluşan bölgedeki en büyük vadinin Boğaz'ın kendisi olması, diğer vadilerin bu ana vadiye açılması da kıyıların sadece kıyı yerleşmeleri için değil, kıyılara açılan vadilerde ve bunların etrafındaki sırtlardaki yerleşmeler, kıyıya akan derelerin etrafındaki yerleşmeler gibi kıyı yerleşmeleri olmayan yerler açısından da önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca karşılıklı iki kıyı çizgisinin birbirleriyle ilişkisi gerek silüet, gerekse ulaşım açısından önem taşımaktadır.

Boğaziçi kıyısı, Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultusunda uzanan ve iki ana kırılma noktasında ve daha küçük çeşitli noktalarda yön değiştiren bir biçime sahiptir. Boğaziçi'ndeki kıyı yapısının formal özellikleri gerek yapı ölçeğinde, gerekse yerleşme dokuları veya mahalle ölçeğinde yapılaşmada etkili olmuştur. Kıyının formu Anadolu ve Avrupa yakaları için ayrı ayrı ele alındığında çok değişken ve hareketlidir. Her iki yakaya birden bakıldığında ise birbirine karşılık gelen burunlar ve koyların birbirlerini tamamlar nitelikte oldukları görülmektedir. Bu koylar ve burunlar Boğaziçi'nde kıyı yapısının ana elemanlarıdır.



Şekil 2.1.1.1.Boğaziçi Uydu Resmi

Kaynak: İBB GIS Veri Tabanı

Boğaziçi’nde koylar boğaza açılan vadilerin ağzlarında oluşmuştur. Bu vadiler genellikle dere yatağı vadileridir. Vadiler, kıyı ve koyların ilişkisi Aysel(2004)’in çalışmasında şu şekilde ifade edilmektedir:

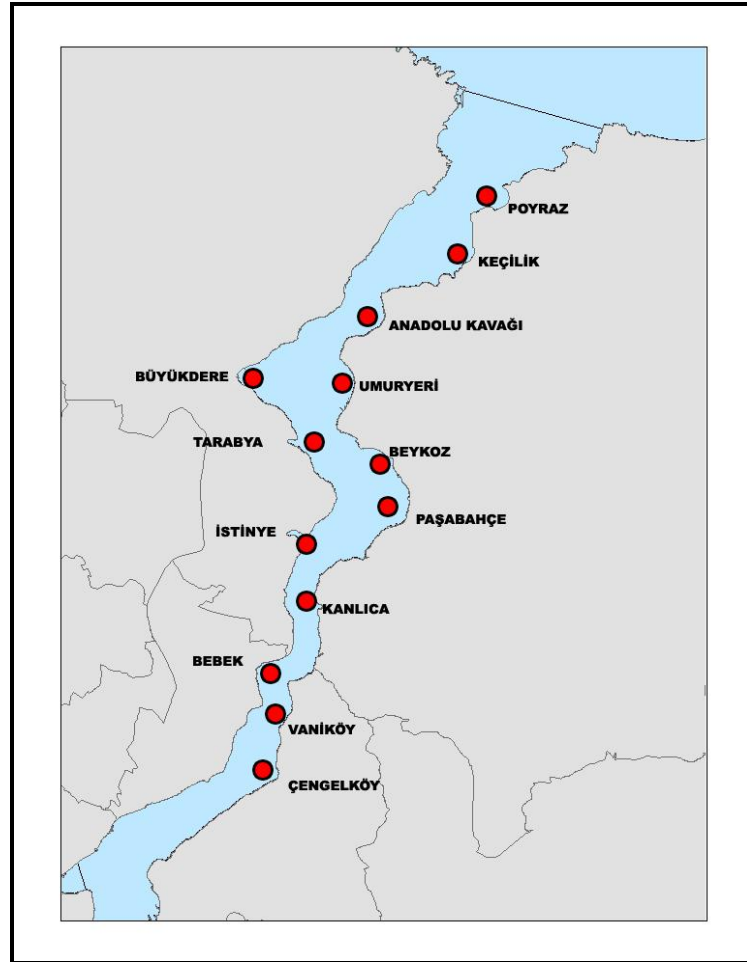
“Bağcılık ve bahçecilikle geçinen Boğaz köylerinde dereler bostanların sulanmasında ve yetiştirilen sebzelerin iskele meydanlarına taşınmasında önemli rol oynamıştır. Bundan başka birçok dere, çevresel özellikleri ve kent merkezine olan yakınlıkları sebebiyle, mesire yeri olarak bir dönem İstanbul hayatında unutulmaz roller üstlenmişlerdir.”¹⁴

Görüldüğü gibi dere yataklarının çevresinde ve onların denizle birleştikleri koylarda köy yerleşmeleri ve mesire yerleri oluşmuş ve gündelik yaşamda bu coğrafi özellikler yine yönlendirici olmuşlardır. Koyların etkisi sadece içinde bulundukları yerleşme ile sınırlı değildir. Bu yerleşmelerin çevreyle ilişkisi de deniz ulaşımı ve denizden yapılan mal taşımacılığı ile sağlandığı için, yerleşmelerin

¹⁴ **AYSEL, Nezih R.**, 2004, “Mimari Tasarımın Biçimlenmesinde Bir Çevre Faktörü Olarak “Su” Ve Boğaziçi Örneği”, MSGSÜ Mimarlık Ana Bilim Dalı, Bina Bilgisi *Doktora Tezi*, sayfa:185

çevreleriyle olan ilişkileri koyları da çevreyle ilişkilendirmektedir. Kuzeye doğru ilerledikçe yerleşmeler seyrekleşmektedir, çünkü kuzey kısımlarda topografyaya bağlı olarak kıyı şekilleri değişmekte, aynı zamanda merkeze uzaklık artmakta ve kıyılara dik inen yamaçlar çoğu yerde yerleşimi zorlaştırmaktadır.

Anadolu Yakası'nda Çengelköy, Anadoluhisarı, Kanlıca, Beykoz, İncirköy ve Anadolukavağı, Avrupa Yakası'nda ise Bebek, İstinye, Tarabya koyları önemli koylar arasında sayılabilir.



Şekil 2.1.1.2.Boğaziçi'nde Koylar

Su Hareketleri

Boğaziçi'nde su hareketleri, kıyı ve yapılaşma ilişkisi açısından önem taşımakta, su ve yapı ilişkisi bölgede kentsel morfolojinin şekillenmesi açısından belirleyici olmaktadır. Bölgede kıyıların yapılaşmaya elverişli olup olmaması gel-git seviyeleri farkları ve akıntı özellikleri ile belirlenmektedir.

Gel-Git Seviyesi Farklılığı

Boğaziçi'nde yerleşimleri etkileyen en önemli su özelliği gel-git seviye aralığının düşük ölçüde olmasıdır. Bu anlamda suyun taşkın yaratmayan özelliği, kıyı bölgesinde su ile ilişkili yalı mimarisinin gelişmesine olanak tanımaktadır.

Akıntılar

Boğaz'da iki ana akıntı vardır: birincisi yüzey akıntısı, ikincisi ise yüzeyden 15 metre kadar aşağıda başlayan ve derinliğin izin verdiği ölçüde 45 metre derinliğe kadar etkili olabilen dip akıntısıdır. Yüzey akıntısı genelde Karadeniz'den Marmara'ya doğru iken, dip akıntısı bunun tam tersine, Marmara'dan Karadeniz'e doğrudur.

Boğaz, Karadeniz'in 3 büyük nehirle beslenen sularının da tek çıkış kapısıdır. Karadeniz'e dökülen bu üç büyük nehir, Tuna Nehri, Dinyeper Nehri ve Don Nehridir. Bu üç nehir, Karadeniz'i sürekli olarak tatlı su ile beslemektedirler. Öyle ki, Boğazlardaki akıntı ve yüzey buharlaşması olmasa, akan bu nehirler nedeniyle Karadeniz yılda 30 santimetre kadar yükseleceği söylenebilir. Yine de Karadeniz, su seviyesi olarak Marmara'dan 40 santimetre daha yüksek olup, Karadeniz'den Marmara'ya doğru olan yüzey akıntısının ana sebebi de bu yükseklik farklılığıdır. Daha yüksek seviyede olan Karadeniz'in suları, seviyesi daha alçak olan Marmara'ya doğru "akmaktadır". Buna "boşalma akıntısı" da denilebilir. Bu akıntı, Boğaz'ın orta kesimlerinde daha fazladır, özellikle Kandilli noktasından Güney'e doğru gidildikçe artar. Kuzeyden Güneye doğru olan bu yüzey akıntısının hızı, Karadeniz'in sularını boğaz ağzına doğru dolduran kuzey rüzgarlarının etkili olduğu dönemlerde en yüksek düzeye ulaşır. Boğaz suları bu dönemlerde adeta bir nehir gibi akar. Hız, saatte 7 Knots'a¹⁵ kadar yükselebilir. Boğazdaki akıntı hızını Kilometre/saat cinsinden ifade edersek, Boğaz'ın suları, akıntının yüksek olduğu zamanlarda, yaklaşık 13 Kilometre/saat hızla Kuzey'den Güney'e doğru akmaktadır. Normal zamanlarda ise bu akıntı 3-4 Knots civarında olmaktadır.

Öte yandan, Karadeniz'in tuzluluk oranı, sürekli tatlı su ile beslenmesi ve tuzlu suyun da kısmen yüzey akıntısı ile taşınması nedeniyle düşüktür. Marmara Denizi, Karadeniz'den yaklaşık olarak iki kat daha tuzludur. Bu aynı zamanda Karadeniz

¹⁵ Denizde hız ölçüsü birimi olarak kullanılan Knots terimi, saatte mil olarak hızı ifade eder. 1 Knots, saatte 1 mil hızı ifade eder. Böylece 1 Knots, yaklaşık olarak 1.85 Kilometre/saat hızla karşılık gelir.

sularının özgül ağırlığının Marmara sularından daha az olduğu anlamına gelmektedir. İki denizin suları arasındaki tuzluluk durumundan dolayı olan bu yoğunluk farkı, 15 metre derinlikten itibaren başlayan dip akıntısının da nedenidir.

Ne var ki, iki deniz arasındaki tuzluluk farkından oluşan bu dip akıntısının ne hızı, ne de debisi yüzey akıntısı kadar büyük değildir. Yüzey akıntısı ile Güney'e taşınan suyun miktarı, dip akıntısı ile kuzey'e taşınan suyun miktarından yaklaşık iki buçuk kat daha fazladır. Rakam vermek gerekirse, yüzey akıntısı ile Marmara'ya taşınan suyun aşağı yukarı yılda 300 Kilometreküp olduğu, buna karşılık dip akıntısı ile Karadeniz'e taşınan suyun yaklaşık olarak yılda 125 Kilometreküp olduğu tahmin edilmektedir. Hız bakımından da incelersek, dip akıntısı ancak 1-2 Knots Hıza kadar çıkabilmektedir.

Buraya kadar; Boğaz'daki hakim akıntı rejimi olup, bu rejim tam olarak olmasa da, hakim rüzgar rejimi ile büyük paralellik gösterir. Öyle ki, Kuzey Rüzgarları bölgenin hakim rüzgarlarıdır ve bu rüzgarlar kuvvetli iken, akıntı da en kuvvetli durumda olmaktadır. Öte yandan, daha nadiren olsa da, Güney rüzgarları ve özellikle Lodos, zaman zaman etkili olmakta ve İstanbul'da şehir hattı gemilerinin bile seferlerinin iptal edilmesine neden olacak kadar kuvvetli lodos rüzgarları esmektedir. Bu rüzgarlar, Marmara'nın sularını kuzeye doğru yıgar ve su seviyesini İstanbul Boğazı'nın güney girişinde yarım metre kadar yükseltebilirler. Bu durumda Boğaz'ın akıntı rejimi de değişir; yüzeyde "orkoz" adı verilen ters akıntı oluşur. Bu akıntının da zaman zaman kuzey akıntısı hızına ulaştığı olmaktadır. Yani 6-7 knots hıza kadar orkoz akıntısı çıkabilmektedir. Bu Kuzey akıntısı, gemilerin seyri açısından Güney akıntısından daha tehlikelidir.

2.1.2.Topografya Ve Yüzey Şekilleri

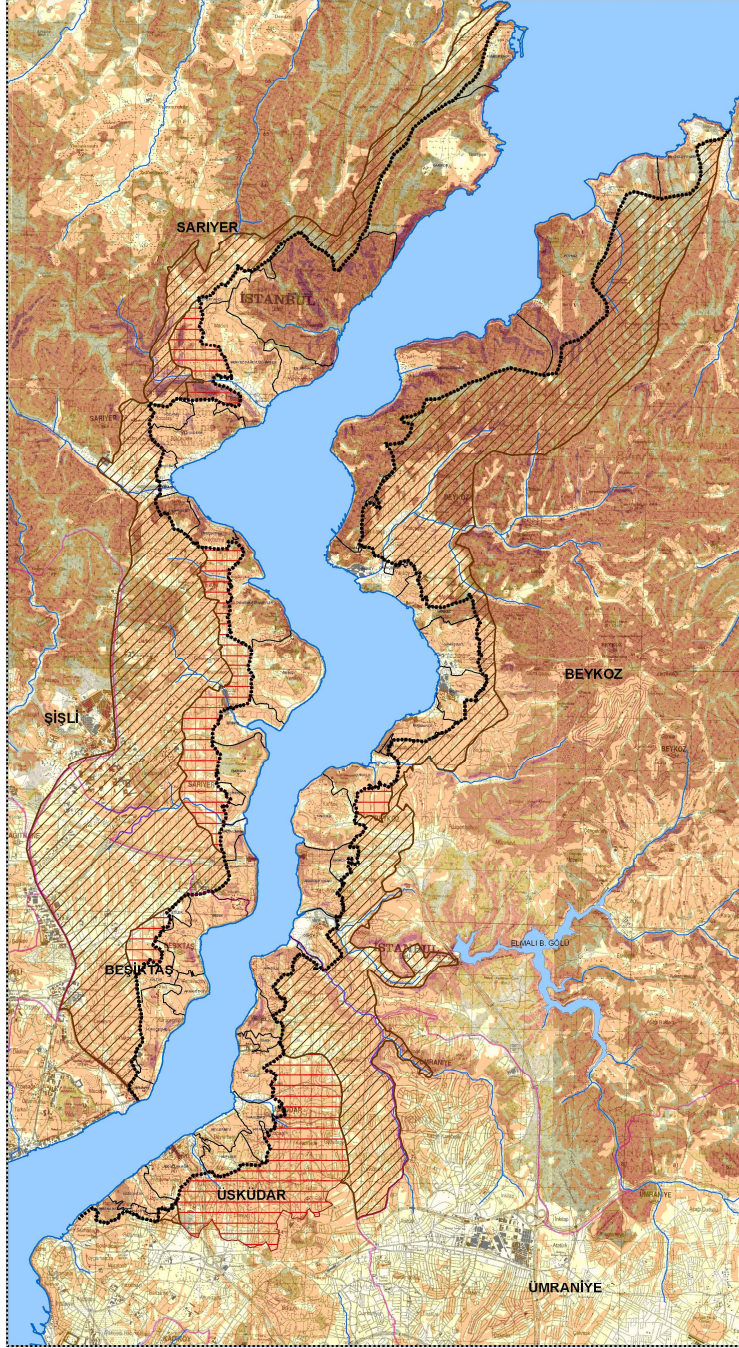
Boğaziçi topografyası, içinde yoğun bir vadi zinciri yer alan, plato niteliğinde bir yapıdadır. Yüksekliği 100-200m arasında değişkenlik gösteren bu plato, vadilerle yarıldığı için inişli çıkışlı, hareketli bir karaktere sahiptir. Bu hareketli yapı yerleşim alanlarının seçimini ve etraflarıyla ilişkilerini belirleyici biçimde etkilemiştir. Bu konuda öncelikli etken yamaçlardaki eğimlerin dikliği olmuştur.

Üsküdar ve Beşiktaş ilçelerinde, %100'den fazla eğimli alan görülmemiştir. Beşiktaş, Sarıyer, Beykoz ve Üsküdar ilçelerinin tümünde, eğim değeri ağırlıklı olarak %20-50 arasında bulunmuş olup bu değerdeki eğimin ilçe topraklarının

yaklaşık yarısı gibi bir alanı kapladığı görülmektedir. Alan bütününde, %50 den büyük eğim değerine sahip yerlere ise daha çok Sarıyer ve Beykoz ilçelerinin kuzey mahalle ve köylerinde rastlanmaktadır.¹⁶

¹⁶ İBB Boğaziçi Öngörünüm Alanı Analitik Etüt Çalışmaları, 2008

EĞİM ANALİZİ



LEJAND

- İLÇE SINIRI
- MAHALLE SINIRI
- ÖNGÖRÜNÜM SINIRI
- GERİ GÖRÜNÜM ALANI
- ETKİLENME ALANI
- DERELER

EĞİM

- %0-5
- %5-10
- %10-20
- %20-50
- %50-100
- %100 DEN BÜYÜK

Şekil 2.1.2.1. Boğaziçi Eğim Analizi

Kaynak: İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışması-2008

Vadiler ve tepeler arasındaki ilişkiler Boğaziçi'nde bölgenin kullanımını doğrudan ve olumlu etkilemektedir. Buradaki hareketlilik peyzaja ve silüet kompozisyonuna büyük zenginlik kazandırmaktadır. Bu zenginlik yine de kendi içinde bir düzene sahiptir. Boğaz boyunca birbirini takip eden vadiler ve burunlar, sahilde kesintisiz ilerleyen yapı dokusunun iç kesimlerdeki düzlüklere doğru genişlemelerine olanak tanımaktadır.¹⁷



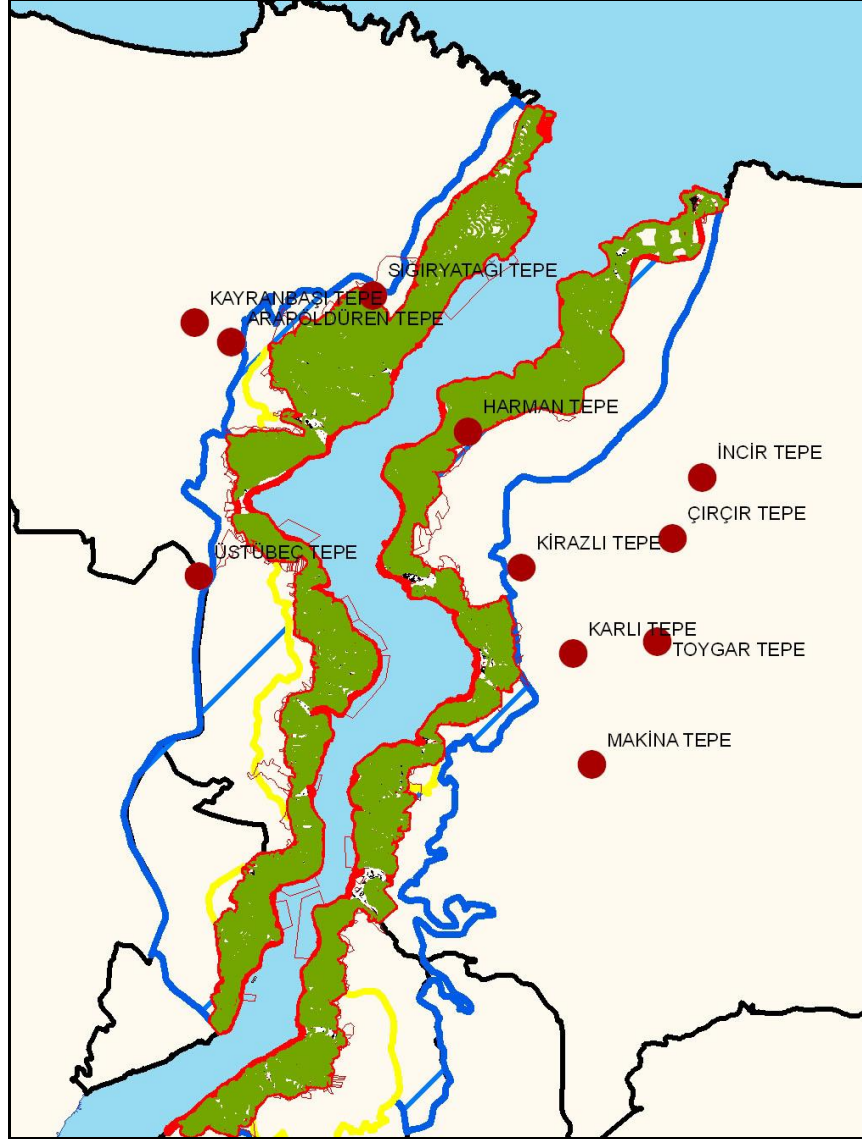
Şekil 2.1.2.2.Boğaziçi'nde Uydu Fotoğrafı Üzerinde Topografya-Çengelköy/Vaniköy Kıyı Çizgisi Bölgesi

Boğaziçi alanı, sahil şeridinden içerilere doğru gidildikçe yükselen bir topografyaya sahiptir. Beşiktaş'ta Ulus, Üsküdar'da Vaniköy, Sarıyer'de Büyükdere, Yenimahalle, Rumelikavağı ve Garipçe, Beykoz'da ise Tokatköy, Anadolu kavağı ve Poyraz civarında 90–100 metreyi aşan yükseklik değerleri görülmektedir. Boğaz boyunca kuzeye doğru ilerlendikçe yamaçlar dikleşmektedir. Örneğin Anadolu kavağı, Rumelikavağı, Garipçe ve Poyraz köylerinde kara, sahil şeridinden hemen sonra yükselmeye başlamakta ve bu nedenle bu bölgelerde dik yamaçlar yer almaktadır .

Topoğrafyanın biçimlenişi ile, Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi içerisinde bir çok tepe görülmektedir. Manzara yönünden hakim noktalar olma özelliğini de taşıyan bu

¹⁷ **AYSEL, Nezh R.**, 2004, "Mimari Tasarımın Biçimlenmesinde Bir Çevre Faktörü Olarak "Su" Ve Boğaziçi Örneği", MSGSÜ Mimarlık Ana Bilim Dalı, Bina Bilgisi *Doktora Tezi*, s.179

tepelelerin bellibaşlıları şunlardır: Çamlık Tepe, Ömür Tepe, Emirgan Korusu Tepesi, Duatepe, Fethipaşa Tepesi, Nakkaştepe, Harmantepe.

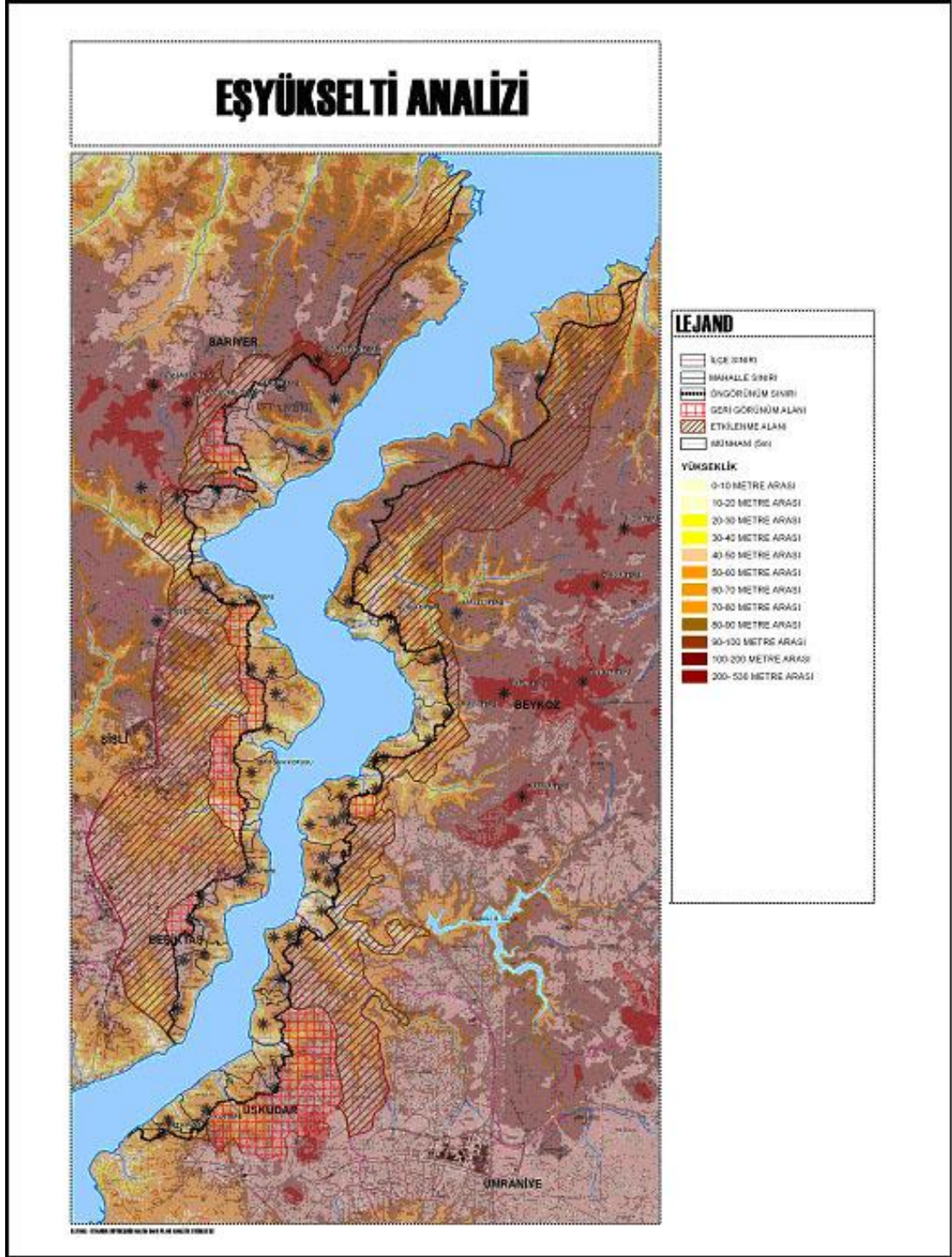


Şekil 2.1.2.3.Boğaziçi'nde Tepe Noktaları

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'ne yakın konumdaki diğer tepeler ise şu şekilde sıralanabilir: Vaniköy üzerinde, Kandilli Rasathanesinin bulunduğu Kandilli Tepesi (136 m), Beylerbeyi üzerindeki Kiraztepe (156 m); Üsküdar merkeze yakın Sultantepe, Toygartepe; Çubuklu'nun doğusunda 110 m. rakımlı tepe, Paşabahçe'nin güneydoğusunda Makine Tepe (253m) ve Eskidağtepe (148 m), Kartı tepe (282 m), Beykoz, Gümüşsuyu güneydoğusunda Toygar Tepe (282 m), Deresekinin doğusunda Çırçırtepe (283 m), Anadolu Kavağının güneydoğusunda Harmantepe (199 m), Serdaroğlu Çiftliğinin kuzeyinde İncirtepe (242 m), Arapoğlu KB'ında; 228 m. rakımlı tepe, Halayık Mahallesi'nin kuzeydoğusunda Dört Yol tepe (109 m), Anadolu

Feneri'nin güneydoğusunda Hasantepe (91 m), Poyraz Köyün güneybatısında Çamtepe (138 m), Tokatköy doğusunda Kireçlik Tepe (140 m), Anadolu Kavağı'nda Yuşa Tepe; Sarıyer'de Sığıryatağı Tepe; Kayran Tepe, Üstübeç Tepe ve Arapöldüren Tepesi.¹⁸

¹⁸ İBB Boğaziçi Öngörünüm Alanı Analitik Etüt Çalışmaları,2008



Şekil 2.1.2.4.Boğaziçi Eşyüksehti Analizi

Kaynak: İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışması,2008

Boğaziçi'nde kıyı yapısını oluşturan diğer önemli elemanlar burunlardır. Koylarla birlikte burunlar, Boğaziçi topografyasında hareketlilik sağlamaktadırlar. Burunlarda köy yerleşimleri kesintiye uğrar, sahil şeridi devam eder. Ayrıca burunlar suyun akışını ve rüzgarları da kesintiye uğratarak yakın çevrelerindeki iklimsel özellikleri

de etkilemektedirler. Burunların çevresinde nispeten daha durgun ve sakin bir iklim yaşanmaktadır.

Burunlarda köy yerleşmeleri kesintiye uğrasa da buralar hiç yapılaşmamış değildir. Kent merkezine yakın burunlarda prestij yapıları ve idari yapılar (köşk, saray gibi) yer alırken, kent merkezinden uzak burunlarda askeri alanlar ve savunma amaçlı yapılar (kaleler) yer almıştır.

Aysel (1994), Boğaziçi'ndeki burunları formal yapılarına göre üç gruba ayırmıştır.¹⁹

“Yay Formlu Burunlar: Bütün burunlar yapısal özellik olarak, Boğaz oluşu üzerinde bir dirsek teşkil ederler. Aslında oluşa yakın olarak vadi aralarında konumlanmış tepelerdir. Kıyı şeridinin hemen ardından dik yamaçlar halinde yükselirler.

Bu grup içerisinde anılan burunlar, Boğaz oluşu ekseninin kırıldığı, mafsal noktalarında bulunan geniş yamaç alanlı burunlardır. Rumelihisarı, Yeniköy, Servi Burnu(Beykoz), Defterdar Burnu (Kuruçeşme) bu nitelikte yapıya sahip burunlardır. Zemin alanları en geniş burunlardır. Yamaç alanları fazladır. Eğim nispeten azdır. Tepe noktaları geri planda yer almaktadır.Bu sebeple çoğunluk, yamaçlar üzerinde yapılanma görülür.

Dairesel Formlu Burunlar: Şekil olarak daha toplu olan burunlardır. Yükseklikleri diğer gruptakilere göre daha fazladır. Yamaç eğimleri oldukça diktir. Tepe noktaları oluşa yakındır. Zemin alanları daha dardır. Musurburnu (Sarıyer), Filburnu, Rumelikavağı Burnu bu grubun içerisinde sayılabilir.

Dikdörtgen formlu burunlar: Boğaz oluşuna bir dil gibi uzanan burunlardır. Yükseklikleri diğer gruptakilere oranla daha azdır. Şekil olarak dikdörtgeni andırırlar. Tepe noktalarındaki düzlük alanları geniştir. Yerleşime en uygun koşulları içerirler. Anadolukavağı, Kandilli, Arnavutköy Burunları bu gruba örnek gösterilebilir”.

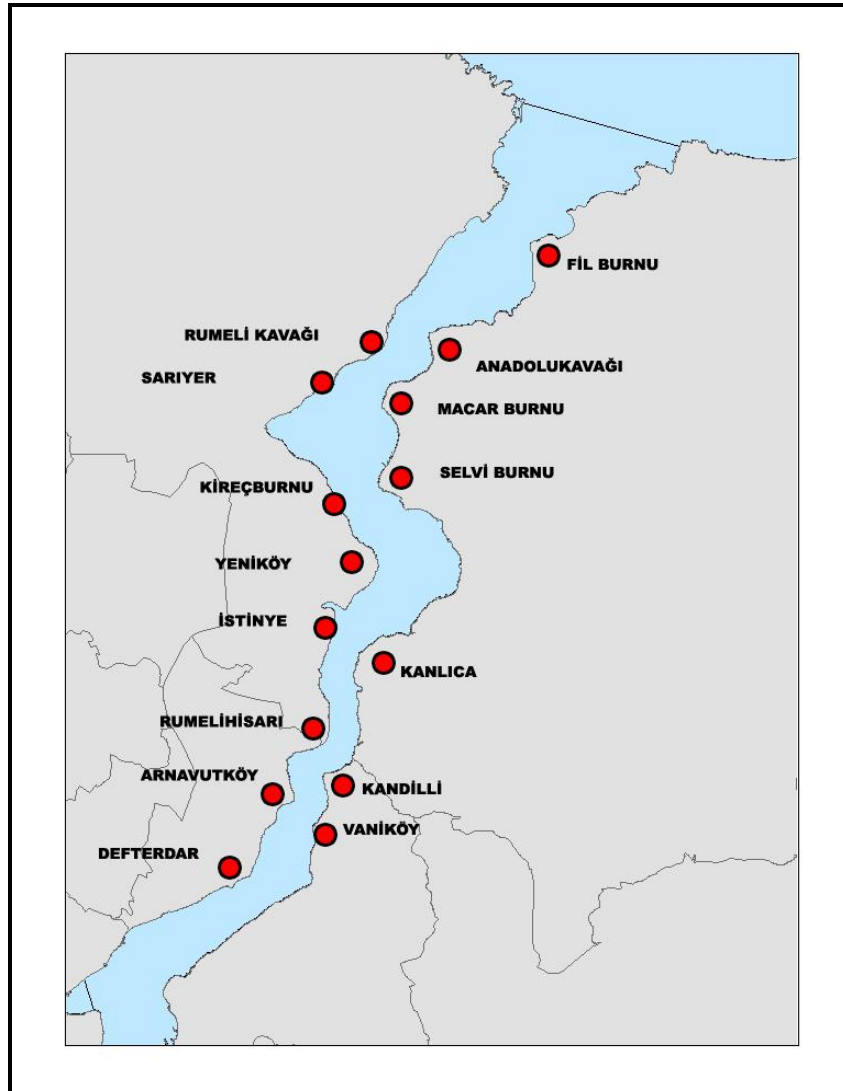
Anadolu Yakası'ndaki burunlar şunlardır:

- Poyraz Burnu(Poyrazköy)
- Fil Burnu
- Kavak Burnu(Anadolukavağı)
- Acar Burnu
- Selvi Burnu(Yalıköy)
- Kandilli Burnu

¹⁹**AYSEL, Nezih R.**, 1994, “Boğaziçi'nde Topografik Özelliklerden Kaynaklanan Yapı Tipleri Bir Model Analizi-Arnavutköy”, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, sayfa:23

Avrupa Yakası'ndaki burunlar ise şunlardır:

- Defterdar Burnu
- Akıntı Burnu
- Karataş Burnu
- Garipçe Burnu
- Lufer Volisi Burnu
- Paşa Burnu

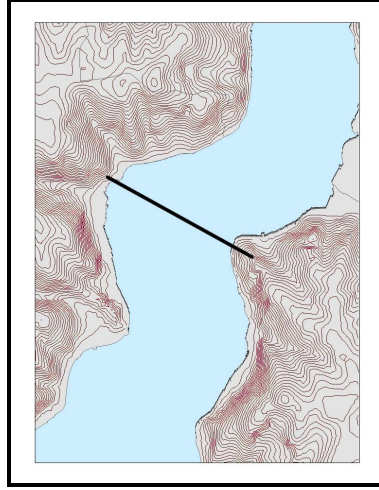


Şekil 2.1.2.5.Boğaz'da Burunlar

Boğaziçi kıyılarında karşılıklı kıyı ilişkileri de buralardaki yapılaşmayı etkilemektedir. Örneğin burunların birbirine karşılık geldiği yerler savunma yapıları için uygunken, geniş vadilerin karşılıklı yer aldığı koylarda kıyı ve yamaç

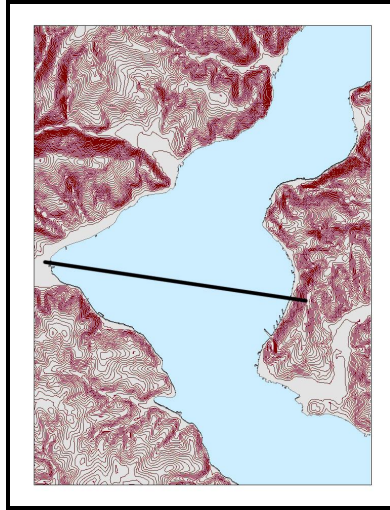
yerleşmeleri yer almıştır. Karşılıklı iki kıyı arasındaki biçimsel ilişkiyi Aysel(1994) şemalaştırarak üç gruba ayırmıştır:

“Vadi-Burun: Boğaziçi kıyı yapısı içinde en yaygın olan karşılıklı kıyı ilişkisidir. Kıyılardaki paralellik yapılaşmaya da yansımaktadır.



Şekil 2.1.2.6.Vadi/Burun.²⁰

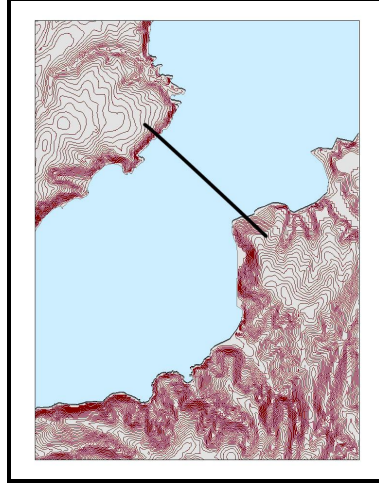
Vadi-Vadi: Bu ilişkide kıyılar birbirlerinden uzaklaşmaktadır. Limanlar için elverişlidir. Ayrıca buralarda da kıyı ve yamaç yerleşimleri yer almaktadır.



Şekil 2.1.2.7.Vadi/Vadi

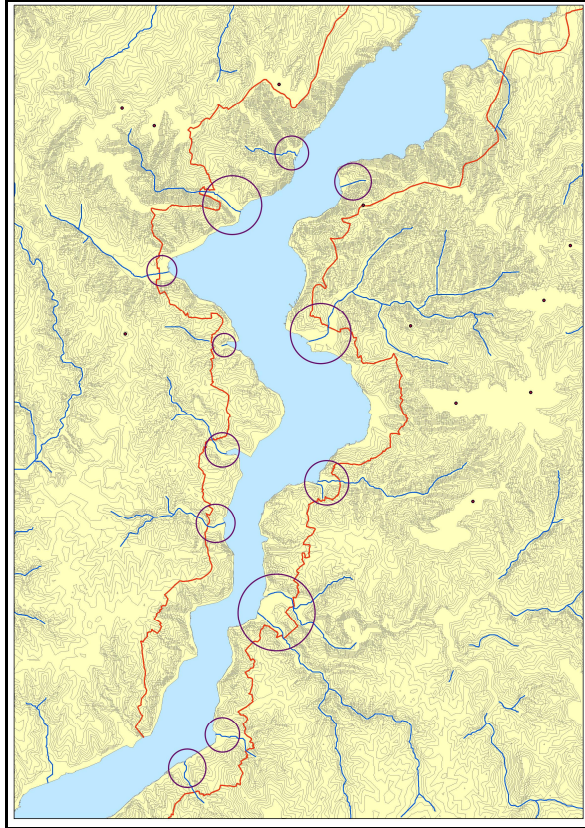
Burun-Burun: Kıyıların birbirine yaklaştığı ve yükseldiği noktalardır. Savunma yapıları buralarda yer almaktadır.”

²⁰Vadi-burun ilişkisi ile ilgili şemaların hepsi Aysel'in şemaları temel alınarak hazırlanmıştır.



Şekil 2.1.2.8.Burun/Burun

Boğaziçi'nde vadiler önemli yerleşim alanları oluşturmaktadırlar. Boğaziçi'nde sıralanan vadiler, kuzeye doğru gidildikçe seyrekleşmektedirler.



Şekil 2.1.2.9.Boğaziçi'nde Vadiler

Bölgede yer alan yoğun su havzasına bağlı olarak dere yatağı vadilerine sıkça rastlanmaktadır. Bu vadiler su havzasından çıkan suların denize ulaşırken kendilerine yollar açmaları ile oluşmuşlardır. Bu vadiler derin oldukları için yamaç eğimleri de fazladır ve bu da bazı vadilerde yerleşimi olanaksız kılmaktadır. Dere tabanının

evresinde daha az eğim olan vadiler küçük yapılaşmalara olanak tanımıştır. Dereboyu yerleşmeler, bölge içinde doku tipi ve yapı tipi açısından önemli yerleşmelerdir. Dereyatağı vadileri yerleşmeler dışında uzun yıllar mesire alanları olarak da kullanılmışlardır.

Özellikle şehir merkezine yakın olan dereler ya kurumuş, ya da üzerleri kapanmıştır. Bu yüzden günümüzde dere boyu yerleşmeler daha belirgin bir şekilde bölgenin kuzeyinde, nispeten kırsal karakterli yerleşmeler olarak görülmektedir. Derelerle birlikte vadilerdeki bostanlar, bahçeler ve köy dokuları da zaman içinde bozulmaya uğramış ya da yok olmuştur.

Boğaziçi'nin doğal morfolojik özelliklerinden sonra, çalışmanın bir sonraki bölümünde bölgenin kentsel morfolojik özellikleri incelenecektir.

2.2. BOĞAZIÇI'NİN KENTSEL MORFOLOJİK YAPISI

Boğaziçi'nin morfolojik yapısı büyük bir alanı kaplayan, birbiriyle ilişkili pek çok mekansal form ve çeşitli ölçeklerde bileşenlerden oluşmaktadır. Bu bölümde, söz konusu form ve ilişkiler bölgedeki yerel karakteri yansıtan çözümlenmelerle aktarılmaya çalışılacaktır. Boğaziçi'nin genel yerleşme karakteri şemalaştırıldıktan sonra, Boğaziçi'nde yerleşmenin özgün karakterini oluşturan biçimsel özellikler dokular, karakter-alt bölgeler ,parseller, bina özellikleri, yeşil alanlar ve önemli nirengi noktaları ölçeklerinde incelenecektir.

Morfolojik analizde çeşitli mekansal ölçütlerin yanına zaman boyutu da yer aldığından, Boğaziçi'nin mekansal gelişiminin kısa tarihçesini görmenin konuya giriş açısından uygun olduğu görüşümdedir.

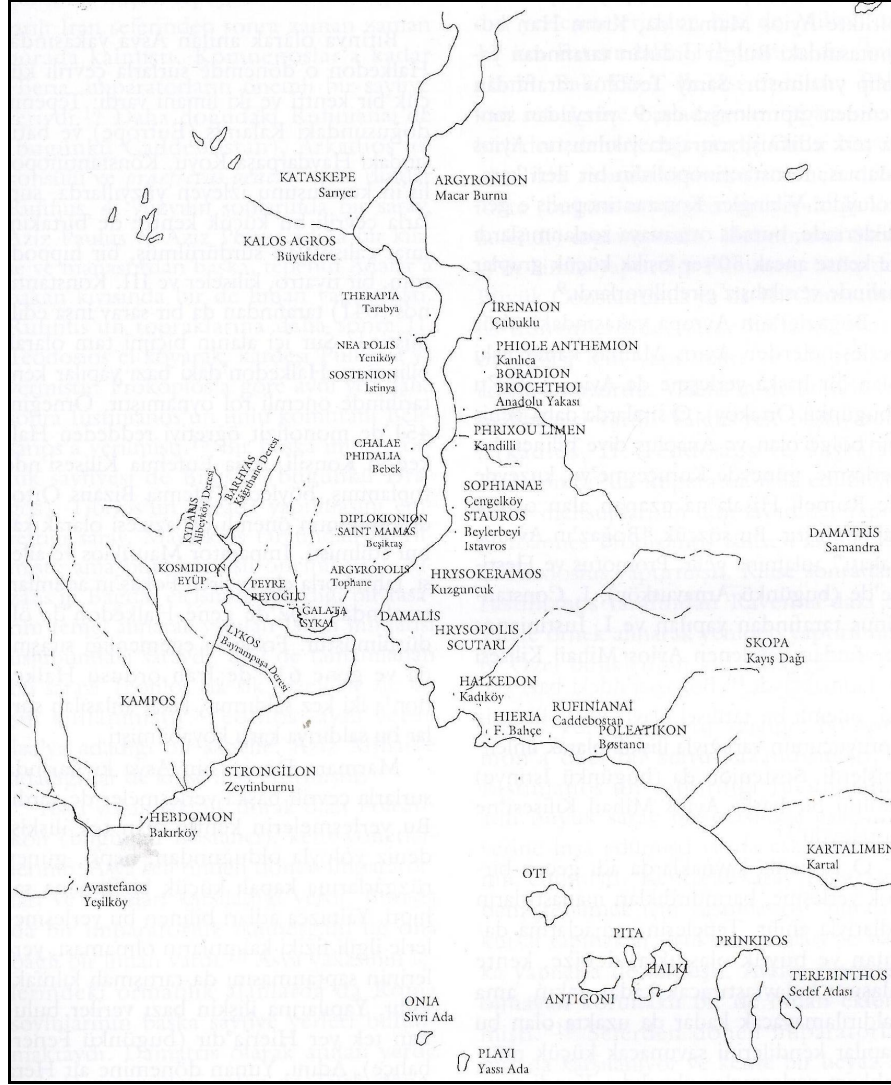
2.2.1. Boğaziçi Yerleşmelerinin Tarih İçindeki Gelişimi

Boğaziçi, kendi çerçevesi içinde, Boğaz'ın iki yakasında farklı konumuyla İstanbul'dan ayrı özellikte olup, yerleşmeleri, nitelikleri, özellikleri, hizmet verdikleri ve hitap ettikleri sosyokültürel gruplar yönünden farklılıklar göstermektedir. İki yakada ayrı özelliklere sahip yerleşmelerden meydana gelen Boğaziçi, buralardaki yaşayış, hatıralar ve gelişimden dolayı bir bütün olarak algılanır.

Boğaz kıyılarında eski yerleşmelerin tarihi belirsiz olmakla birlikte Boğazın doğal görünümüne ilişkin ilk mitolojik gönderme Argonatların geçişi ile ilgilidir. Erken dönemlerde Boğaziçi boş ve kırsal bir alan karakterindedir.

Boğaz'da ilk yerleşmeler ortaçağda belirginleşmeye başlar. Konstantinopolis'te Boğaz boyunca, derin vadilerin dibindeki balıkçı köylerinde yapılan en erken tarihli yapılar, soyluların malikhaneleri olmuştur. İmparator ve maiyeti, senatörler ve soylular, kent dışında saray ve villalar inşa etmişler ve yaz aylarını buralarda geçirmişlerdir Kimi zaman manastırlar ya da balıkçı köyleri yakınında yer alan bu konutlar sonraki küçük yerleşmelerin (köylerin) çekirdeğini oluşturmuştur.²¹

²¹ Kuban, Doğan; 2004, "İstanbul Bir Kent Tarihi", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul



Şekil 2.2.1.1.Konstantinopolis Sayfiyeleri

Kaynak: Kuban, Doğan; 2004,"İstanbul Bir Kent Tarihi", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Yaklaşık 1100 yıllık Doğu Roma ve Bizans döneminde, Boğaziçi kısmen kullanılmakla birlikte, bütün olarak imar edilmemiştir. Söz konusu bu Boğaz'a, Türkler tarafından "Karadeniz Boğazı" adı verilmiş, İstanbullular ise "Boğaz" demeyi yeterli bulmuşlardır. Türkler İstanbul'un fethinden 60 yıl kadar önce, Boğazın Anadolu iline yerleşmiş olmakla birlikte, fetihden sonra nüfus ve imar hareketleri ile iktisadî ve sosyal sebepler yerleşimi hızlandırmıştır.²²

²²Gökbilgin M. Tayip, 1970, "İslâm Ansiklopedisi", "Boğaziçi" maddesi, c. II, s. 692, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,

Koçu R.E.,1961, İstanbul Ansiklopedisi, "Boğaziçi" maddesi, c.V, s.2854. İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul.

Boğaziçi, Osmanlı döneminde, saraylar, büyük mesireler ve çok güzel bahçelerden meydana gelen bir bütündür. Osmanlılarla birlikte Boğaziçi'nin önemi artmış, gelişmesi sağlanmış, İstanbul'un bu güzel beldesi fetihten başlayarak ilgiyi üzerine çekmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in başlattığı Boğaziçi kıyılarına saray yaptırmaya gelenegi ile Boğaziçi, XVI. yüzyıldan itibaren, hareketli bir hale gelmiştir.²³

İstanbul'un bir su kenti olmasının yarattığı bilinç, Fetih'ten sonra İstanbul'a özgü, deniz ile bütünleşen bir yerleşme biçimi, bir konut dokusu ve konut ve yaşam biçimi yaratmıştır. Mimarlık ve Sanat Tarihi'nde önemli yer alan ve geçmişten günümüze ulaşan örneklerinin bulunduğu bu yapılar, Boğaz'da, Haliç'te ve Marmara'da, denizin tam kenarında inşa edilen ve genel olarak "Yalı" adı verilen meskenlerdir. Bunlar küçük bir balıkçı evinden sahil sarayına kadar, büyüklüklerine göre isim alır ve Boğaz'ın iki yakasını süslerler.²⁴ Boğaziçi yalıları semtlere göre farklı karakter taşımış ve sahipleri de farklı olmuştur. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dolmabahçe, Beşiktaş ve Çırağan Saraylarından sonra, Ortaköy'e kadar Feriye (Şehzade) yalıları, buradan sonra Hanım Sultan ve Damat yalıları yer almıştır. Ortaköy'de sıra ile Ermeni ve Musevi yalıları bulunurken, bunlar XIX. Yüzyılda kamulaştırılarak, yerlerine Sultan Sarayları yapılmıştır.²⁵

Boğaziçi köylerinin yerli kayıkçı, balıkçı ve bahçıvan halkın oturduğu iç taraftaki evler ve lebideryâhaneler hariç, bütün Boğaziçi yalıları yazlık olarak kullanılmaktaydı. Yazın, yalı sahiplerinin veya yalı kiralayanların, Boğaz'daki yalıya göçleri padişah izni ile başlardı. Boğaziçi'ndeki yalılar dinlenme yeri olduğu gibi, bazen de İstanbul içinde bulunması sakıncalı görülen, fakat sevilen ve sayılan bir ulema veya devlet adamına mecburi ikamet, sürgün yeri olurdu.²⁶

Boğaziçi yalılarının bir kısmı yangınlar ile yok olmuştur. Bir kısmı ise, savaşlar sebebiyle (özellikle I. Dünya Savaşı), sahiplerinin iktisadî durumlarının sarsılması sonucu bakımsız kalarak harap olmuştur. İhtiyaçtan dolayı tütün depolarına

²³ **Ülgen, A.**, 1996, "Boğaziçi Sarayları" s. 128, İstanbul Armağanı 2., İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul,

²⁴ **Koçu R.E.**, 1961, İstanbul Ansiklopedisi, "Boğaziçi" maddesi, c.V, s.2904. İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul,

²⁵ **Eldem.S.H.**, 1996, "Boğaziçi Anıları", s. 44, 45. İstanbul Armağanı 2, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul,

²⁶ **Koçu R.E.**, 1963, İstanbul Ansiklopedisi, "Boğaziçi" maddesi, c. VI, s. 4095, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Anonim Şirketi, İstanbul.

kiralanmış, daha sonraları da zenginlere satılmıştır. Ancak, Boğaziçi yaşam kültüründen habersiz olan yeni sahipler, yalıların bahçelerini, arkalarındaki koruları lüzumsuz bularak parselleyip satmışlardır. Yalıların bir kısmı ise yıkılmıştır. Eski yalıların yerini, arsalarında kömür depoları, tomruk depoları, fabrikalar almaya başlamıştır.²⁷Çeşitli sebeplerle yok olan Boğaziçi yalılarının kayıtlı olduğu 1814 – 1815 tarihli Bostancıbaşı defterinde, Rumeli yakasında 547, Anadolu yakasında 276 yalı kayıtlıdır.

Osmanlı - Türk bahçeleri ve bahçeciliği, Osmanlı mimarisi kadar önemli bir sanat unsurudur. Osmanlı İstanbul’unda her ev veya konakta bir bahçe olduğu gibi, padişahlara ait saray, kasır ve köşklerin de birer bahçesi bulunmaktaydı ve bu bahçelere Hasbahçe denilmekteydi. Bunlardan Sultan IV. Mehmed döneminde Hasbahçe olan Beşiktaş Bahçesi, Kandilli, İstavroz, Emirgân, denizin doldurulmasıyla hasbahçe yapılan Dolmabahçe, Karabali Bahçesi, İstanbul Hasbahçelerinin en büyüğü ve en eskisi olan Üsküdar Bahçesi, Ayazma Bahçesi, yine Üsküdar Tunusbağı’nda Piyale Paşa Bahçesi, Haydar Paşa Bahçesi, Göksu Bahçesi, Çubuklu Bahçesi, İncirli Bahçesi, Sultaniye Bahçesi, Tokat Bahçesi, Büyükdere Bahçesi, Bebek Bahçesi, dönemin önemli hasbahçeleridir.²⁸

Bahçeler saraya ait açık yerler iken, mesireler belirli mevsimlerde halka açık olarak kullanılan yerlerdi. Arnavutköy’de Akıntıburnu’nu geçince Hasan Halife Bağı, sonra Sultan I.Selim’in kasrı bulunan, büyük servili ve bağlık Bebek Bahçesi, daha ilerde fıstık çamlarıyla süslü Deli Hüseyin Paşa Bağı vardı.²⁹ Baltalimanı ve Kanlıkavak mesireleri önemli bir vadi idi. Yeniköy, Kalender ve Tarabya ise ufak mesirelerdi.³⁰ Büyükdere, sık ağaçlı ormanı, çeşit çeşit yeşillikler, çayırıkları ve akarsuları ile Sultan I.Selim ve Sultan II. Selim’in mesire, eğlence ve av yeri idi.³¹

²⁷ **Koçu R.E.**,1963, İstanbul Ansiklopedisi, “Boğaziçi” maddesi, c. VI, s. 2904., İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Anonim Şirketi, İstanbul.

²⁸**Erdoğan, M.**, 1958, “Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, sayı 4, s. 152, 167 - 181.

²⁹:**Kahraman,S.A. Ve Dağlı, Y.**, 1999, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, c. I, s. 414, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

³⁰ **Eldem.S.H.**,1996, “Boğaziçi Anıları”, s. 43. *İstanbul Armağanı 2*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

³¹**Kahraman,S.A. Ve Dağlı, Y.**, a.g.e, c. I, s. 420.

Türklerin yarattıkları bir mimari-doğal çevre ilişkisi olarak Boğaziçi, 18-19. yüzyıllarda oluşmuştur. Bu, aristokratik karakterde sadece kıyı kenarlarını kullanan ve arkada kalan yeşili özel bir bahçe olarak değerlendiren, tamamen lineer bir gelişme hakimdir. Buna bir kent gelişmesi olarak bakmak da doğru değildir. Bu kıyı hattının arkasındaki köy ve mahalleler, gelişmemiş bir kırsal yerleşme niteliği taşımışlardır.

19. yüzyıla kadar Boğaziçi kıyılarında yer alan yerleşmeler ulaşım imkânlarının artmasıyla birlikte yoğun bir yerleşime sahne olmuştur. İlk başlarda yerli halk Ermeni, Rum ve Yahudi iken Boğaz'ın eşsiz güzellikleri karşısında saray mensupları ve devlet erkânı burada sahil sarayı, yalı ve köşkler yaptırmışlardır. Bu sayede nüfus artmış Boğaz'ın iki yakası büyük önem kazanmıştır. Boğaziçi köylerindeki huzur dolu ve şaşalı yaşam Rus Kazaklarının akınlarıyla bozulmuştur. Bunun sonucu olarak kıyılarda küçük karakol niteliğinde olan Tabya'lar ve Kilyos, Anadolu Feneri, Rumeli Feneri, Rumeli Kavağı, Garipçe köyleri kurulmuştur. Boğaziçi'nde halk köylerde, ticaret erbabı ve yüksek tabaka Boğaziçi'nde otururken, orta sınıf halk ise Üsküdar'da yer seçmiştir. Devlet büyüklerinin Boğaziçi'ne doğru açılmaları ve buna eşlik eden yabancıların varlığı ile Boğaziçi bir eğlence yerine dönüşmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmeye başladığı ve çöküş dönemine geçtiği 19. yüzyıl sonları-20. yüzyılın başlarında II.Meşrutiyet'in de ilanı ile batılılaşma ve yenilik hareketleri oldukça artmış ve Osmanlı'nın çöküş sinyalleri güçlenmiştir. Özellikle köşk, yalı ve saraylarla devlet erkânının oluşturduğu ve gelişimini yönlendirdiği Boğaziçi, Osmanlı Devri'nin sona ermesiyle bir dönüşüm dönemine girmiştir.

1900'lerde Üsküdar'da, Bağlarbaşı ve Nuhkuyusu'na kadar yoğun yerleşim görülmektedir. Rumeli yakasında ise; Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere fazlasıyla büyümüş ve nüfus yoğunlaşmıştır. Ahşap yapıların yerini yavaş yavaş kargir yapılar almaya başlamış, Tarabya ve Büyükdere'de oteller yapılmıştır.³²

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul nüfusunun bir miktar düşüş göstermesi ve kentin göreceli olarak bir çöküntü dönemine sahne olması, etkisini Boğaz'da da göstermekle

³² **Kuban, D.**,1996, "Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi", s.125 İstanbul Armağanı 2, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

birlikte, Boğazın özellikle Avrupa yakası ekonomik gücü yüksek kesimler için çekiciliğini sürdürmüştür.³³

XIX. yüzyıl sonlarına kadar sayfiye özelliğini sürdüren Boğaziçi, XX. yüzyıl başlarında kara ulaşımının yaygınlaşmasıyla, hızlı bir nüfus artışına sahne olmuş, bunun sonucunda gecekondular ve sanayi tesislerinin yerleştiği alan olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bazı sanayi tesisleri de devlet eliyle Boğaziçi'ne, özellikle de Beykoz ve civarına yönlendirilmiştir. 1924 yılında Paşabahçe İspirto fabrikası ve Paşabahçe Tuğla fabrikası, 1938 de Anadolu Hisarı Gökusu vadisinde kurulan Halat fabrikası, 1939 da Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, Beykoz'da 1939 yılında kurulan Shell tesisleri, 1943 de kurulan Türk Petrol tesisleri, yine Beykoz'da 1940 yılında kurulan çömlek yapım imalathanesi ve silikat taş ocağı bu yöredeki sanayi gelişiminin belli başlı örnekleri arasında sayılabilir.

1930'lardan ve II.Dünya Savaşı'ndan sonra gecekondulaşma daha da hızlanmıştır. 1945'ten sonra, ekonomik ve toplumsal gelişmeye bağlı olarak artan sanayi ve göç sonucunda oluşan gecekondular alanları ile kent hızla büyümüştür.

1973 yılında I.Boğaz köprüsünün açılması ile beraber büyüme artmıştır. Boğaz köprüleri ve çevre yolları, Boğaziçi alanında ulaşım sistemini etkilemiş, çevre yolları istiklakleri de yerleşmelerin coğrafi görünümünü değiştirmiştir. Daha da önemlisi, Boğaz köprülerinin, Boğaziçi denizyolunun önemini azaltmış olmasıdır. Boğaz köprüleri ve çevre yolu bağlantıları, Ortaköy Vadisi, doğuda Ümraniye çevresi, Kadıköy, Bostancı yerleşmelerinin yoğunlaşması sonucunu getirmiştir.

1980'li yıllarda da halk otobüsleri, karayolu ulaşımında hizmet vermeye başlamışlardır. Geçmişte Karaköy-Bebek arasında var olan elektrikli tramvay, uzun süre Boğaziçi'nde hizmet vermiştir. Doğu yakasında ise, Üsküdar-Kısıklı-Kadıköy arasında yer alan tramvay hattı Üsküdar-Kadıköy merkezi ile bütünleşmiştir. Daha sonraları Boğaziçi bütününde karayolu ulaşım sistemi yavaş bir şekilde yerleşmelere hizmet etmeye ve bütünleşmeye devam etmiştir. Son zamanlarda ise, ulaşım iyileştirme amacıyla denizden de yol kazanılmaya gidilmiş ve Arnavutköy ve Büyükdere sahillerinde bu sahillerin görünümünü tümüyle değiştiren "kazıklı yol"lar yapılmıştır.

³³ Tekeli, İlhan, 1991, "Kent Planlaması Konuşmaları", s.23,TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul.

1980'li yıllardan günümüze kadar Boğaziçi hızla yapılaşmaya devam etmiş, aşağıda ayrıntılarıyla anlatılacak olan, özgün karakteri dışındaki siteler, villalar ve plansız yerleşen apartmanlar gibi yerleşme tipleri bölgenin bugünkü yerleşik dokusunda yerlerini almışlardır.

2.2.2.Boğaziçi Genel Yerleşme Karakteri

Boğaziçinde eski ve yeni yerleşmeler, yan yana ve iç içe olup, bazı durumlarda ise yeni yerleşmeler, eski yerleşmelerin üzerinde yer almaktadır. Farklı yapıdaki grupların yaşadığı bu yerleşmelerde, yaşam biçimleri mekana yansımış ve mekanda farklı kullanım biçimleri oluşmuştur³⁴.

1950 öncesi yerleşmeler, çoğunlukla Osmanlı döneminde yapılmış, kullanılmış ve günümüze bir kültür mirası olarak aktarılmış eski yerleşmelerdir. Dağılım düzeni çekirdekler halindedir ve devamlılık göstermez. Kıyıda saraylar, yalılar, köşkler; koylarda ve vadi ağzlarında ise köyler yer almaktadır. Yamaçlarda av köşkları, tepelerde ve sırtlarda çiftlikler bulunmaktadır. Eski yerleşmede yalılar, köy dokusu ile bütünleşmektedir. Yalılar arasında denize doğrudan açılan dar, kısa yollar yer almaktadır. Coğrafi özellikler nedeniyle araziden yararlanma biçimleri farklılık göstermektedir. Köy yerleşmeleri ise genellikle sosyo-kültürel değer ve koşulları yansıtmaktadır. Sokakların konut bahçesi gibi kullanıldığı köy içlerinde yollar dar olup, eğimli bölgelerde yapılara merdivenle ulaşılmaktadır. Boğaziçi köylerinin dokusunda, vapur iskeleleri ve meydanlar önemli biçimlendirme unsurlarıdır. Tüm sosyal ve ticari ilişkiler, iskele meydanında ve çevresinde odaklanmaktadır.

Eski yerleşmelerin ve Boğaziçi'nin temel ögesi olan yalılar, bugünkü Boğaziçi yerleşmesinin de iskeletini oluşturur. Bugün yalılar ve eski köy içi yerleşmeleri kısmen de olsa karakterlerini korunmuştur. Birçoğu hala kullanılarak varlıklarını sürdürmektedir. Ancak sahil şeridinde genişletilen veya yeni açılan yollar birçok yalıyı etkilemiştir. Bazı yalılar yıkılmış, yan ve arka bahçeleri ifraz görerek yeni binalar yapılmıştır. Saraylar, köşkler, kasırlar turizm amaçlı değerlendirilmiş, kimisi müze haline getirilmiştir. Eski has bahçelerden, köşk ve müştemilatlardan geriye çok az örnek kalmıştır. Yol çevresindeki binalarda kullanım da değişmeye başlamış; zemin katlarda fonksiyon, ticaret, turizm, rekreasyon ve diğer hizmet faaliyetlerine

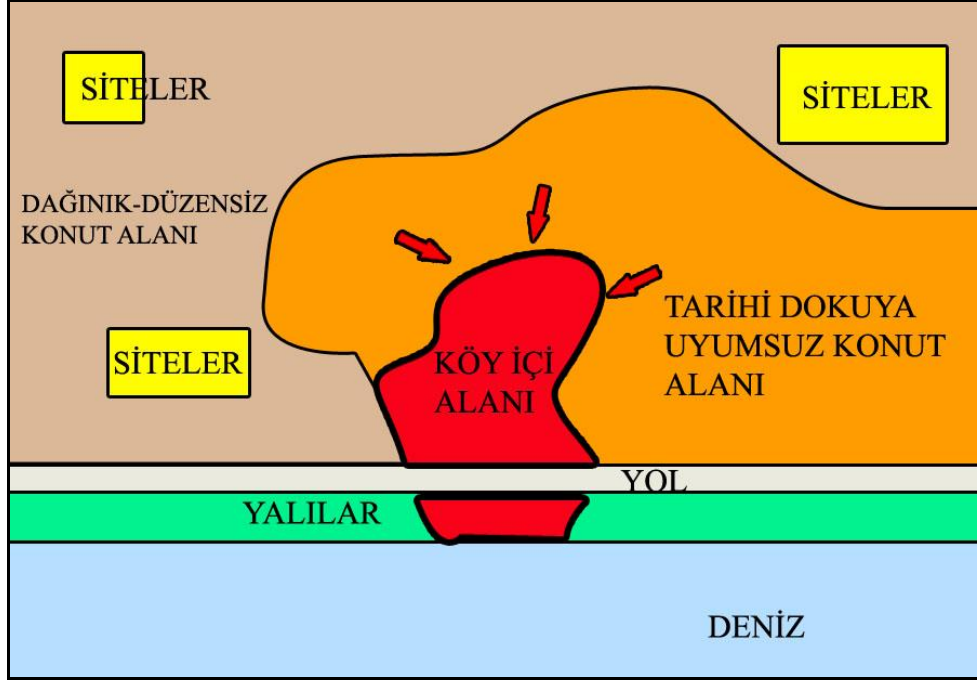
³⁴**Çubuk, M.**,1994, , Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, "Boğaziçi" c. II, s. 272, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

dönüşmüştür. Anadolu ve Rumeli yakasında eski yalılar ve köy içi yerleşmelerinin aralarındaki boş araziler dolmuş, kıyı boyunca devam eden bir yerleşme şeridi ortaya çıkmıştır. Bu şerit üzerindeki yerleşmeler, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan nitelik farklılıkları ortaya koyar. Boğaziçi'nin kendi bağlamı dışında çevreye, bölgeye ve ülke bütününe hizmet vermesi de bu farklılıkları desteklemiştir. Boğaziçi'nde Bebek, Yeniköy, Tarabya gibi Rumeli yakasındaki semtlerde yüksek gelir grubuna hitap eden ve pahalı hizmetler sunan ticari birimler ve rekreasyonel kullanışlar yer almaktadır. Oysa Beykoz, Kanlıca, Sarıyer gibi semtlere, orta ve dar gelirli kişiler yerleşmişlerdir.

Boğaziçi'nde kıyı boyunca yer alan yalılar, köyler ve tarihi yapıların dışındaki yerleşme, genelde 1950'den sonra ve İstanbul'un hızlı kentleşme süreci içinde gerçekleşmiştir. Yüksek eğimli alanlarda gecekondu yerleşimi, koruluk alanların ifraz yoluyla yerleşmeye açılması yerel mevzi planlarla açılan konut yerleşmeleri Boğaziçi'nde farklı yerleşim alanlarının oluşumuna neden olmuştur³⁵.

Boğaziçi, büyük bir alanı kaplayan ve biçim açısından farklı farklı pek çok alt bölgeye bölünebilecek kadar çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada, mevcut çeşitlilik içinde morfolojik açıdan temsil gücü yüksek olan alanlar ve bileşenler ön planda tutulmaya çalışılacaktır. Alandaki çeşitliliği tanımadan önce, yerleşme karakterinin özgün yapısını anlamak adına, alanın genel yerleşme karakteri şemalaştırılarak özetlenmeye çalışılmıştır. Morfolojik açıdan incelenecek olan, temsil gücüne sahip bileşenler bu şematik yapının içindedir, bu şemanın birer parçasıdır.

³⁵ **Çubuk, M.**,1994, , Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, “Boğaziçi” c. II, s. 273, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.



Şekil 2.2.2.1.Boğaziçi Genel Yerleşme Karakteri Şeması

Boğaziçi semtlerinde (yani bölgedeki alt alanlarda) görülen tipik yapılaşma karakteri; sahil boyunca “yalılar”, yalılar ve iç kesimleri birbirinden ayıran, hatta zaman zaman kıyı çizgisi ile birleşen bir “sahil yolu”, sahil yoluna dik, genellikle vadilere kurulmuş olan ve bir iskele ve iskele meydanı aracılığı ile denizle ilişki kuran eski “köy dokusu”, bu köy dokusunu çevreleyen “tarihi doku ile uyumsuz konut alanları” ve gecekondulaşma olarak da nitelendirilebilecek olan “dağınık-düzensiz konut alanları”nın arasında yer yer onlardan ayrılan, proje ile üretilmiş bloklar veya villa tipi konutlardan oluşan “siteler”den oluşmaktadır. Tüm bu yerleşik dokunun arasında ise yeşil alanlar yer almaktadır. Bu genel tablo içerisinde oklarla ifade edilmek istenen, eski köy dokularının tarihi dokuya uyumsuz konut dokusu tarafından baskı gördüğüdür. Yani, tarihi dokuya uyumsuz konut dokusu, eski köy dokularına doğru genişleme eğilimi göstermektedir.

Boğaziçi'nin morfolojik analizi kapsamında, bu şemanın alt ölçeğindeki analiz elemanlarını oluşturan doku tipleri, parsel çeşitleri, bina elemanları ve binalara ait yapı malzemeleri, nirengi ve anıtlar, alt-bölgeler ve yeşil alanlar, incelenmeye çalışılacaktır.

2.2.2.1. Boğaziçi'nde Doku Tipleri

Boğaziçi'nin genel yerleşme karakteri şemasını oluşturan alt alanlar hem kendi içlerinde farklılaşabilen, hem de her alt alanın kendine özgü karakterini tanımlayan farklı doku tiplerinden oluşmaktadırlar. Köy dokusu, yalılar, siteler gibi keskin bir şekilde karakterize edilebilen yapılaşmalar belirgin doku tipleri ile diğer yapılaşmalardan ayrılırken, düzensiz yapılaşmış alanlarda farklı doku tiplerine bir arada rastlanabilmektedir.

Boğaziçi'nin özgün morfolojik yapısı içinde şu doku tiplerine rastlanmaktadır: Organik doku, kıyı boyu lineer doku, ızgara doku, yol boyu lineer doku, dağınık-düzensiz doku ve projeye yapılaşmış alanlar. Bu doku tiplerinin bazıları yerleşim şemasında tek bir yapılaşma karakterine karşılık gelirken, bazıları birden fazla yapılaşma karakterinin bileşeni olarak alanda yer alabilmektedir.(bkz.Şekil 2.2.2.1.1.). Bu doku tiplerinin ve özelliklerinin açıklanması, yerleşme karakteri şemasını daha anlaşılır kılacaktır.

doku tipi	şemadaki yeri
organik doku	köy içi alanı
ızgara tipi doku	köy içi alanı, tarihi çevreyle uyumsuz konut alanı
dağınık-düzensiz doku	dağınık-düzensiz konut alanı
yol boyu lineer doku	köy içi alanı, tarihi çevreyle uyumsuz konut alanı
kıyı boyu lineer doku	yalılar
proje ile yapılaşmış alanlar	siteler

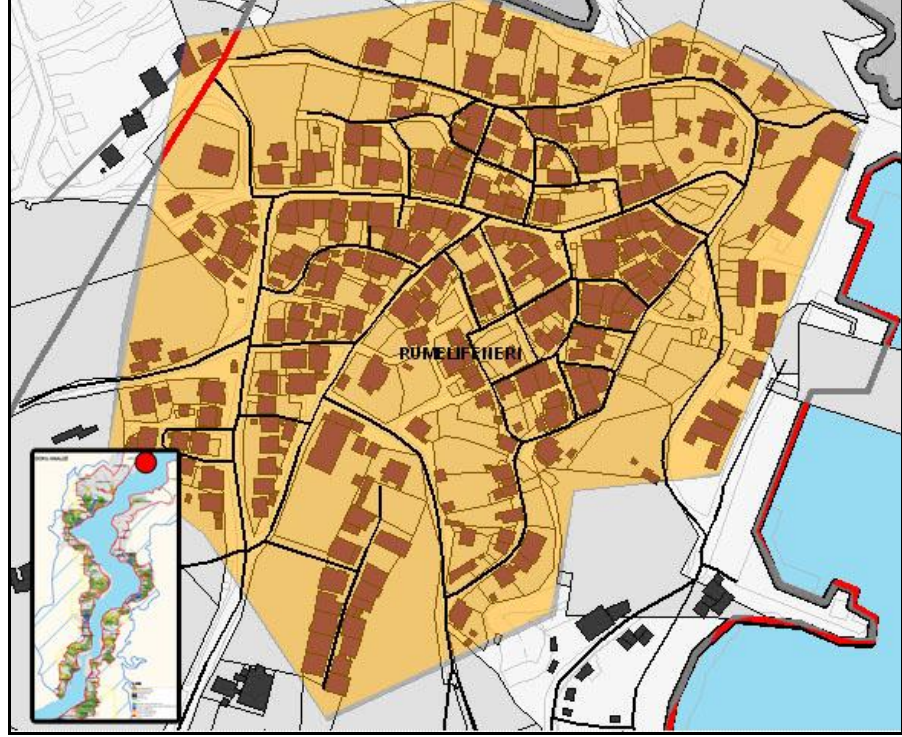
Şekil 2.2.2.1.1.Boğaziçi'nde Farklı Doku Tiplerinin Genel Yerleşme Şeması İçinde Temsil Ettiği Alanlar

Organik Doku

Organik dokular Boğaziçi genel yerleşme karakteri içinde “eski köy içi” alanlarını oluşturan doku tipidir. Eski köy içi alanlarının özgün karakterini temsil ettiğinden, bu doku tipinin Boğaziçi'ndeki en eski doku tipi olduğu söylenebilir. Bu yüzden Boğaziçi'ndeki tescilli eski eserlerin çoğu bu doku tipini temsil eden alanlar içinde yer almaktadır. Bu doku, geometrik olmayan, yer yer küçük lineer yapılar barındıran formlardan oluşmaktadır. Bu dokuyu oluşturan bileşenlerin kullanımına bakıldığında konutlara ek olarak bahçeler, günlük ihtiyaçları karşılamaya yönelik ticari alanlar, iskele ve köy meydanı gibi kullanımlar özgün biçimlenişleri ile dikkat çekmektedir.

Bu doku tipini diğer doku tiplerinden ayıran en önemli özellik bu dokunun insan ölçeğine en uygun doku tipi olmasıdır. Yollar araç trafiğinden çok yaya trafiğine

göre oluşmuştur. Bu doku içinde yürüme mesafesinde hem barınma, hem alışveriş hem de dinlenme fonksiyonlarına ulaşmak mümkündür. Şekil 2.2.2.1.2.'de organik doku tipini temsil eden, Rumelifeneri eski köy dokusundan bir örnek görülmektedir.



Şekil 2.2.2.1.2.Organik Doku-Rumelifeneri-Sarıyer19.yy

Kaynak:İBB Boğaziçi ngrnm Bölgesi Analitik Etüt verilerinden geliřtirilmiřtir³⁶

³⁶Bu bölümde doku çalışması ile ilgili tüm haritalar İBB Boğaziçi ngrnm Bölgesi Analitik Etüt alışmaları (2008) verilerinden geliştirilmiştir.



Şekil 2.2.2.1.3.Organik Dokudan Sokak Örneği-Beykoz

Şekil 2.2.2.1.3.'te organik dokuyu oluşturan sokaklardan biri görülmektedir. Burada bina tipleri, bina yükseklikleri ve şu an araç trafiğine açık dahi olsa sokak genişliği, organik dokunun insan ölçeği ile uyumunu göstermektedir.



Şekil 2.2.2.1.4.Organik Dokudan Sokak Örneği-Beykoz

Şekil 2.2.2.1.4.'te özgün bina tipleri ve sokağın yamaca dik olması dikkat çekmektedir.



Şekil 2.2.2.1.5.Kanlıca İskelesi

Organik dokuyu oluşturan bileşenlerden önemli bir tanesi de eski köy meydanları, yani iskele meydanlarıdır. Kanlıca İskelesi ve Kanlıca Meydanı, organik dokuda “eski köy meydan”ını temsil etmektedir. Meydanlar çalışmanın başka bir kısmında ayrıca ele alınacaktır.

Kıyı Boyu Lineer Doku

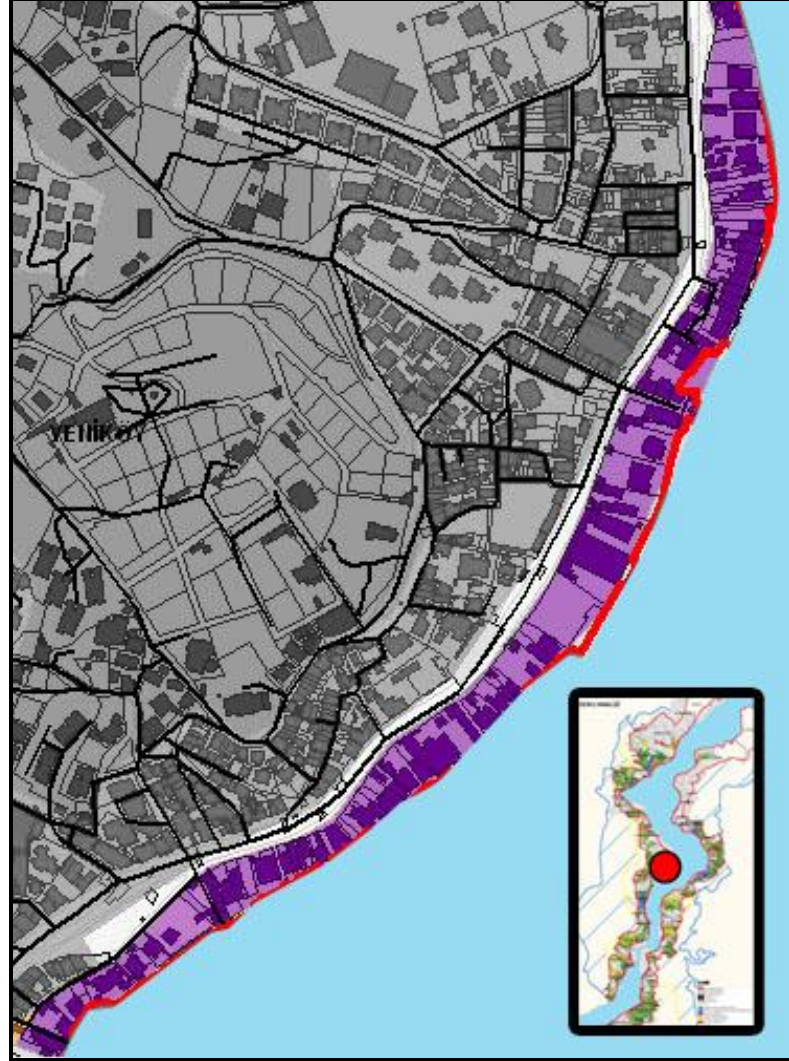
“Kıyı boyu lineer doku”, organik doku ile birlikte Boğaziçi’nde eski özgün yerleşme karakterini temsil etmektedir. Bu doku tipi deniz ile sahil yolu arasında sıra sıra dizilen yapılardan oluşmaktadır. Bu doku tipi örneği Şekil 2.2.2.1.6’da görülmektedir.

Bu doku tipinin çoğunu oluşturan binalar “yalı”lardır. Orhan Erdenen (2006) yalıları şöyle tanımlamaktadır:

“İstanbul’un bir su kenti olmasının yarattığı bilinç, deniz ile bütünleşen bir yerleşme biçimi, özgün bir konut dokusu ve konut ve yaşam biçimi yaratmıştır. Yalı dediğimiz bu konutların, Mimarlık ve Sanat Tarihi açısından en seçkinleri, Boğaziçi sahillerinde yer almıştır. Yalılar aslında varlıklı (saraylı/zadegan) yaşamın ürünleriydi. Yapılabilmeleri varlık desteğiyle olurdu; bir mevsim kullanıldığı için de ekonomik rantabilite göstermiyorlardı. İmparatorluğun bağısladığı olanaklarla yapılmış olmaları; bir mevsim kullanılmaları, önemlerini redde neden olamazdı³⁷. Boğaziçi’ne ahenk, renk ve karakter getiren, 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk yaşayış ve zevk-i selimin örnekleri olarak, bütün medeni aleme yabancıların

³⁷ **Erdenen O.**, 2006, “Boğaziçi Sahilhaneleri” I, s.7-8, İstanbul , Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

kalem ve fırçasıyla tanıtılan yalılarımız öncelikle saray muhitinde ve saraya bağlı binalar olarak kıyıda inşa edilen köşk tipi yapılardan gelişip, Haliç ve Boğaz sahillerine yayılmıştır³⁸.



Şekil 2.2.2.1.6.Kıyı Boyu Lineer Doku-Yeniköy-Sarıyer-19.yy

Bu doku tipini oluşturan yalılar genellikle 2 ya da 3 katlı, özgün mimari tasarıma sahip yapılardır. Bazı yalılar da garaj, havuz gibi güncel birimlere ve kayıkhanesi gibi geleneksel birimlere sahiptirler.

Bu doku tipi yer yer kıyı çizgisini şekillendirmekte, yer yer sahil yolları veya iskele meydanlarıyla kesintiye uğramaktadır

³⁸ **Erdenen O.**, 2006, “Boğaziçi Sahilhaneleri” I, s.7-8, İstanbul , Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.



Şekil 2.2.2.1.7.Kıyı Boyu Lineer Doku-Yeniköy

Yukarıda kıyı boyu lineer dokunun kıyı çizgisini nasıl şekillendirdiği görülmektedir.

Kıyı boyu lineer doku yer yer eski köy dokusundan bağımsızken, bazen de hemen eski köy dokusunun bittiği yerlerden başlayarak üst ölçekte genel yerleşme karakterini bütünlemektedir.

Mısır Hıdivi Yalısı (Şekil 2.2.2.1.8) kıyı boyu lineer dokuyu oluşturan yalılara örnek olarak gösterilebilir.

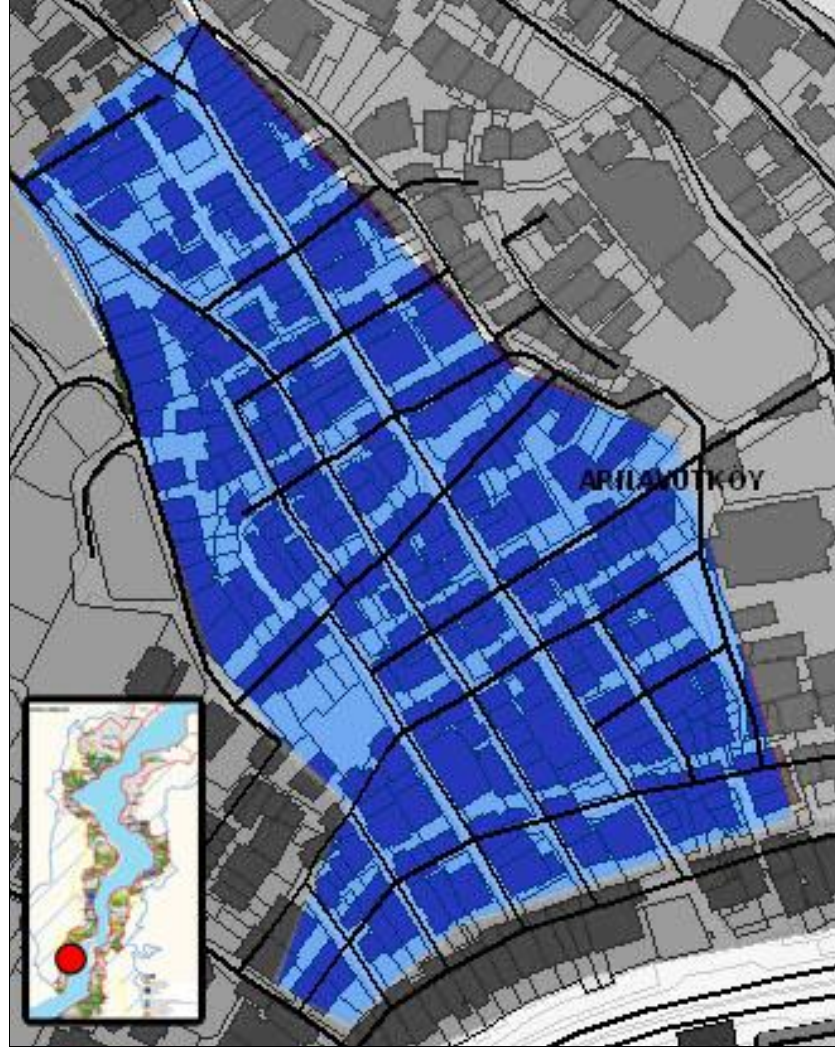


Şekil 2.2.2.1.8. Mısır Hıdivi Yalısı (Mısır Başkonsolosluğu)-1902

Izgara Doku

Boğaziçi özgün morfolojik karakterini oluşturan doku tiplerinden bir diğeri de “ızgara doku”dur. Izgara doku birbirini dik kesen sokaklardan oluşmaktadır. Bu doku tipi “organik doku” ve “kıyı boyu lineer” dokular gibi Boğaziçi Özgün yerleşme şeması içinde tek bir yerleşme karakterini temsil etmemektedir.Bu doku tipi genelde

yangınlar sonucu oluşmuştur. Örneğin ızgara dokuya Arnavutköy’de köy içi yerleşmesi olarak rastlanabilmekteyken, Beykoz’da daha sonra oluşmuş yerleşim alanlarında da rastlanabilmektedir. Bu özellikleriyle ızgara tipi dokular, eski olabilecekleri gibi, yeni de olabilmektedirler. Izgara tipi dokuların eski örnekler dışındaki örneklerinin genellikle araç ulaşımı açısından daha uygun yerlerde, nispeten daha düz alanlarda oluştuğu söylenebilir. Şekil 2.2.2.1.9’da ızgara doku tipi örnekleri görülmektedir.



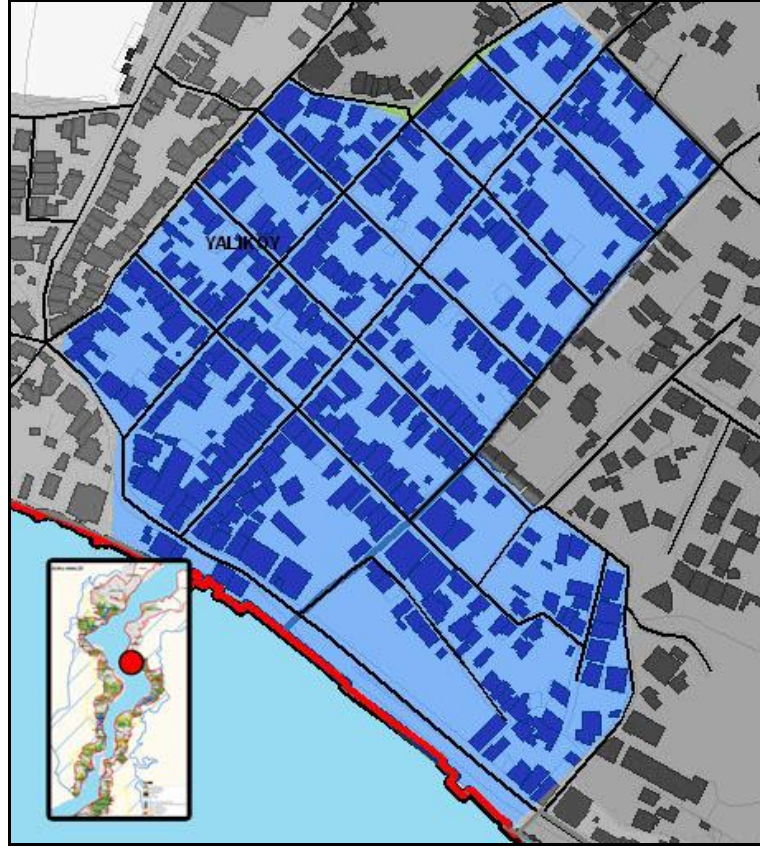
Şekil 2.2.2.1.9. Izgara Doku Tipi-Arnavutköy-Beşiktaş 19.yy

Arnavutköy örneğindeki ızgara doku tipi Boğaziçi’ndeki özgün yapılaşma karakterine bir örnektir. Burada ızgara tipindeki yollar yaya ölçeğinde olup, binalar birbirine bitişik ve dar cephelidir.



Şekil 2.2.2.1.10.Arnavutköy'de Izgara Dokudan Sokak  rneği

Şekil 2.2.2.1.10'da Arnavutköy'deki ızgara doku içinden bir sokak ve özgün bina  rneleri görülmektedir.



Şekil 2.2.2.1.11. Izgara Doku Tipi-Yalıköy-Beykoz-20.yy

Beykoz örneğindeki ızgara doku tipi Arnavutköy'e göre daha yenidir. Bu yüzden yollar taşıt ölçeğine daha uygun olup, binalar biraz daha aralıklı ve cepheleri daha geniştir.

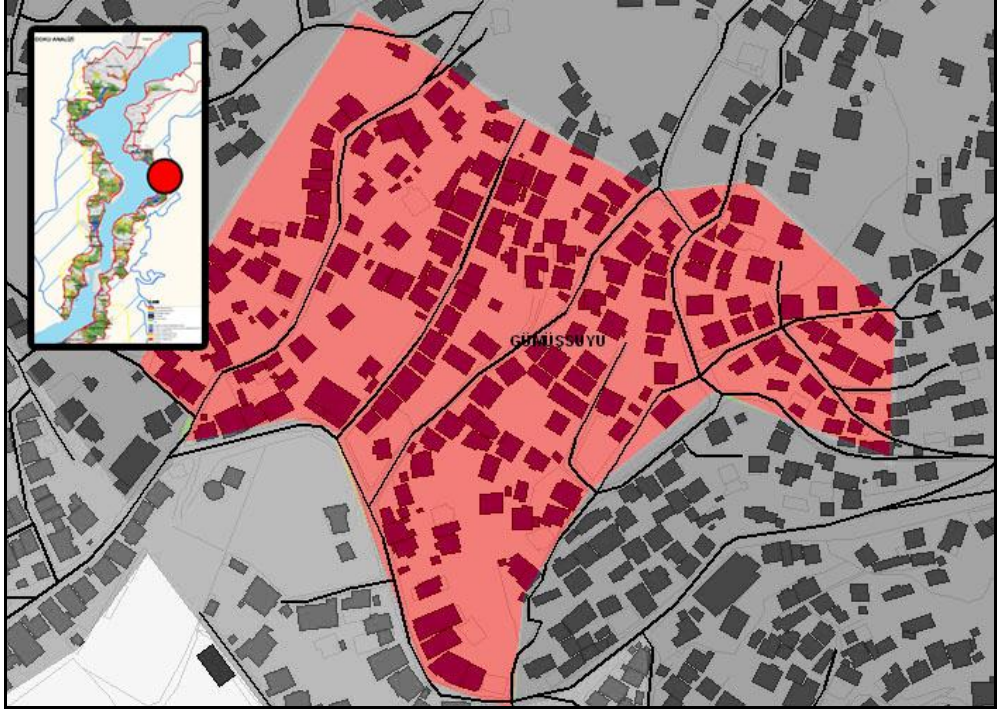


Şekil 2.2.2.1.12. Izgara Tipi Dokudan Sokak Örneği-Beşiktaş

Şekil 2.2.2.1.12'de görüldüğü gibi, ızgara tipi dokular birbiriyle aynı tür binalardan oluştuğu zaman mekanda tekdüzelik oluşturma gibi bir özelliği de bulunmaktadır.

Yol Boyu Lineer Doku

Boğaziçi'nde yerleşmeyi oluşturan doku tiplerinden biri de “yol boyu lineer doku” dur. Bu doku tipi, yolu takip eden bitişik nizamlı veya birbirine çok yakın sıralanmış yapılardan oluşmaktadır. Izgara doku gibi, yol boyu lineer doku da Boğaziçi özgün yerleşme karakteri şeması içinde tek bir alanı temsil etmemekte, bu doku tipine yer yer köy içlerinde, yer yer de eski köy dokularının dışındaki tarihi dokuya uyumsuz konut alanları içerisinde rastlanabilmektedir.



Şekil 2.2.2.1.13.Yol Boyu Lineer Doku-Beykoz-20.yy

Yol boyu lineer dokular eski ya da yeni olabilir. Sahil kısımlarında rastlanan yol boyu lineer dokuların bir bölümünü sahil yolunu izleyen (denizle arasında yol olan), eskiden yalı olup; yıkılmış ve yerine apartman yapılmış bitişik nizamlı, dar cepheli binalar oluşturmaktadır.

Bu doku tipi farklı zamanlara tarihlenebildiğinden, bu dokuyu oluşturan binalar da farklı farklı özelliklerdedir. Köy içlerinde eski yapılara rastlanırken, daha yeni alanlarda modern malzemelerle yapılmış, çok katlı yeni binalara rastlanmaktadır.

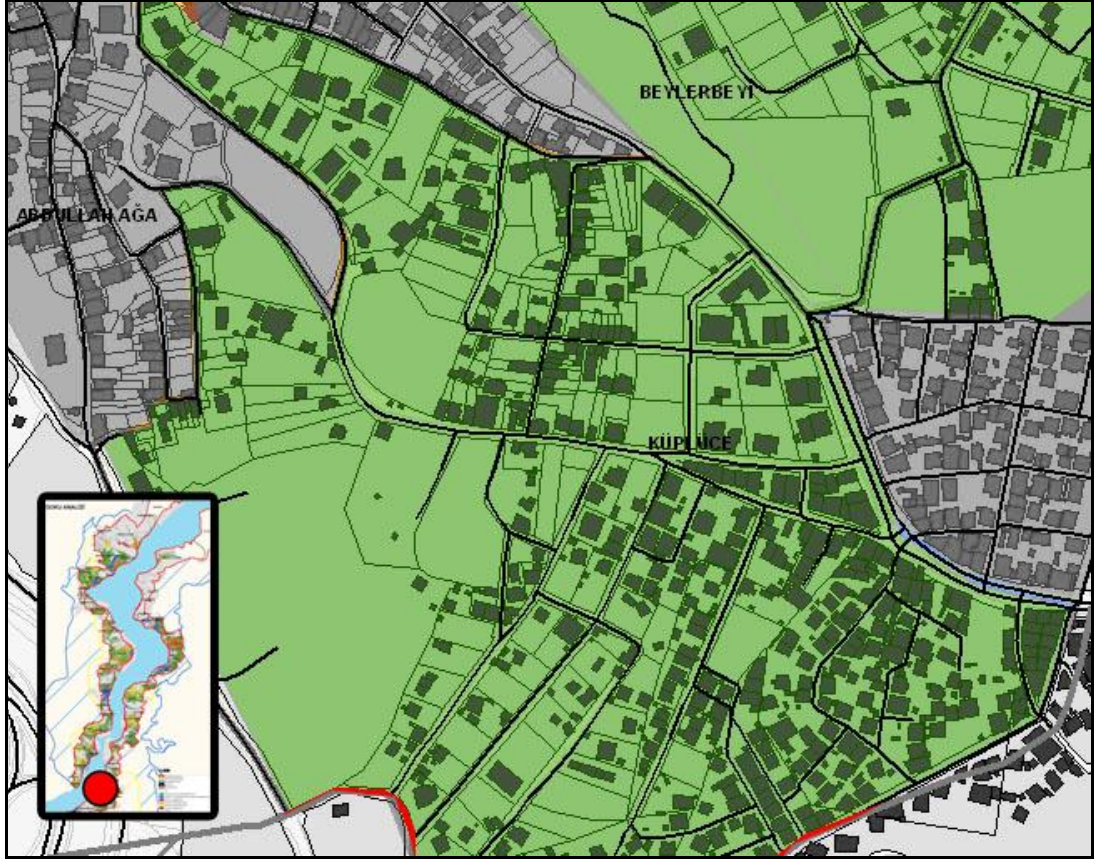


Şekil 2.2.2.1.14.Yol Boyu Lineer Dokudan Bir Örnek-Arnavutköy ve Bebek Arası

Dokunun oluşma zamanına göre bina tiplerinde değişiklikler görülebileceği gibi, sokaklarda da dokunun oluşum zamanına dayalı olarak yaya veya araç ölçeğinde oluşumlara rastlanmaktadır.

Dağınık-Düzensiz Doku

“Dağınık-düzensiz doku” tipi Boğaziçi’ndeki en yeni doku tipidir. Bu alanlar 1950’lerden sonra plansız yapılaşmış alanlardan oluşmaktadır. Bu doku tipi, bir önceki kısımda verilen Boğaziçi özgün yerleşme karakteri şemasında eski köy dokularını çevreleyen dağınık-düzensiz konut alanını temsil etmektedir. Şekil 2.2.2.1.15’te bu doku tipine bir örnek görülmektedir.



Şekil 2.2.2.1.15.Düzensiz-Dağınık Doku Tipi-Üsküdar -20.yy

Dağınık-düzensiz doku tipi için herhangi bir yerleşme ilkesi veya oluşum prensibi açıklamak zordur. Bu dokuyu oluşturan yapılar büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Bu doku içinde kendiliğinden oluşan çok sayıda bina yer aldığından, topografya ile uyumlu, özgün mimari çözümlere sahip binalarla birlikte, hem topografya ile uyumsuz hem de etrafındaki doku ile uyumsuz yapılaşmalar bir arada bulunmaktadır.

Bu özellikleri ile “dağınık-düzensiz doku” Boğaziçi alanı için özgün yerleşme karakterini zaman zaman zedeleyen zaman zaman bu karaktere uyumlu bir doku tipi olarak değerlendirilebilir.

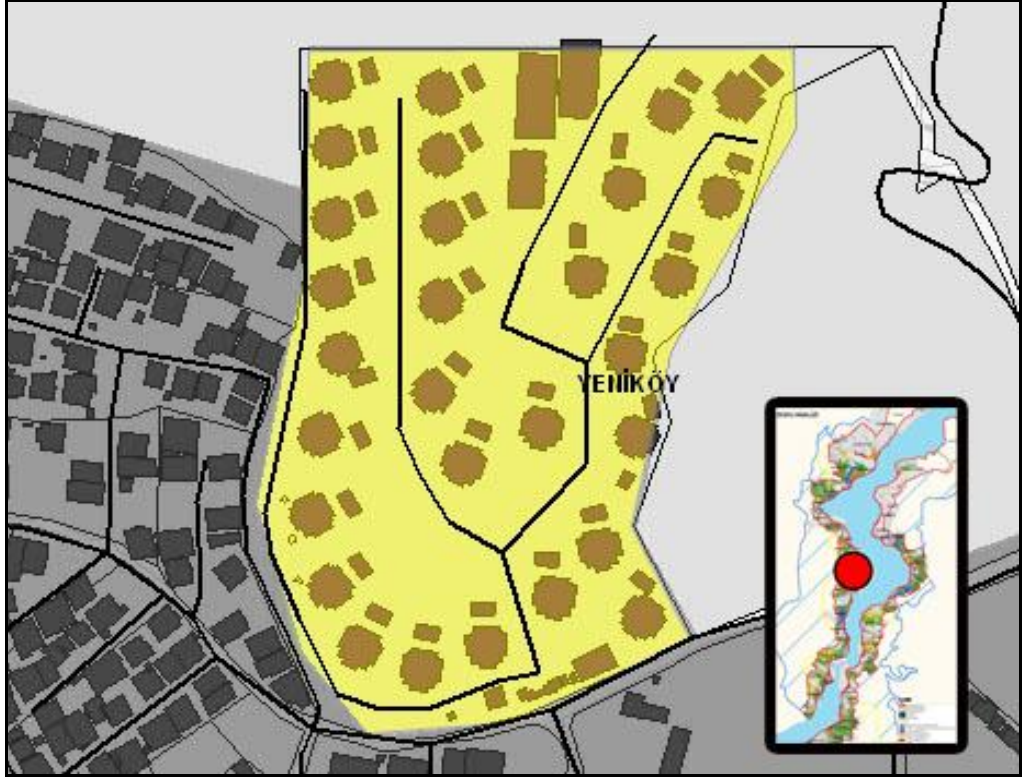


Şekil 2.2.2.1.16.Düzensiz-Dağınık Yerleşme Dokusu-Beşiktaş

Şekil 2.2.2.1.16’da görüldüğü gibi, düzensiz-dağınık yerleşme dokusu düşük kaliteli, altyapı hizmetleri zayıf, binaların gelişigüzel yerleşmelerinden oluşmaktadır. Resimdeki örnekte topografya ile uyum sözkonusudur.

Projeyle Yapılaşmış Alanlar

Proje ile yapılaşmış alanlar, özgün bir doku tipi olmaktan çok, etraflarındaki dokudan belirgin şekilde ayrılan biçimleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu alanlar, Boğaziçi özgün yerleşim şemasında belirtildiği gibi, “dağınık düzensiz doku” ve “tarihi çevre ile uyumsuz konut alanları” arasında yer yer inşa edilmiş sınırları belli yerleşim alanlarıdır. Proje ile yapılaşmış alanlar kendi içlerinde farklı tasarım ilkelerine ve biçimlere sahiptirler. Bu alanlar Boğaziçi özgün yapılaşma karakteri şemasında “siteler” olarak adlandırılan alanları temsil etmektedir. Şekil 2.2.2.1.17’de proje ile yapılaşmış alanlardan bir örnek gösterilmektedir.



Şekil 2.2.2.1.17.Proje İle Yapılaşmış Alan-Sarıyer-20.yy

Proje ile yapılaşmış alanlar da “dağınık-düzensiz doku” gibi yeni yerleşim alanlarıdır. Yüksek katlı bloklardan veya az katlı villalardan oluşabilirler.



Şekil 2.2.2.1.18.Proje İle Yapılaşmış Alanlara Örnekler -Beşiktaş

Şekil 2.2.2.1.18’de proje ile yapılaşmış alanların biçim olarak çevrelerinden nasıl ayrıldıkları görülmektedir.



Şekil 2.2.2.1.19. Proje İle Yapılaşmış Alanlara Örnekler -Villa Tipi Yapılaşma-Beykoz



Şekil 2.2.2.1.20. Proje İle Yapılaşmış Alanlara Örnekler-Yüksek Blok Tipi Yapılaşma-Beşiktaş

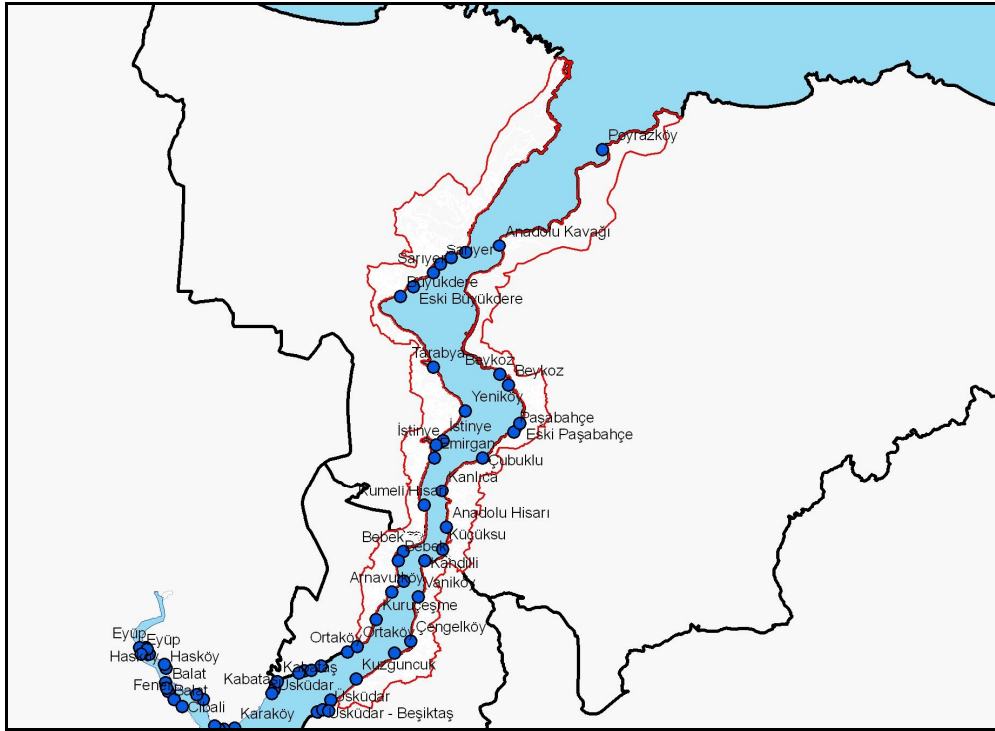
Şekil 2.2.2.1.20’de görüldüğü gibi, projeye yapılaşmış alanlar özellikle yüksek bloklardan oluştuğları zaman topografya ile uyumsuz yerleşmeleri sebebiyle silüet üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilmektedir. Bu alanlar kendi içlerinde uyumlu ve tutarlı olsalar dahi Boğaziçi bütünü içinde çevreleri ile birlikte düşünüldüklerinde özgün morfolojik karakter açısından olumsuz etkisi olan alanlardır.

Boğaziçi kentsel morfolojik yapısını oluşturan doku tiplerinin incelenmesinden sonra bölgenin önemli morfolojik bileşenler olan iskele meydanları incelenecektir.

2.2.2.2. Karakter Alt Bölgeler/İskele Meydanları

Boğaziçi'nin en önemli yerleşme karakteristiklerinden biri yer yer yalılar kesintiye uğratan "iskele meydanları"dır. İskele meydanları eski köy içi alanlarında bulunan önemli toplanma noktalarıdır.

İskele meydanları genellikle bir meydan ve etrafında iskele, cami ve günlük ticaret yapılarından oluşmaktadır. Boğaziçi'ndeki tüm iskele meydanlarının benzer tipolojide olduğu söylenebilir. Günümüzde bu meydanlar taşıt yolu ile kesişmekte olsa da tipolojik özellikleri okunabilir durumdadır.



Şekil 2.2.2.2.1.Boğaziçi'nde İskeleler

Kaynak: İBB GIS veri tabanından düzenlenmiştir.

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi içinde Avrupa Yakası'nda yer alan eski köy meydanları ve iskeleler şunlardır:

- Ortaköy Meydanı
- Arnavutköy Meydanı
- Bebek Meydanı
- Sarıyer Merkez Meydanı
- Rumeli Kavağı Köy İçi Meydanı

- Büyükdere İskelesi
- Sarıyer İskelesi
- Rumelikavağı İskelesi
- Yeniköy İskelesi
- İstinye İskelesi
- Emirgan İskelesi
- Rumelihisarı İskelesi
- Arnavutköy İskelesi
- Bebek İskelesi

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi içinde Anadolu Yakası'nda yer alan eski köy meydanları ve iskeleler şunlardır:

- Üsküdar Meydanı
- Kanlıca Meydanı
- Beylerbeyi Araba Meydanı
- Beylerbeyi Tekke Meydanı
- Beykoz Meydanı
- Çengelköy Meydanı
- Anadolukavağı Meydanı
- Poyrazköy Meydanı
- Üsküdar İskelesi
- Kuzguncuk İskelesi
- Beylerbeyi İskelesi
- Çengelköy İskelesi
- Kandilli İskelesi
- Çubuklu İskelesi
- Paşabahçe İskelesi

- Beykoz İskelesi
- Anadolukavağı İskelesi

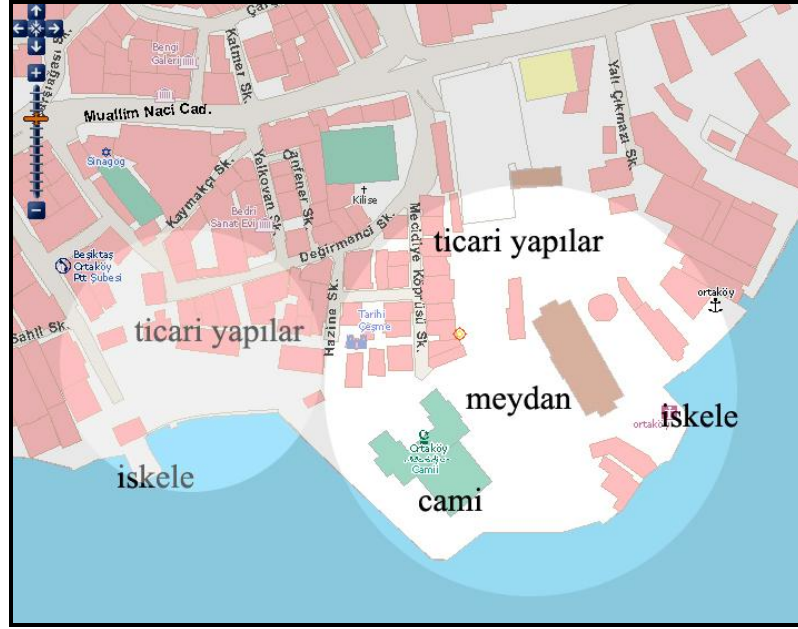
Aşağıda Boğaziçi'nin özgün karakterini temsil eden iskele meydanlarından örnekler yer almaktadır.

Ortaköy Meydanı ve Çevresi



Şekil 2.2.2.2.2.Ortaköy Meydanı

Ortaköy, tarihi ve kültürel yapısıyla son dönemlerde, gerek yerlilerin gerekse yabancıların geniş bir ilgi odağı haline gelmiştir. Semtin ve özellikle meydanın İstanbul'un ilgi odağı haline gelmesindeki diğer bir etken de üç dini temsil eden üç anıtsal yapının birbirine yakın olmasıdır. Bunlar, çevredeki özgün yapı gruplarıyla tutarlı bir bütünlük ve uyum içindedirler. Ortaköy Meydanı çevresindeki dar organik sokak dokusu; yapılarda bahçe olmaması; cumba ve cephe uyumları çevrenin özgün yapısını yansıtmaktadır. Organik sokak dokusunun içinde, iki veya üç katlı cumbalı dar düşey dikdörtgen pencereci yapılar özgün yapılaşma karakterini temsil etmektedir. Meydan ve çevresi, sanat atölyeleri, kahveler, bar ve lokantalar, pazar günleri açılan elişi, antika ve sanat pazarıyla, gece gündüz canlı bir buluşma yeridir.



Şekil 2.2.2.2.3.Ortaköy Meydanı Planı

Kaynak: “<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, Haziran 2009” kaynağından yararlanılarak düzenlenmiştir.

Şekil 2.2.2.2.3’de Ortaköy Meydanı’nın planı görülmektedir. Bu plan Boğaziçi’ndeki tipik bir iskele meydanını temsil etmektedir. Merkezde meydan ve cami, bunların etrafında ticari yapılar ve iskeleler yoluyla mekanın denizle ilişkisinin kurulması planda görülmektedir.

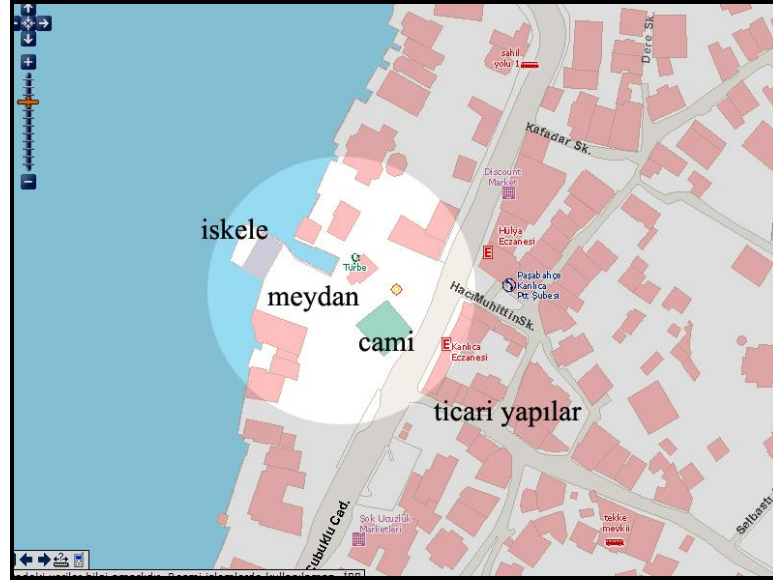
Kanlıca İskelesi



Şekil 2.2.2.2.4.Kanlıca İskelesi

Boğaziçi'nin yaşam ve geçmişteki mirasını yansıtan Kanlıca İskelesi, yoğurtları ünlü semtin simgesini tamamlamaktadır. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli olduğundan alınan restorasyon izni ile 1989 yılında 348.86 m²'lik alanın 128 m²'lik bölümüne

iskele binası yapılmış, diğer bölümü iskele yanaşma mahalli olarak kullanılan bugünkü haline getirilmiştir.³⁹



Şekil 2.2.2.2.5.Kanlıca İskelesi Meydanı Planı

Kaynak: “<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, Haziran 2009” kaynağından yararlanılarak düzenlenmiştir.

Şekil 2.2.2.2.5.’te Kanlıca İskelesi Meydanı’nın planı görülmektedir. Bu örnekte meydan ve ticari yapıların ilişkisi araya giren bir yolla zayıfladıysa da Boğaziçi’nde rastlanan tipik köy meydanlarının temel karakteristikleri bu planda okunabilmektedir.

2.2.2.3. Boğaziçi’ndeki Parsel Tipleri

Bölüm 2.2.2.1’de incelenen doku tiplerinin hepsi, belli parsel tiplerinin gruplaşmasıyla oluşmuşlardır. Bazı doku tipleri, tek bir parsel tipinin toplu olarak bir arada bulunması ile oluşurken, bazı doku tiplerinde farklı parsel çeşitleri bir arada bulunabilmektedir. Doku ve parsellerin birbiri ile ayrı düşünülmemeyecek olan bu ilişkilerinden dolayı (parsellerin dokuyu oluşturan bir alt ölçekteki bileşenlerden biri olmasından dolayı) Boğaziçi’ndeki parsel tipleri doku tipleri için ayrı ayrı ele alınacaktır. Bu yüzden her parsel tipi için ayrı bir çalışma başlığı yerine, birden çok parsel çeşidi içeren dokulara ait parsel çeşitleri eğer aynı dokunun içerisinde ise aynı başlık altında incelenecektir.

³⁹ <http://www.sirketihayriye.com/index.cfm?page=SubPage&kapsam=2&belge=34> , Haziran 2009

Organik Dokular İçindeki Parseller

Boğaziçi'ndeki organik dokular birden çok parsel çeşidini içinde barındırmaktadır. Bu dokuyu oluşturan ve Şekil 2.2.2.3.1. ile doku içinde bir arada bulunuşları örneklenen, kırmızı çizgilerle gösterilmiş olan parsellerin genel özellikleri şunlardır:

- Geometrik olmayan, amorf şekle sahip parseller ve geometrik şeklindeki parseller doku içinde bir arada bulunabilmektedirler. Böylece organik sokak dokusu oluşmaktadır
- Parsel büyüklükleri çeşitlilik göstermektedir. Geometrik şekilli olan parseller genellikle küçük parsellerdir.
- Genelde bir parselde bir bina bulunmaktadır. Bu da mülkiyet dağılımının çoğunlukla özel mülkten oluştuğunu göstermektedir.
- Küçük parsellerde bina parselin tamamını ya da büyük bir bölümünü kaplamakta, yola cephe almakta ve bu parseller genelde bitişik nizamda bulunmaktadır.

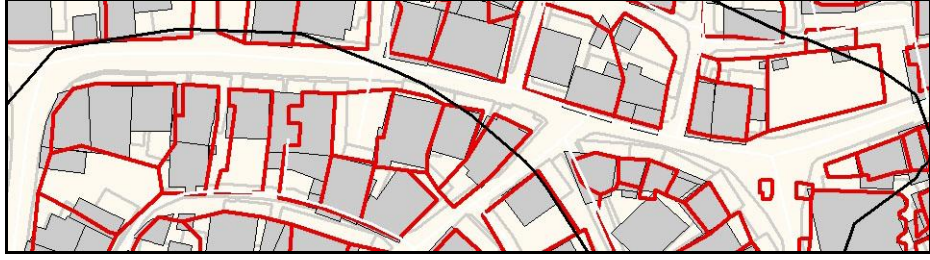


Şekil 2.2.2.3.1.Çeşitli Parsel Tiplerinin Aynı Doku İçinde Bir Arada Bulunması-Rumelifeneri

Kaynak:İBB-GIS veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır⁴⁰

⁴⁰ Bu kısımdaki parsellerle ilgili tüm görseller aynı şekilde hazırlanmıştır.

- Büyük parsellerde binalar parselin daha az bir kısmını kaplamakta ve yola cephe almayabilmektedirler.



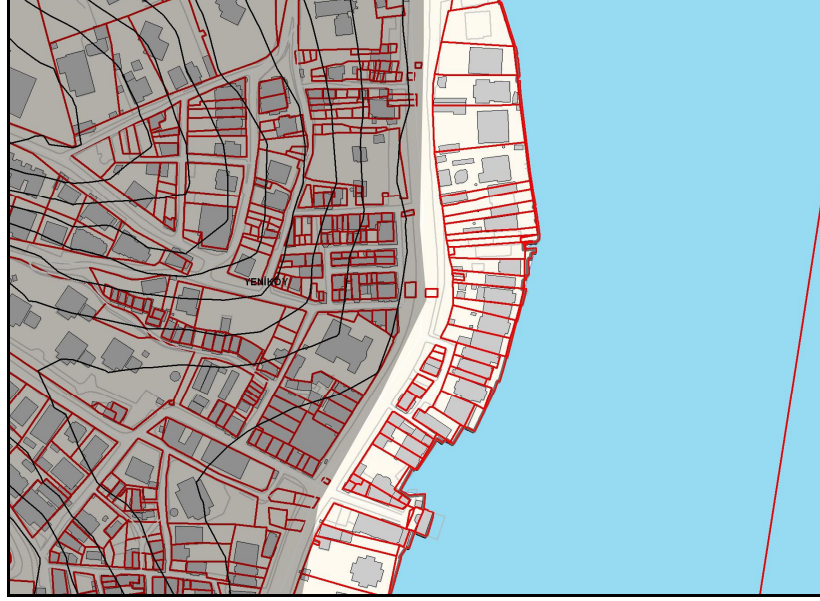
Şekil 2.2.2.3.2. Küçük Ve Geometrik Parsellere Örnekler-Rumelifeneri



Şekil 2.2.2.3.3. Büyük Ve Geometrik Olmayan Parsellerden Örnekler-Rumelifeneri

Kıyı Boyu Lineer Doku İçindeki Parseller

Kıyı boyu lineer doku içindeki parseller yalıların içine oturduğu parsellerdir. Bu parseller arasında büyük belirgin farklar yoktur.



Şekil 2.2.2.3.4.Kıyı Boyu Lineer Doku içinde parseller-Yeniköy

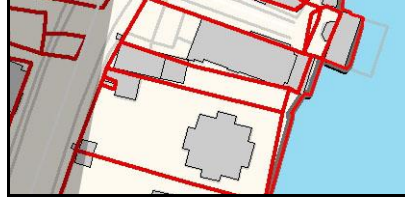


Şekil 2.2.2.3.5.Bitişik Nizamlı Dar Cepheli Parsel Örnekleri-Yeniköy

Şekil 2.2.2.3.4'te doku içinde görülen bu parsellerin genel özellikleri şunlardır:

- Geometrik formdadırlar.
- Bitişik nizamla yerleşmişlerdir.

- Dar cepheli parseller ve geniş cepheli parseller doku içinde bir arada yer alabilirler.



Şekil 2.2.2.3.6.Kıyı Boyu Lineer Dokuda Geniş Cepheli Parsel Örneği-Yeniköy

- Bir cephesi denize doğru olan parsellerdir.
- Özel mülk veya kamu mülkiyetinde olabilirler.
- Genelde tek parselde tek bina bulunur. Birden çok bina bulunduran parsellerde ana bina ve garaj, kamelya gibi ek binalar mevcuttur.

Izgara Doku İçindeki Parseller

Boğaziçi'nde ızgara doku içindeki parseller genellikle aynı tiptir. Izgara doku içindeki parsellerin okunabilirliğinin diğer doku tiplerindeki parsellere oranla daha kolay olduğu söylenebilir.

Şekil 2.2.2.3.7'de doku içinde örneklenen bu parsellerin genel özellikleri şunlardır:

- Geometrik biçimlidirler. Izgara doku içinde yer aldıklarından genellikle dörtgen biçimindedirler. Bu biçim sayesinde düzeni sokaklar oluştururlar.
- Parsel büyüklükleri çeşitli olabilir.
- Genellikle her parselde bir bina bulunmakla birlikte, birden fazla binanın içinde bulunduğu parsellere de rastlanmaktadır.
- Binalar parsellere birebir oturmakta veya çoğunu kaplamaktadır



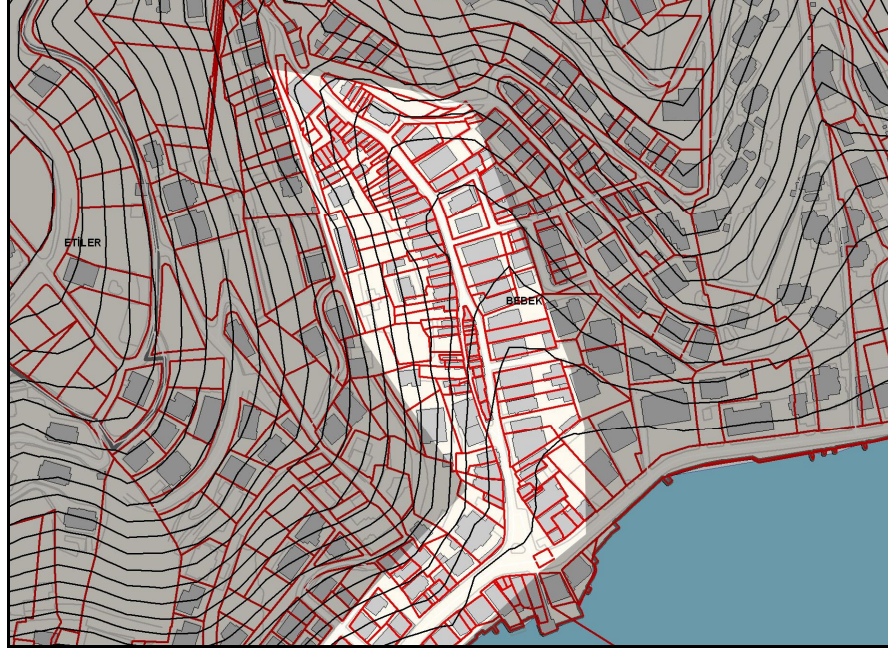
Şekil 2.2.2.3.7.Izgara Doku İçinde Parsellerin Dizilimi  rneği-Arnavutköy



Şekil 2.2.2.3.8.Izgara Dokudan Parsel  rnekleri-Arnavutköy

Yol Boyu Lineer Doku İçindeki Parseller

Yol boyu lineer dokular yol boyunca dizilmiş çeşitli parsellerin belli bir ritimle tekrarlanmasından oluşmuşlardır



Şekil 2.2.2.3.9.Yol Boyu Lineer Doku İçinde Parsel Örnekleri- Bebek



Şekil 2.2.2.3.10.Yol Boyu Lineer Dokuyu Oluşturan Parseller-Bebek

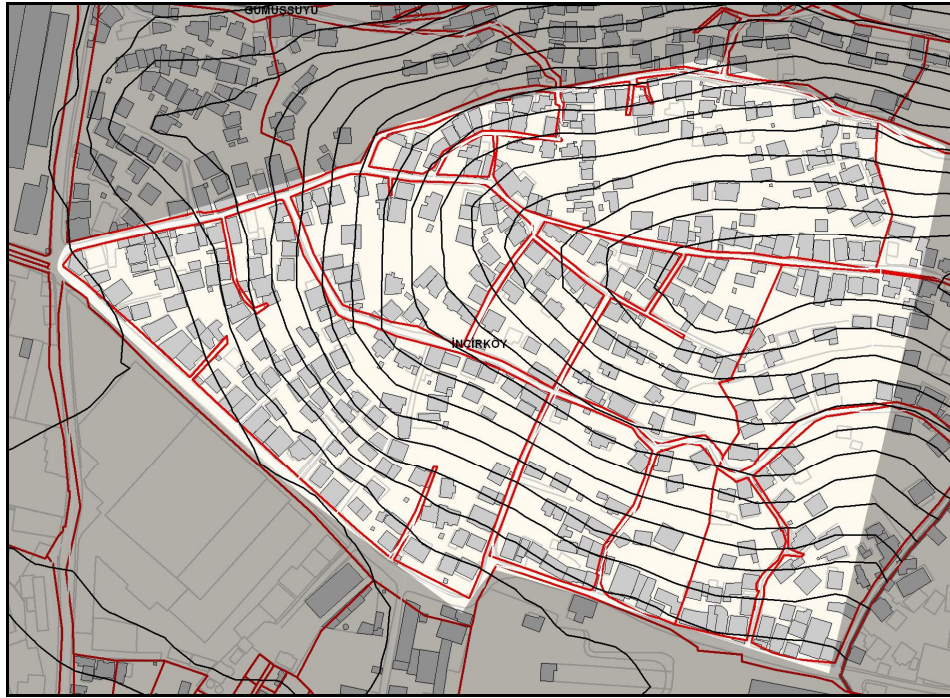
Şekil 2.2.2.3.9'da doku içinde gösterilen parsellerin genel özellikleri şunlardır:

- Geometrik biçimlerde dirler.
- Büyüklükleri değişkenlik göstermektedir.

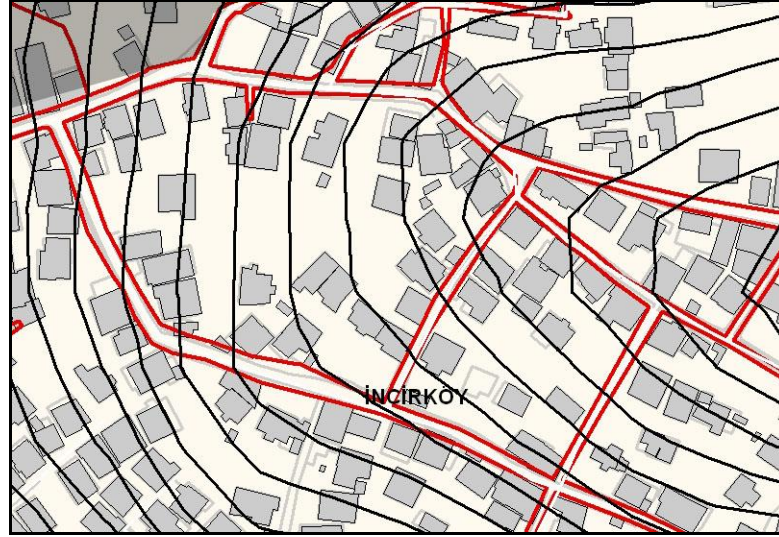
- Yol boyunca genellikle bitişik nizamla dizilirler, bitişik olmasalar bile belirgin bir ritme sahiptirler.
- Bu parsellerdeki binalar yola cephe almaktadır.
- Dar cepheli parsellerdir, yoldan içe doğru uzun biçimlidirler.

Dağınık-Düzensiz Doku İçindeki Parseller

Dağınık-düzensiz doku çoğunlukla yasal olmayan yerleşmelerden oluştuğu için, bu doku içindeki parsellerin belirgin ortak özelliklerinden söz etmek mümkün değildir.



Şekil 2.2.2.3.11. Dağınık-Düzensiz Doku İçindeki Parseller-İncirköy



Şekil 2.2.2.3.12.Düzensiz-Dağınık Dokuda Çeşitli Biçim Ve Büyüklükte Parsel Ve Yapı Örnekleri-İncirköy

Şekil 2.2.2.3.11’de genel görünüşü verilen dağınık-düzensiz doku içindeki parsellerin çeşitli özellikleri şunlardır:

- Çoğunlukla geometrik olmayan, amorf biçimli parsellerdir. Bu yüzden düzenli bir sokak biçimi oluşturmazlar.
- Parseller büyüklü küçüklüdür, büyük parseller çoğunluktadır.
- Büyük parsellerin çoğu kamu mülkiyetindedir.
- Çok sayıda bina, büyük parsellerde düzensiz olarak yerleşmişlerdir.

Proje İle Yapılaşmış Alanlardaki Parseller

Proje ile yapılaşmış alanlar, yani site alanları bir parselde veya birden çok parselin birleştirilmesiyle bir parselmiş gibi kullanılan, etrafı yollarla çevrili “ada-parseller”de yer almaktadırlar. Bu yüzden buralarda tek bir parsel tipinden veya buraların bileşenleri olan farklı parsel tiplerinden bahsedilemez. Her site alanı bir parsel içinde kendine özgü şekilde çözümlenmiştir. Bu parsellerin tek ortak özelliği büyük alan kaplamaları ve binaların parsel içinde ayırık nizamda yerleşmeleridir. Biçimleri geometrik veya amorf olabilir



Şekil 2.2.2.3.13. Proje İle Yapılaşmış Alanlarda Parsel Örnekleri-Yeniköy

2.2.2.4. Boğaziçi'nde Bina Tipleri

Boğaziçi morfolojisinin incelenmesinde doku ve parsellerden sonraki ölçek bina ölçeğidir. Bu kısımda farklı dokuları oluşturan farklı parsel tiplerine ne tür binaların yerleştiği, bu binaların biçimsel özelliklerine göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflandırma yapılırken temel kriter binaların geleneksel olup olmadığı olmuştur.

Boğaziçi'ndeki binalar sınıflandırılmaya çalışıldığında, eski doku tipleri ve yeni doku tiplerini oluşturan binalar arasındaki farklar hemen göze çarpmaktadır. Kıyı boyu lineer dokuyu oluşturan yalılar ve organik dokuyu oluşturan tescilli eski binalar ile dağınık düzensiz doku içindeki gelişigüzel yapılar veya sitelerdeki villa ya da blok tipi yapılar belirgin olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Bu bakış açısıyla doku ve parseller tekrar ele alındığında Boğaziçi'ndeki dokularda yer alan binalar temel olarak dört farklı bina tipi içerisinde sınıflandırılabilir:

- Yalılar
- Eski köy dokusu içerisindeki tescilli binalar
- Villalar ve site blokları
- Nitelsiz yapılar

Boğaziçi'nde bu yapı tipleri dışında saray, savunma yapıları, eski iskele yapıları gibi konut dışı nitelikli bina örnekleri de çok sayıda bulunmaktadır. Yukarıdaki sınıflandırma dokuyu oluşturan bileşenleri genelleştirilmeye çalışıldığından, nirengi noktası veya anıt niteliğindeki bu tip binalar sınıflandırmaya dahil edilmemiştir. Bu örneklerden bazıları ayrı bir kısımda incelenecektir. Aşağıda sınıflandırmaya dahil edilen bina tipleri biçimsel açıdan ve yapı malzemeleri açısından incelenecektir.

Yalılar

Deniz kenti karakteri ile bütünleşen İstanbul'a Türklerin getirdiği bir yaşam simgesi olan, su kıyısında yapılmış konutlar bu bina tipini oluşturmaktadırlar. İstanbul'da yalılar dünya örneklerinde olduğu gibi yapay su yolları yerine doğal bir su yolu (İstanbul Boğazı ve Haliç) üzerinde yerleşmiştir. Osmanlı döneminde yalılar ilk olarak Haliç'te daha sonraları Boğaziçi'nde görülmüştür.⁴¹

Yalıların genel özellikleri şunlardır:

- Çoğunlukla buldukları parsele genişlik olarak birebir oturmaktadırlar.
- Genellikle konut olarak kullanılmaktadırlar. Bazı yalılar sonradan konsolosluk binası gibi resmi kullanımlara dönüşmüştür.
- Çoğu 2 veya 3 katlı yapılardır.
- Yalılar dar veya geniş olarak denize cephelenmişlerdir. Bazı yalı cepheleri kıyı çizgisini şekillendirmektedirler. Yalılar denize doğru cumbaları ve dar pencereleri ile kendilerine özgü bir tipoloji oluşturmaktadır.
- Yapı malzemesi olarak genellikle geleneksel (ahşap,taş vb.) malzeme kullanılmıştır.

⁴¹ İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışması,2008.



Şekil 2.2.2.4.1.Yalı Tipi Yapıya Tipik Bir Örnek-Mustafa Reşit Paşa Yalısı-Sarıyer

Eski Köy Dokusu İçindeki Tescilli Binalar

Köyiçi yerleşim alanlarında yer alan Koruma Kurulu'nca tescillenmiş ya da tescillenmesi uygun görülen binalar bu kategoriye dahildir. Eski köy dokularına özgün yapılaşma karakterlerini oluşturan önemli ve nitelikli yapılardır. Bu yapıların genel özellikleri şunlardır:

- Küçük parsellerde yer alan eski yapılar parsele birebir oturmakta veya büyük bir bölümünü kaplamakta, büyük parsellerdeki yapılar çoğunlukla yola cephe olarak parselin daha küçük bir bölümünü kaplamaktadırlar.
- Bu yapılar çoğunlukla konut olarak kullanılmaktadır. Bazıları günümüzde ticarete veya kamu yapılarına dönüşmüş durumdadır.
- Genellikle 2 ya da 3 katlı yapılardır. 3 kattan daha yüksek yapılara bu kategoride daha seyrek rastlanmaktadır.
- Eski köy dokusunu oluşturan yapılar genellikle dar pencereli, cumbalı, Osmanlı konut mimarisi karakterini taşıyan yapılardır. Bitişik nizamdaki yapılar, ayırık olanlara göre daha dar cephelidir.
- Bu kategorideki binalar çoğunlukla ahşap ya da yığmadır. Yani bu binalarda geleneksel yapı malzemeleri kullanılmıştır.



Şekil 2.2.2.4.2.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Bina Tipinin Fonksiyon Değiştirmesine Bir  rnek-
Çengelköy



Şekil 2.2.2.4.3.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Bina Tipine Bir  rnek-Kanlıca



Şekil 2.2.2.4.5.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Bina Tipine Bir Örnek-Sarıyer

Villalar Ve Site Blokları

Villalar ve site blokları Boğaziçi yerleşme karakteri içinde site alanlarını oluşturmakta, güncel bina tiplerini temsil etmektedir. Bu kategori belli bir bina tipinden oluşmamakta, kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. Bu binalar mimari tasarıma sahip ve mühendislik hizmeti almış binalardır. Bu kategoriye giren binaların çeşitli özellikleri şunlardır:

- Binalar her sitede parsele ayrı şekillerde yerleşmekle birlikte, ortak özellik olarak ayrık nizamda oldukları söylenebilir.
- Bu binaların tamamına yakını konut olarak kullanılmaktadır.
- 2 veya 3 katlı villalardan 8 veya 10 katlı apartman bloklarına kadar çeşitli yüksekliklerde binalara farklı site alanlarında rastlamak mümkündür.
- Binalar parsel içinde çeşitli yönlere cephe alabilmektedirler. Cephe şekilleri, pencere şekilleri gibi mimari form özellikleri geleneksel anlayıştan uzak,

modern tarzda yapılmıştır. Bazı villalarda geleneksele daha yakın formlar görmek mümkündür.

- Yapı malzemeleri genelde beton veya ahşap kaplı betondur, yani modern malzeme kullanılmaktadır.



Şekil 2.2.2.4.6.Site blokları tipi bir bina örneği-Beşiktaş



Şekil 2.2.2.4.7.Villa Tipi Binalardan Bir Örnek-Beykoz

Niteliksiz Yapılar

Niteliksiz yapılar Boğaziçi'nde dağınık-düzensiz dokuları oluşturan binalardır. Bu binalar da site ve villa binaları ile birlikte güncel bina tiplerini temsil etmektedir, yalnız site ve villa binalarına göre daha kalitesiz yapılardır. Bu binalar genellikle

kaçak, ucuza maledilmiş, mimari tasarımdan ve mühendislik hizmetlerinden yoksun binalardır. Niteliksiz binaların genel özellikleri şunlardır:

- Bu binalar büyük parseller içinde çok sayıda ve dağınık şekilde bulunmaktadır.
- Niteliksiz binalar konut, ticaret veya hizmet kullanımına sahip olabilirler.
- Tek katlı yapılardan 5 veya 6 katlı apartmanlara kadar değişik yükseklikteki binalara bu kategori içinde rastlanmaktadır.
- Bu bina cephelerinin herhangi bir karakteristik özelliği yoktur.
- Bu binalar çoğunlukla betonarme, bir kısmı da yığmadır.



Şekil 2.2.2.4.8. Niteliksiz Bina Örnekleri- Beşiktaş

2.2.2.5. Boğaziçi'nde Yeşil Alanlar

Boğaziçi kentsel morfolojik yapısı içinde yeşil alanlar da bölgenin karakterini oluşturan önemli öğelerdendir. Çalışma kapsamında bu alanlar korular, parklar, mezarlıklar ve mesire alanlarından temsili örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Korular

Korular, Boğaziçi'nde insan eliyle oluşturulmuş, rekreasyon amaçlı büyük ağaçlık alanlardır. Boğaziçi kentsel morfolojisi içinde yeşil alanların en önemli bileşeni korulardır.

Koru, kent içinde veya yakın çevresinde yer alan, etrafı duvarlarla çevrilerek emniyeti sağlanmış, uzun bir süreden beri 'koruma' altında tutulmuş büyük bir ağaç topluluğu, yollarla bölünmüş küçük bir orman parçası; yollarla bölünmüş bir parkın gezinti yeri olarak düzenlenmiş kapalı ağaçlık kısmıdır.

Ormancılıktaki 'Koru Ormanı' ile kent içindeki 'Koru' arasında önemli bir fark vardır; ormancılıkta koru ormanını oluşturan ağaçlar 'tohumdan' gelmişken, kent içi korularda ağaçların tohumdan veya çotuktan, yani kök veya kütük sürgünlerinden gelmiş olması fark etmez; uzun süre 'koruma' altında tutulmuş olması, rekreasyonel açıdan kentliye hizmet vermesi yeterlidir.

Ancak İstanbul'un yüzyıllar boyu sahip olduğu yeşil alan ve koruların tarihsel süreçteki gelişimi incelendiğinde bu alanların zaman süreci içerisinde göçler, iskân ve savaş gibi etkenlerle büyük bir ölçüde azalmış olduğu görülmektedir. 1950'li yıllardan itibaren başlayan ekonomik büyüme neticesinde Boğaziçi'ndeki tepeler artan nüfus karşısında Belediye'nin aldığı bir kararla iskân alanı içine alınarak burada büyük bir inşaat işgalinin başlanmasına neden olmuştur. Bu değişim küçük koruların ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır.

Bugün mevcut olan koruların büyük bir bölümü Boğaziçi'nde diğer kısmı ise İstanbul'un yakın çevresinde toplanmıştır. Boğaziçi'nin yeşil görünebilmesinde etkin olan ve öngörünüm bölgesinde yer alan koruların, 18 adedi Anadolu, 48 adedi Avrupa(Rumeli) yakasında bulunmaktadır. Günümüzde Boğaziçi'nde yaklaşık 750 Ha koru alanı bulunmaktadır.⁴² Bu alanların da yaklaşık yarısı koru niteliğini halen korumaktadır. Kalan yarısı ise niteliğini yitirmiş veya eğitim tesisleri ya da büyükelçiliklerin bahçelerini oluşturan yeşil alanlardan oluşmaktadır.

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Anadolu Yakası'nda yer alan korular:

- Hüseyin Avni Paşa Korusu,

⁴² İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları, 2008

- Fethi Paşa Korusu,
- Münir Bey Korusu,
- Üryanizade Korusu,
- Vahdettin Korusu,
- Rasathane Korusu,
- Vanıköy Korusu (Eski Papaz Korusu),
- Kandilli Kız Lisesi Korusu,
- Cemile Sultan Korusu-(Cemil Filmer Korusu),
- Otağtepe Korusu,
- Kavacık Ormanı Korusu,
- Mihrabat Ormanı Korusu,
- Hıdiv İsmail Paşa Korusu (Çubuklu Korusu),
- Belediye Korusu,
- Abrahampaşa Korusu,
- Beykoz Kasrı Korusu ve

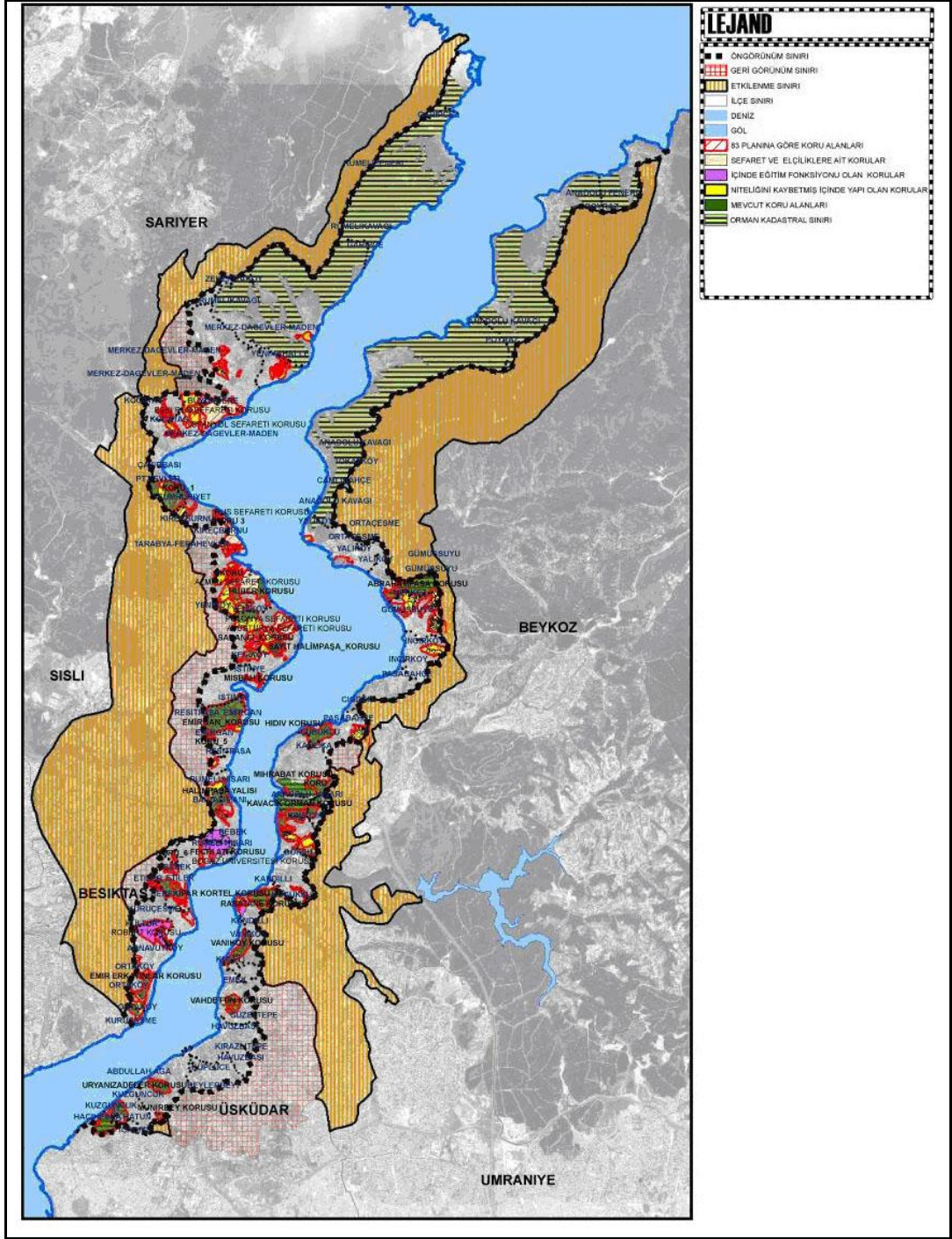
Özel Korular olarak sıralanmaktadır.

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi AvrupaYakası'nda yer alan korular:

- Rus Konsolosluğu Korusu
- Alman Sefarethanesi ve Korusu
- İtalya, İngiltere, Fransa Başkonsoloslukları ve Koruları
- Huber Korusu
- Polonya Sefarethanesi ve Korusu
- Eski Avusturya- Macaristan Korusu
- Sait Halim Paşa Yalısı ve Korusu
- Misbah Korusu
- Emirgan Korusu

- Baltalimanı Korusu ve Kampusu
- Boğaziçi Üniversitesi ve Ayşe Sultan Korusu
- Kortel Korusu
- Arnavutköy Robert Kolej Korusu
- Kuruçeşme Şeyh-ül İslam Korusu

Olarak sıralanmaktadır.



Şekil 2.2.2.5.1.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'ndeki Korular

Kaynak:İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları,2008

Aşağıda Boğaziçi'ndeki korulardan örnekler verilmiştir:

Fethi Paşa Korusu



Şekil 2.2.2.5.2.Fethi Paşa Korusu

Koru Üsküdar'ın kuzeyinden başlayarak bütün sırt ve dik yamaçları kaplamakta Kuzguncuk tepesinde son bulmaktadır. Adını Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'dan alır.

Fethi Paşa Korusu 1960-1980 arasında mülkiyet nedenleri ile çok bakımsız durumda iken, Büyükşehir Belediyesi tarafından istimlak işlerinin ardından 1985-1987 yılları arasında koruyu bakım altına aldırılmış, yabancı ot ve sarmaşıkları temizletip, gezinti yolları, koşu parkurları, seyir yerleri, kafeterya ve spor alanları yaptırarak halkın hizmetine sunmuştur. Şu anda Kuru Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne bağlıdır.

Korunun çevresi tamamen duvarla çevrili olup biri Üsküdar-Kuzguncuk arasında, diğeri İcadiye mahallesinde olan iki kapıdan içeriye girilebilmektedir. Korunun sırta yakın yerinde eski bir köşkün temel izleri görülmektedir. Buradan aşağıya doğru da kaskatlı bir havuz devrindeki görkemini anımsatmaktadır. Ancak bu havuz restore edilirken devrinde kullanılan malzemenin aynısı uygulanamadığından iyi bir restorasyon görememiştir.⁴³

⁴³ İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları,2008

Boğaziçi'nin önemli karakteristik yeşil alanlarından biri de setli bahçelerdir. Setli bahçeler yalıların arkalarındaki yamaçlarda yalıların parçaları olarak, koru niteliğinde ortaya çıkmışlardır. Günümüzde düzensiz yapılaşma sonucu bu bahçelerin bazıları yok olmuş, bazıları da küçülmüş, eski niteliğini kaybetmiştir. Bu nitelikteki bahçelerden biri Sait Halim Paşa Korusu'dur.

Sait Halim Paşa Korusu

Sarıyer ilçesi sınırları içinde bulunan koru Yeniköy Korusu olarak da adlandırılmaktadır. Koruya adını veren Sait Halim Paşa Paşa (1863-1921) Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Hariciye Nazırı iken, 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra sadrazam olmuştur. Yeniköy'deki bu koru, sahildeki köşk bahçesinin uzantısıdır. Kaynaklarda Sait Halim Paşa'nın dostlarıyla bu koruda avlandığı yazmaktadır. Kapladığı alan 9,2 hektar iken zamanla, koru kesilerek ve budanarak 62 dönüme inmiştir. Korunun içinde yüz yıllık Sakızağacı, Gladiçya, Gümüşi, Ihlamur, Servi, Himalaya Ve Toros Sedirleri, Selvi, Fıstık, Menengeç, Defne, Gürgen, Akçağaç ve Fıstık Çamları bulunmaktadır. Yapı Kredi Bankası tarafından satın alındıktan sonra bankanın kurucusu Kâzım Taşkent tarafından korunun içindeki eski av köşkü toplantı salonu haline getirilmiş, bugüne kadar koru ve içindeki köşk toplantı amaçlı değerlendirilmiştir.⁴⁴

Parklar

Parklar, korularla birlikte Boğaziçi'nin yeşil alanlarını oluşturan önemli alanlardır. Parklar korulara oranla daha küçük ama daha hareketli rekreatif alanlardır ve genellikle 1980 sonrası yapılmış olan daha yeni alanlardır.

Aşağıda Boğaziçi'ndeki parklardan iki örnek verilmiştir.

⁴⁴ http://yapi.com.tr/Sektorden/ykbnin-iki-korusu-satiliyor_49665.html, Nisan 2009

Bebek Parkı



Şekil 2.2.2.5.3.Bebek Parkı

Beşiktaş, Bebek'te Rumelihisarı Bebek Caddesi ile Cevdet Paşa Caddesi arasında, sahilde yer almaktadır. Bebek Parkı cafeleri ile sakin huzurlu ortamıyla ziyaretçilere boğaz havası eşliğinde kentliye seyir zevki yaşatarak rekreasyon ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Özellikle yaz mevsiminde hafta sonları yüzlerce yerli yabancı turiste ev sahipliği yapan ve kafe ve restoranlarından balık lokantalarına kadar pek çok alternatifin bulunduğu Bebek'te nereye gidilirse gidilsin Boğaz'ın güzelliğine tanık olunur. Bebek'teki en önemli ve bilinen yer III. Ahmet adına yaptırılmış Bebek Camiisi ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra halka açık bir park olarak düşünülen Bebek Parkı'dır. Bebek Parkı, deniz kıyısında yüzyıllık ağaçların arasında bir huzur yuvasıdır. Semt halkının köpeklerini gezdirdiği, çocukların oynadığı park özellikle hafta sonları yürüyüşe çıkanlarla dolup taşmaktadır. Parkın hemen bitişiğinde yer alan Bebek İskelesi ise boğazın değişik semtlerine gidip gelme noktası olarak hala hizmet vermektedir.⁴⁵

Tarihi Mezarlıklar

Boğaziçi'nin en güzel tepelerini tutmuş olan mezarlıklar asırlık ağaçları ile Boğaziçi yeşilinde, koruluk olarak görülmekte ve Boğaziçi'nin peyzaj karakterinde önemli rol oynamaktadırlar.

⁴⁵ İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etütleri,2008

Aşiyan Mezarlığı



Şekil 2.2.2.5.4.Aşiyan Mezarlığı

İstanbul'da Bebek ile Rumelihisarı arasındaki sırtlarda bulunmakta ve İstanbul Boğazı'na bakmaktadır. Üzerindeki bitki örtüsü ile önemli bir peyzaj karakteri oluşturmaktadır. Şekil 2.2.2.5.5'te bu mezarlığın planı gösterilmiştir.



Şekil 2.2.2.5.5.Aşiyan Mezarlığı Planı

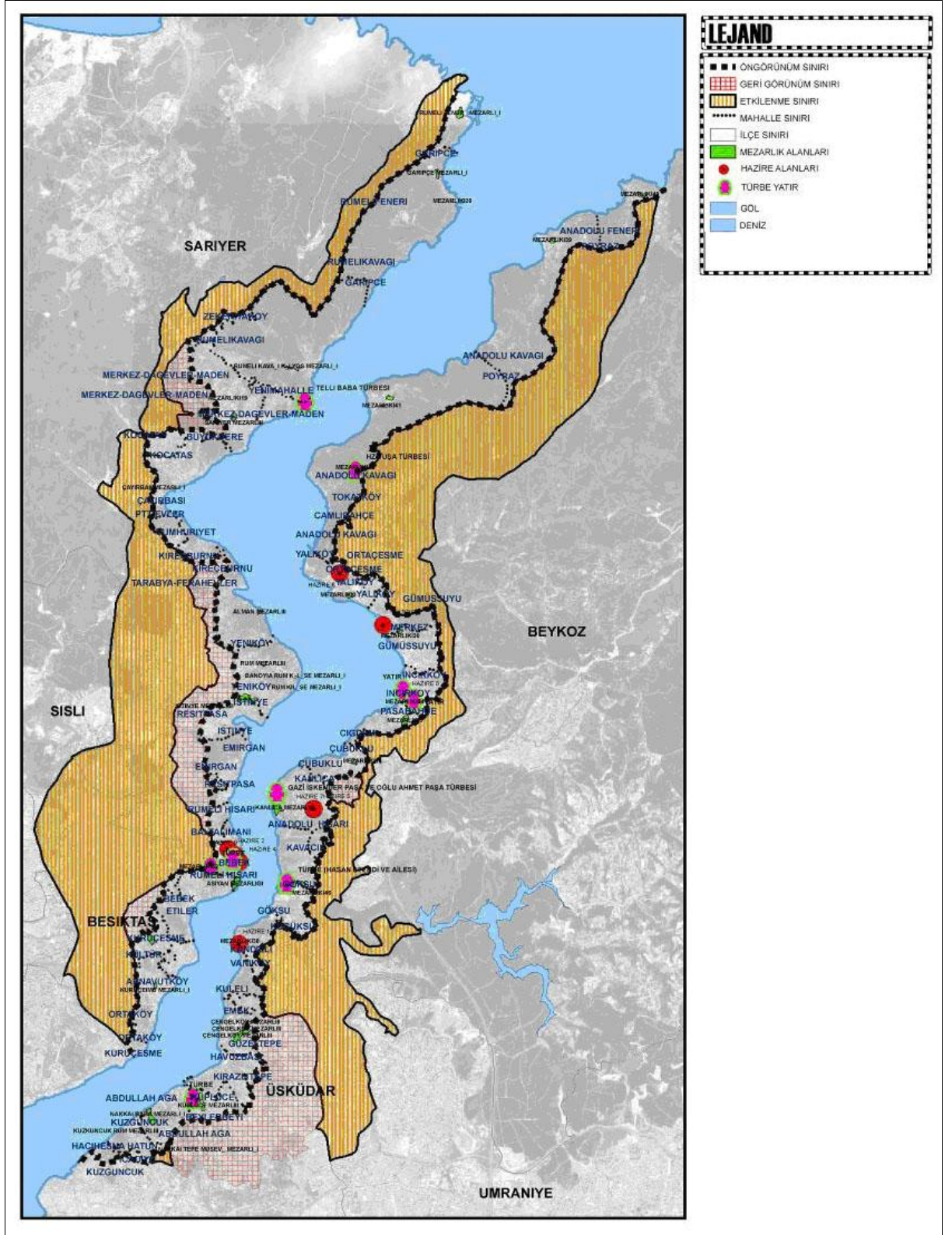
Kaynak:<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, Haziran 2009'dan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Beykoz Gazi Yunus Mezarlığı

Beykoz yalnızca mesire yerleriyle, camileri, çeşmeleri ve sanayii alanları ile değil bambaşka bir ortak hafızayı yansıtan mezarlıklarıyla da ün kazanmıştır. Yalıköy mahallesindeki mezarlıklar buralardaki yerleşim merkezlerinin tarihi ve nitelikleri

hususunda hangi tarihlere kadar geri gidilmesi gerektiğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bunlardan biri olan Gazi Yunus Mezarlığı, Beykoz'un Yavuz Sultan Selim tarafından ele geçirilmesi sürecinde canla başla savaşan cengaver Gazi Yunus'un adını taşımaktadır.⁴⁶

⁴⁶ <http://www.beykoz.bel.tr>, 2009



Şekil 2.2.2.5.6.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nde Mezarlıklar

Kaynak: İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları,2008

Mesire Alanları

Mesire yerleri İstanbul Boğazı'nın bitki varlığını oluşturan doğal vejetasyonlardandır. Mesire yerleri rekreasyonel ve estetik kaynak değerlerine sahip, halkın piknik ve kamp kullanımına açık, ormanlık alanlardır. Boğaziçi'nde yaklaşık 90 Ha mesire alanı yer almaktadır.⁴⁷

Boğaziçi'ndeki mesire alanları şunlardır:

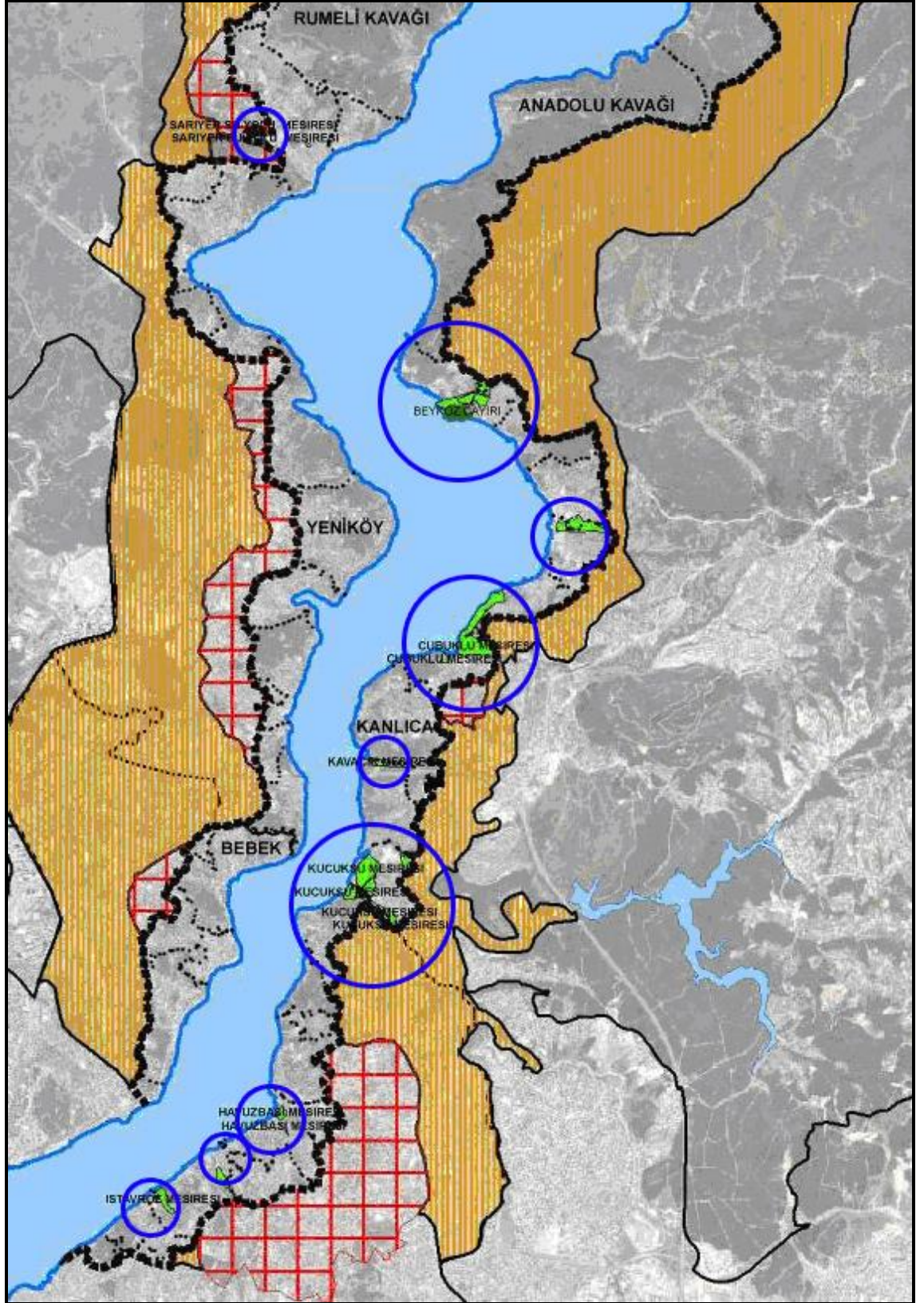
- Göksu ve Küçüksu Mesireleri
- Büyükdere ve Bentler Mesiresi
- Kanlıkavak-Baltalimanı Mesiresi
- Beykoz Tokat Çayırı Mesiresi
- Sultaniye Çayırı Mesiresi
- Çubuklu Çayırı Mesiresi
- Kavacık Vadisi Mesiresi
- Havuzbaşı Mesiresi
- Nakkaş Bostanları Mesiresi
- İstavroz Çayırları Mesiresi
- Sarıyer Sular Mesiresi

Aşağıda bu mesire alanlarından biri olan Sultaniye Çayırı hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Sultaniye Çayırı

İçinde küçük bir ada bulunan geniş fakat sığ bir bataklık olan körfez, Kanuni tarafından doldurulmuş ve buraya bir kasır yapılmıştır. Ancak günümüze ulaşamamıştır. 1960 yılından sonra Sultaniye Çayırı, çeşmesi ve anıtsal ağaçları korunarak Belediye tarafından park haline getirilmiştir.

⁴⁷ İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etütleri,2008



Şekil 2.2.2.5.7.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nde Başlıca Mesire Alanları

Kaynak: İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışması,2008

2.2.2.6. Boğaziçi'nde Nirengi Noktaları

Boğaziçi'nde nirengi noktaları alan içinde kolayca referans noktası olarak algılanabilen, Boğaziçi için sembolik anlamlar taşıyan anıtsal yapılar ve form olarak öne çıkan daha güncel yapılardan oluşmaktadır.

Bunlar boğazdaki köprüler, her iki yakadaki anıtsal savunma yapıları, önemli kasırlar ve köşklere oluşmaktadır. Boğaziçi'nde nirengi olabilecek çok sayıda yapı vardır, bu yüzden bu çalışmada bu yapıların tamamına değinilmeyecek, temsil gücü en yüksek olan örnekler üzerinde durulacaktır. Aşağıda Boğaziçi için nirengi noktası olarak kabul edilen yapıların bir bölümü listelenmiştir.

- Boğaziçi Köprüsü
- Fatih Sultan Mehmet Köprüsü
- Anadolu Hisarı
- Rumeli Hisarı
- Anadolu Feneri
- Rumeli Feneri
- Garipçe Kalesi
- Rumeli Kavağı ve Kalesi
- Anadolu Kavağı ve Yoros Kalesi
- Hidiv Kasrı
- Ahmet Mithat Efendi Yalısı
- Atlı Köşk
- Perili Köşk
- Kuleli Askeri Lisesi
- Beylerbeyi Sarayı
- Ortaköy Camii
- Galatasaray Adası

Aşağıda nirengi noktalarını temsil eden örnekler verilmiştir. Bunlardan en önemli iki tanesi İstanbul Boğazı'nın iki yakasını birleştiren köprülerdir.

Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet köprüleri, buldukları bölge için birer nirengi noktası olmaktan öte, tüm kent için birer nirengi noktası ve semboldürler.

Boğaziçi Köprüsü

İstanbul Boğazı üzerinde, Beylerbeyi ile Ortaköy arasında, kentin Asya ve Avrupa yakasını bağlayan asma köprüdür.



Şekil 2.2.2.6.1.Boğaziçi Köprüsü

Köprü'nün inşaatına 1970'te başlanmıştır. İnşaat üç yılda tamamlanmış ve Boğaziçi Köprüsü 29 Ekim 1973'te, Cumhuriyet'in kuruluşunun 50. yıldönümünde açılmıştır.⁴⁸

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü



Şekil 2.2.2.6.2.Fatih Sultan Mehmet Köprüsü

Asya ve Avrupa kıtalarını İstanbul Boğazında birbirine bağlayan ikinci köprü niteliğindedir. Köprü Anadolu yakasındaki Kavacık ile Avrupa yakasındaki

⁴⁸ Kuruyazıcı; H., 1994, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c 2 ; s. 288-289,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Hisarüstü mevkiğini birleştirir. Bu köprü, ilk yapılan Boğaziçi Köprüsünün beş kilometre kuzeyindedir.

Rumeli Hisarı



Şekil 2.2.2.6.3.Rumeli Hisarı

Rumeli Hisarı İstanbul'un Sarıyer ilçesindedir. Boğaziçi'nde bulunduğu semte adını veren hisar, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethinden önce boğazın kuzeyinden gelebilecek saldırıları engellemek için Anadolu yakasındaki Anadolu Hisarı'nın tam karşısına inşa ettirilmiştir. Burası boğazın en dar noktasıdır. Bu nedenle deniz güvenliğini sağlamak için elverişli bir konumdadır.

Rumeli Hisarı bugün müze ve açık hava tiyatrosu olarak kullanılmaktadır. Hisarda açık teşhir yapılmakta, sergi salonu bulunmamaktadır. Toplar, güller ve Haliç'i kapattığı söylenen zincirin bir parçasından oluşan eserler, bahçede sergilenmektedir.⁴⁹

⁴⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Rumeli_Hisar%C4%B1#Bug.C3.BCnk.C3.BC_Durumu, Nisan 2009

Anadolu Hisari



Şekil 2.2.2.6.4. Anadolu Hisari

Anadoluhisari, İstanbul Boğazı ile Göksu Deresi'nin Boğaza karıştığı yer arasında uzanan, üçgen şeklindeki toprak parçası üzerinde bulunur. Burada toprak, nehrin yatağına paralel kireç ve şist tabakalarını ihtiva etmektedir. Hisari teşkil eden muhtelif parçalar bu toprak üzerine kurulmuştur.

3.YÜRÜRLÜKTEKİ İMAR PLANININ BOĞAZIÇI MORFOLOJİK YAPISINA ETKİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi için yürürlükte olan “27.02.2004-01.08.2006 Tasdik Tarihli İstanbul Boğaziçi Sahil Şeridi Ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Plan Lejantı Ve Hükümleri”, planın doğal ve kentsel morfolojiye etkileri açısından incelenecektir. Güncel lejant hükümlerinden önce Boğaziçi'nin planlama tarihinden bahsetmek mekanın gelişiminde planlamanın rolünü irdelemek açısından uygun olacaktır.

3.1. BOĞAZIÇI PLANLAMA TARİHİ

Çalışma kapsamında “Boğaziçi Planlama Tarihi” ana başlığı altında tarih boyunca bu mekanın oluşumunu etkileyen planlama kararları, önemli sosyal ve siyasi değişiklikler, önemli kurumsal yapılanmalar ve hukuki süreç açısından önem taşıyan olaylar ve yasalar ele alınacaktır.

Osmanlı Dönemi

Boğaziçi, Osmanlı döneminden günümüze kadar çeşitli plan kararları ve plansız gelişmeler ile şekillenmiş, İstanbul bütünü için alınan plan kararlarından bazıları Boğaziçi'nde de mekana yansımıştır. Bu bölge kente ancak 19.yy'da entegre olabilmiş ve bu tarihten itibaren kent bütünü için alınan kararlardan etkilenmeye başlamıştır.

Kentte planlama için atılan ilk ciddi adımlardan biri, 1838 yılında Osmanlı ordusu için danışmanlık yapan Alman General Moltke'nin İstanbul'un halihazır haritasını çıkarmasıdır.

Bu harita kentin sadece mevcut durumunu göstermekle kalmamış, üzerinde bazı imar kararları da işlenmiştir. Moltke ayrıca 1851'de kent çevresindeki yerleşmeleri gösteren bir diğer harita daha yapmıştır. 1838 tarihli ilk haritada Boğazın Rumeli

kıyısında, Kabataş'la Taksim arasında çekilecek bir çizginin, yani bugünkü Kazancı Yokuşu'nun batısının dolmuş olduğu görülmektedir. Kabataş ile Dolmabahçe arasındaki sahilin arkası henüz iskân edilmemiştir. Rumeli yakasında Gümüşsuyu Kışlası ile Kabataş arasında yeni mahallelerin geliştiği görülmektedir⁵⁰ İlk kez bu haritada Boğaziçi'nin kent bütünü içinde ele alınması bakımından bu çalışma önemli bir çalışmadır.



Şekil 3.1.1.Moltke Haritası

Kaynak:İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları

Boğaziçi'ni etkileyen bir diğer gelişme, 1857 yılında gerçekleşmiştir.

1857 yılının sonunda İstanbul, Adalar ve Boğaziçi'nin 14 belediye dairesine ayrılması, ancak bu uygulamaya öncelikle Altıncı Daire'nin (Beyoğlu-Galata çevresi) kurulması ile başlanması kararlaştırılmıştır. Daire ayrıcalıklı gelir kaynakları ve özel bir statü ile kurulmuştur. 1864'de merkezi iş ve ikamet bölgesi olan Beyoğlu-

⁵⁰ **Kuban, D.**,2001, Türkiye'de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, s.133, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Galata'nın sayfiye yeri Adalar'da belediye dairesi kurulmuştur. Yazlık sefaretle ve zengin Levantenlerin semti olan Tarabya' da 1865 yılında semt sakinlerinin talebi üzerine bir belediye dairesi kurulmasına hazine yardımı verilmemesi koşulu ile izin verilmiştir. Buna karşılık Tarabya'lılar kendi aralarından bir kişinin dairenin başına atanmasını sağlayabilmişlerdir⁵¹

1851'de Şirket-i Hayriyye'nin kurulması ile Boğaziçi'nde düzenli vapur seferlerine başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda Boğaziçi'nde bu vapur hatlarının iskeleleri etrafında yeni yerleşmeler oluşmuştur.⁵² Bu yerleşmelerin günümüzde Boğaziçi'nin karakteristik özelliklerinden biri olarak nitelendirilen iskele meydanlarını oluşturmaya başladığı söylenebilir. Yalılar ve daha eski köy yerleşmeleriyle birlikte Boğaziçi'nin morfolojik yapısı açısından en önemli öğelerden biri de iskele meydanları ve çevresidir.

1882 yılında çıkan Ebniye Kanunu büyük parsellerin yapılaşmaya açılmasında padişahın izninin aranması koşulunu kaldırmıştır. Boğaziçi'nin iskânının bu dönemde hızlandığı görülmektedir.⁵³

I.Dünya savaşı öncesi 1,2 milyon kişiye ulaşan İstanbul nüfusu, savaş sırasında 700.000'lere düşmüştür. Büyümeyen kentte yangın yerleri yeniden imar edilememiştir. Ayazpaşa, Teşvikiye, Nişantaşı gibi bazı kesimlerde apartmanlaşma ve belli bir gelişme öngörülüyorsa da, İstanbul Suriçi'nde hatta Boğaziçi'nde bile bir çöküş dönemi yaşanmıştır. Savaş sırasında, Almanlar tarafından hazırlanan 1/500, 1/1000, 1/2000 ölçekli sokak ve adaların gösterildiği hâlihazır haritalar hazırlanmıştır. Bu haritalar Cumhuriyet döneminde yapılan kadaströ çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Cumhuriyet Dönemi

1930 yılında Belediye Kanunu ve Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 1933 yılında Belediye Yapı Yolları Kanunu ile belediyelere plan yapma, yaptırma zorunluluğu getirilmiş ve yerleşme birimlerinin planlı bir şekilde gelişmesi öngörülmüştür. 1933 yılında

⁵¹ **Ortaylı, İ.**,1973, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, s.138, TODAİE, Ankara.

⁵² **Işın, E.**,1987, Bir Boğaziçi Tanzimatçısı, Şirket-i Hayriye, *Şehir Dergisi*, Sayı 10, s.74–78

⁵³ **Tapan, M.**, 1998, İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri 75. yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s77-88, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

kurulan Belediyeler Bankası, belediyelerin planlama ve altyapı işleri için kredi sağlamakla görevlendirilmiştir.

1937–1951 yılları arasında Fransız planacı H.Prost İstanbul’da çalışmıştır. Prost kenti bir anda tümüyle ele almayıp, eski İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy parçaları olarak ayrı ayrı ve değişik zamanlarda nazım planlarını üretmiştir. Bu planların Boğaziçi açısından en önemli etkisi Boğaziçi’ndeki tüm sanayi tesislerinin alandan kaldırılması kararı olmuştur.

Boğaziçi köyleri de Prost’un İstanbul’dan ayrılmasından sonra oluşturulan Mücavirler Heyeti’nce (1952-1954) hazırlatılan bazı planların revize edilmesi çerçevesinde 1/2000 ölçekte yeni imar planları hazırlattırılarak ele alınmış ve bu planlar yürürlüğe sokulmuştur. Böylece Boğaziçi’nin geleneksel dokusunu oluşturan köy yerleşmeleri için 1941, 1950, 1954 yıllarında olmak üzere parça parça 1/2000 ölçekte imar planları elde edilmiştir.⁵⁴

1951 yılında Prost’un Türkiye’den ayrılmasından sonra planlama çalışmaları için bir Müşavirler Heyeti kurulmuş, bu heyet 1955 yılında İstanbul Sanayi Bölgeleri Planı’nı hazırlamıştır. Bu planda Boğaziçi ile ilgili olan husus “İstinye’nin İstanbul sanayi alanları arasına katılması ile Paşabahçe Şişe-cam ve Beykoz Deri sanayi’nin kabul edilmesi”dir.⁵⁵

Bu yıllarda artan göç olgusu ile gecekondulaşma başlamış, böylece konut alanlarında da çok hızlı bir şekilde kontrolsüz gelişme gerçekleşmiştir. Gecekondu "kendine ait olmayan arazi üzerinde alelacele, bir gecede inşa edilen barınak" olarak tanımlanmış ve İstanbul çevresindeki kamu arazileri, yüzde 100'e yakın bir oranda özel kişilerce işgal edilmiş, böylece, araziler kamu sektöründen alınıp özel sektöre bağlanmıştır⁵⁶, Boğaziçi’ndeki kontrolsüz mekansal gelişmeler bu süreçte hız kazanmıştır.

1966 yılında kurulan İstanbul Nazım Plan Bürosu’nca Boğaziçi, İstanbul Metropolitan Alanı içinde ele alınmış, çevresi ile birlikte özelliği ve ayrıcalığı kabul

⁵⁴ İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları,2008

⁵⁵ a.g.e.

⁵⁶ **Çubuk, M.** 1994, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, “Boğaziçi” maddesi c.VI, s. 269, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

edilerek özel bir planlama yaklaşımı benimsenmiştir. Bu anlayışla hazırlanan 1/5000 ölçekli Boğaziçi Sahil Şeridi Koruma planı, 1951 yılında 5805 sayılı Koruma yasası ile kurulan, G.E.E.A.Y.Kurulunun 10.10.1970 tarihinde Boğaziçi Sahil Şeridi Yalılarının korunması konusunda aldığı karara dayalı olarak Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca 14.07.1971 tarihinde onanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁷

Yalnızca sahil şeridini kapsayan ve sahil şeridindeki tarihi yalılar ve diğer tarihi binaları korumayı amaçlayan bu planla Boğaziçi Alanı'nın sınırları belirlenerek sit alanı olarak ilan edilmiş ve sahil şeridindeki boş parsellere de tescilli yapılarla uyumlu olmak koşulu ile maksimum yükseklik 9.50 m.yi geçmeyen yeni yapılar önerilmiştir.⁵⁸

1973 yılında 1710 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yasa Cumhuriyet döneminin ilk eski eserler yasası olup, kültür ve doğal varlıkların korunması ve değerlendirilmesine ilişkin çağdaş yaklaşımlar içermiştir. Bu yasayla birlikte koruma bir çevre bütününde ele alınabilmıştır.⁵⁹ 1710 sayılı yasaya dayalı olarak G.E.E.A.Y.Kurulu'nun Boğaziçi'nin düzensiz yapılaşmasının önlenmesine ve tarihi değerleri kadar yeşil dokusunun da korunmasına yönelik önemli bir kararı 04.12.1973 yılında aldığı Boğaziçi korularının ve ormanlarının korunmasına ilişkin karardır. "Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Kararları" ile kuru ve mesire alanları tespit edilerek, kamuya ait korulara inşaat yasağı getirilmiş, şahsa ait korularda yer alacak tesislerle bunlara verilecek fonksiyonların G.E.E.A.Y.K. tarafından belirleneceği kararı alınmıştır. Bu karar Boğaziçi'nin yeşil dokusu üzerindeki tahribatı azaltma yolunda önemli bir adımdır.⁶⁰ Büyük Nazım Plan Bürosu'nun, G.E.E.A.Y.Kurulu ile birlikte yaptığı çalışmalar sonunda Boğaziçi Alanının 1/5000 ölçekli haritada sınırları belirlenmiş ve bu alan 14.12.1974 günlü G.E.E.A.Y.K. kararı ile "Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı" olarak tescil edilmiştir.

⁵⁷ **Tapan, M.**, 1998, Cumhuriyet Döneminde Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruyamamanın Korunması, 75.Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s.202

⁵⁸ **Gülersoy, Z.N.**, 1998, "İstanbul da Boğaziçi ve Karadeniz Kuşağında Doğal ve Tarihsel Çevre Koruma Kullanma Politikalarının Değerlendirilmesi" , Prof. Dr. Aytan Çetiner' e Armağan, s.59 İTÜ Yayınları, İstanbul.

⁵⁹ **Tapan, M.**, a.g.e., s.203

⁶⁰ **Gülersoy, Z.N.**, 1998, "İstanbul da Boğaziçi ve Karadeniz Kuşağında Doğal ve Tarihsel Çevre Koruma Kullanma Politikalarının Değerlendirilmesi" , Prof. Dr. Aytan Çetiner' e Armağan, s.59 İTÜ Yayınları, İstanbul.

Yine aynı yıl yaşanan önemli bir gelişme Boğaziçi Köprüsü'nün açılmasıdır. Tabii bu olumlu bir gelişme olmamıştır, çünkü bu köprüyle birlikte plansız gelişme daha da hızlanmış, bu dönemden itibaren yapılan çalışmalar köprünün getirdiği olumsuzlukları aşmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı'nın 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'nın hazırlanması görevi Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'na verilmiştir. Büro İmar ve İskân Bakanlığı ve İstanbul Belediye Başkanlığı iş birliğinde 1/5000 ölçekli Boğaziçi Nazım Planı ve Raporunu hazırlamıştır. Bu plan 03.06.1977 tarihinde onanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu çalışmalarda kabul edilen ana planlama ilkesi, İstanbul metropoliten alanının doğal ve tarihi değerleri yönünden en yoğunlaştığı Boğaziçi'nin şehirselleşen fonksiyon olarak rekreasyon, turizm ve konut kullanımlarının yer alabileceği alan olacaktır. Bu ilkelerin mekânla ilişkisi kurulması yönünden Boğaziçi'nin coğrafi yapısına göre bölge özellikleri belirlenmiştir. Bu bölgeler incelendiğinde;

- 1) Denizle, Boğaz sahil yolu arasında ve yolun denizle birleştiği yerlerde ise ilk parselleri ve 1970 yılında G.E.E.A.Y. Kurulunca yapılan eski eser tespit çalışmalarlarıyla belirlenen tarihi yapı, köşk ve konakları kapsayan bölgeye “Sahil Şeridi” denilmiştir.
- 2) Bu sahil şeridinden başlayarak Boğaziçi nin doğal değerlerinin yoğunlaştığı dolayısıyla karakteristik peyzajın özünü teşkil eden ilk tepelerin doruk çizgilerinin oluşturduğu alanlara da “Öngörünüm Bölgesi” denilmiştir.
- 3) Öngörünüm alanlarının yer yer derinlemesine peyzaj değerleri ile gerilere doğru uzandığı ve arkadaki sırtların doruk noktalarının oluşturduğu alana da “Geri Görünüm Bölgesi” denilmiştir.
- 4) Ön ve Geri Görünüm dışında kalan Boğaz suyoluna göre görünümle ilişkisi bulunmayan ancak Boğaz yöresiyle ilişkileri bulunan alanlara da “Etkilenme Bölgesi” denilmiştir. Bu etkilenme Bölgesi nin Beşiktaş ve Şişli ilçelerinin yoğun yerleşme ve şehirselleşen aktivitelere yakın kesimine “Merkeze Bağımlı

Etkilenme Bölgesi”, Orman ve şehirseller aktiviter dışındaki bölgelere bitişik olan kesimine de “Kırsal Alan Bağımlı Etkilenme Bölgesi” denilmiştir.⁶¹

22.07.1983 tarihinde onanan 1/5000 ölçekli, sahil şeridi ve öngörünüm bölgesini içeren, Uygulama İmar Planı İstanbul Belediyesi, Büyük Nazım Plan Bürosu ve İller Bankası üyelerinden oluşan bir planlama grubu tarafından hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu planla Boğaziçi alanı rekreasyon, turizm ve konut alanı olarak değerlendirilmiş, koru ve koruya katılacak alanlar içinde yeni yapılaşmaya izin vermemek, sahil şeridini lokanta, gazino, vb. tesisleri ile halk kullanımına açmak, Boğaziçi alanında sağlık tesisleri, üniversite, akademi, yüksek okul ve benzeri eğitim tesisleriyle kamu ve özel tesislere ait genel idare binaları gibi şehirseller fonksiyonların İmar ve İskan Bakanlığı’nın görüşü alınmaksızın açılmasına izin vermemek, yeni sanayi alanları oluşturmamak, mevcut olanları da alan dışına çıkarmak, plan sınırları dahilinde bulunan hazine, belediye ve özel idarelere ait parselleri, hazırlanacak uygulama planları ile halkın kullanımına tahsis etmek gibi temel kararlar getirilmiştir.

Kısaca, 22 TEMMUZ 1983 onanlı 1/5000 ölçekli Boğaziçi nazım plan raporunun planlama ana kararları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Bu planla Boğaziçi’nin eskiden olduğu gibi sayfiye bölgesi olarak korunabilmesi için
- Nazım Plana dayalı olarak Uygulama İmar Planları yapımında yeni yapılanma düzeninin getirilmesi amaçlanmıştır.
- Boğaziçi Nazım Planı sınırları içindeki alanda bundan sonra kent bütününe dönük nitelikte bulunan fonksiyonlardan büyük sağlık tesisleri, üniversite, akademi, yüksek okul vb. Eğitim tesisleri ile kamu ve özel sektöre ait genel idare binaları vb. Tesislerin yerleşmelerine (balıkxane hariç) İmar ve İskan Bakanlığı’nın olumlu görüşü alınmadan izin verilmeyecektir. Bu Bakanlıkça konunu incelenmesi sırasında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın GEEAYK görüş ve kararı alınacaktır.

⁶¹ İBB Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Analitik Etüt Çalışmaları, 2008

- Boğaz'da bulunduğu çevreye hizmet götüren kamu tesisleri (okul, hastane, sağlık ocağı hükümet konağı, karakol vb.) ile yetinilir. Nüfus yoğunluğunu artıracak kent bütününe hizmet götüren yapılara izin verilmez.
- Boğaziçi Nazım Plan sınırları içinde halen Harp Akademileri İ.T.Ü. Kampüsü ve Boğaziçi Üniversitesi mevcut olup onanlı planlar yürürlükte bulunmaktadır. Bu Nazım Planla tahsil edilmiş alanlar büyütülemez
- Koru ve koruya katılacak alanlarda hiçbir inşaat yapılamaz ancak parselde tescilli eski eser varsa aynen korunarak kamuya açık tesis olarak kullanılabilir.
- Mesire alanlarında ise bekçi kulübesi, büfe, tuvalet gibi tesisler yapılabilir.
- Sahil yolu ile deniz arasında kalan parsellerde halkın denizden maksimum faydalanmasının sağlanması amacıyla bu alanlar mümkün olduğunca gezi alanları, yeşil alanlar olarak düzenlenecektir.
- Sahil Şeridinde korunması gerekli GEEAYK'unca tescilli eski eserlerin yanında plan bütünlüğü açısından yapılmasında zorunluluk görülen yapılarda ise lokanta, gazino, motel gibi kullanım kararları getirilerek kamuya açık olarak planlanacaktır.
- Boğaziçi Nazım Plan sınırları içerisinde kömür ocağı açılmaz ve işletilemez. İşletme müsadese olanlar mevcut işletme süresinin bitmesi sonunda faaliyetleri men edilecektir.
- Ekmek fabrikası, simit, börek, lahmacun, pasta fırınları ve fabrika ölçeğinde olmayan yoğurt, dondurma ve sütü tatlı imalathaneleri ile yakın çevresine hitab edecek olan kuru temizleme atölyelerinden başka hiçbir imalat türü Boğaziçi Nazım Plan sınırlarında yapılamaz. Diğer mevcut sanayi tesisleri program çerçevesinden tasfiye edilecektir.
- Maden kömürü, kok kömürü, linyit kömürü, kum, çakıl, mıcır ve taş gibi malların depolanması yapılamaz sadece gerekli şartlar yerine getirilmek koşuluyla mangal kömürü, odun, likit gaz satış depolanması yapılabilir.
- Nazım Plan hudutları içinde yeniden Mevzii İmar Planı uygulaması ve onaylanması yapılmayacaktır.

- o Boğaziçi Nazım Plan sınırları içinde yeniden gecekonduların önleme ve ıslah bölgesi açılmaz.⁶²

1983'te çıkan Boğaziçi Kanunu, yasaya ilişkin Boğaziçi alan krokisinin oluşumundaki isabetsizlikten ve 1983 onaylı, 1/5.000 ölçekli Boğaziçi Nazım Planı'nın verilerinin saptanmasındaki acelecilikten kaynaklanan hatalı değerlendirmeleri içermektedir. Planın uygulamaya konmasından sonra Boğaziçi'nin hızla yapılaşmaya başlamasına gösterilen tepkiler nedeniyle 18 Ocak 1983'de Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile bu planla Boğaziçi'nde yapılan uygulamalar sınırlandırılmış, üç aylık süre içinde Boğaziçi alanını kapsayan yeni bir Nazım Plan ve bu plana dayalı olarak Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgelerinin Uygulama Planlarının yapılması istenmiştir. Bakanlar Kurulu Boğaziçi'nin tarihi ve doğal güzelliklerini ortadan kaldıracı ve nüfus yoğunluğunu arttıracı bu nazım plan ve 1/1000 ölçekli uygulama planları koruma amacı ile yeniden revize edilene kadar yeni yapılara ruhsat verilmemesi, bu süre içinde yalnız tescilli binaların onarımına ve restorasyonuna devam edilebilmesi, belediyeye ait orman ve yeşil alanların orman statüsüne alınması, hazineye ait arsaların korunarak yeşil alan olarak kalması ve sanayi alanı planlarının kaldırılması kararlarını almıştır.

Yasanın amacı uygun ve yerindedir, ancak yetersiz kalmıştır. Çünkü 3194 Sayılı İmar Kanunu, 1985'te Boğaziçi Kanunu'na atıf yapılan maddeler ile çıkarılmış ve Boğaziçi alanında mevcut nüfus ve yapı Yoğunluğunu artırıcı nitelikte plan değişiklikleri "yapılamaz" ilkesi değiştirilerek "yapılabilir" haline getirilmiştir. Bu madde Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş, ancak *Resmi Gazetede* bu iptal kararı yayımlanıncaya kadar, Boğaziçi öngörünüm bölgesi Boğaziçi Kanunu'nun ruhuna aykırı bir biçimde yapılaşmaya açılmıştır.

Ayrıca, 1988 yılında yapımı tamamlanan ve kullanıma açılan Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinin alt sınırında yer alan Fatih Sultan Mehmet köprüsü de kentleşme ve yapılaşma hızını arttırarak, Boğaziçi'ne yapılan baskıyı arttırmıştır.

Tüm bu gelişmeler, yapılaşma kararlarının ancak ve sadece plan kararı ile getirilmesi, Boğaziçi gibi özgün bir mekânın korunmasının ve gelişiminin yasa ile değil plan ile yönlendirilmesi gerektiğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

⁶² **Karsan, Selin**, Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Çalışması,2004

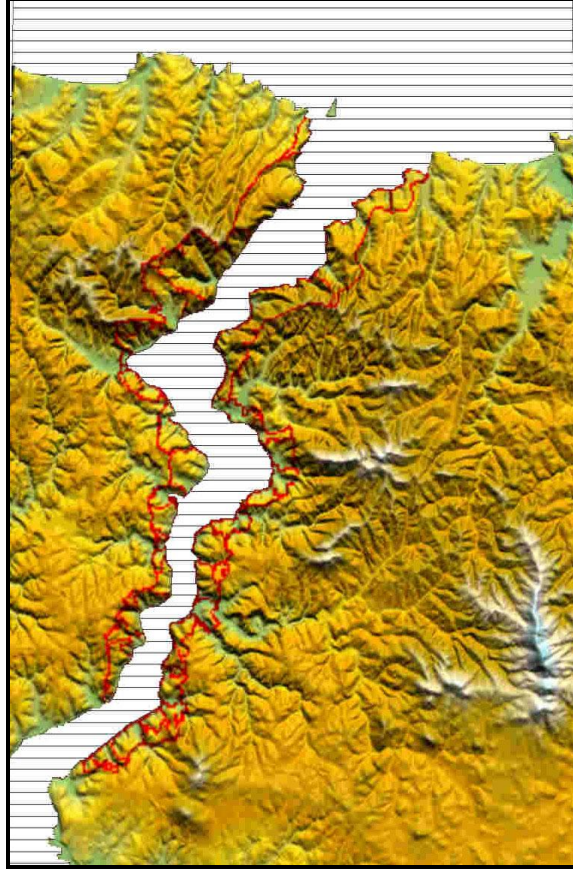
Bu bakımdan, bir doğal ve kentsel sit olan Boğaziçi'nin korunmasını yeterince sağlayamayan 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu, 1993'te, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce yeniden ele alınmış, danışma kurulunca yapılan çalışmalarla Boğaziçi'nin korunması ve yeniden yapılanmasında plana öncelik veren yeni bir Boğaziçi Kanunu tasarısı hazırlanmıştır.

3.2. LEJAND MADDELERİ VE PLAN NOTLARI DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde “27.02.2004-01.08.2006 Tasdik Tarihli İstanbul Boğaziçi Sahil Şeridi Ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Plan Lejantı Ve Hükümleri” arasından seçilen maddeler ve plan notları doğal ve kentsel morfoloji ile ilişkileri açısından incelenecektir. Özellikle plan oluşturulurken morfoloji konusunun plan sürecinin içinde ne kadar yer aldığı tartışılacaktır. Bu kısımda önce plan sınırı incelenecek, daha sonra da lejant maddeleri ele alınacaktır.

3.2.1. Boğaziçi Öngörünüm Sınırı

Sahil şeridinden başlayarak Boğaziçi nin doğal değerlerinin yoğunlaştığı dolayısıyla karakteristik peyzajın özünü teşkil eden ilk tepelerin doruk çizgilerinin oluşturduğu alanlara “Öngörünüm Bölgesi” denilmiştir. Plan sınırı bu bölgeyi içine almaktadır.



Şekil 3.2.1.1.Boğaziçi Öngörünüm Sınırı Ve Topografya İlişkisi

Kaynak: İBB GIS Veri Tabanı

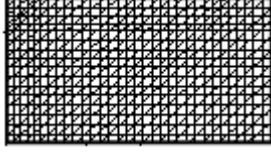
Bu plan sınırının morfoloji açısından en büyük olumsuzluğu kimi yerlerde parsellerin ortasından geçerek biçimi herhangi bir ilkeye dayanmaksızın bölmesidir. Bu sınır tüm eski köyiçi sınırlarını içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Tepe noktalarının birleştirilmesi topografyanın göz önünde bulundurulduğu izlenimi verse de tepe noktaları arasındaki sınır çizgisinin topografya ile kesin uyumu söz konusu değildir.

Çalışmanın devamında bu sınır içinde geçerli olan planın plan notları ve lejant hükümleri arasından morfoloji ile doğrudan ilişkili olanlarının incelemesi yapılacaktır.

3.2.2. Lejant Maddeleri Ve Plan Notları Değerlendirmesi

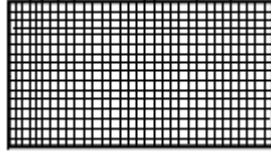
Bu bölümde Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı'ndan morfoloji ile ilişkili lejant maddeleri ve plan hükümleri seçilerek bunlar yorumlanacaktır.

TESCİLLİ I.GRUP ESKİ ESERLER:



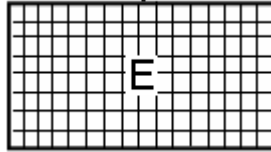
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları doğrultusunda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca karar alınarak uygulama yapılacaktır. Diğer hususlarda Genel Hükümler Bölümünün 2.1. maddesinde belirtilen hususlara uyulacaktır.

TESCİLLİ II.GRUP ESKİ ESERLER:



Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları doğrultusunda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca Karar alınarak uygulama yapılacaktır. Diğer hususlarda Genel Hükümler Bölümünün 2.1. maddesinde belirtilen hususlara uyulacaktır.

1.3.24.06.1983 GÜNLÜ VE 15175 SAYILI GEE AYK KARARI İLE TESCİL EDİLEN ESKİ ESERLER:



İlgililerinin müracaatı halinde konu Koruma Kurulu'na aktararak grup tespiti (1.grup veya 2.grup şeklinde) yapılacaktır. Diğer hususlarda Genel Hükümler Bölümünün 2.1. maddesinde belirtilen hususlara uyulacaktır.⁶³

Plandaki 1.1, 1.2 ve 1.3 numaralı lejant açıklamaları, bölgedeki eski eserleri korumaya yönelik, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ile ilgili tescil maddelerini anlatmaktadır. Bu lejant maddeleri, planlama alanında kentsel morfolojiye etkileri bakımından olumlu olarak değerlendirilebilirler. Eski eserler ile ilgili fiziksel şartların ve fonksiyonları ile ilgili kuralların 2.1. sayılı plan notu ilede

⁶³ **Kaynak:** Boğaziçi İmar Müdürlüğü -27.02.2004-01.08.2006 Tasdik Tarihli İstanbul Boğaziçi Sahil Şeridi Ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Plan Lejantı Ve Hükümleri, Bu bölümde aynı kaynaktan alınan tüm lejant maddeleri ve plan notları "italik" yazı karakteri ile gösterilmiştir.

hükme bağlanması ve konuyla ilgili uygulama yetkilerinin hangi kurumlara ait olduğunun belirtilmesi bu bölgede özgün tiplolojileri yaşatmak adına atılmış olumlu bir adımdır.

Bu lejant maddelerinin kentsel morfolojiye etkisi açısından eksik yanı ise bina ölçeği ile sınırlı kalmış olmalarıdır. Bina ölçeğine ek olarak parsel, yapı adası, sokak dokusu gibi kentsel morfoloji açısından önem taşıyan bileşenler de planın eski eserleri koruma ile ilgili lejant maddelerinde yer alabilir, en azından eski eser niteliği taşıyan binaların kendi kendilerini korumaya ek olarak içinde buldukları parsellerle ve sokak dokusuyla ilişkilerinin de korunmasına veya düzenlenmesine yönelik, daha bütüncül bir yaklaşım sergilenebilirdi. Bu tür bir yaklaşım kentsel morfolojiyi olumlu anlamda etkilemek adına daha doğru bir yaklaşım olurdu.

Kısaca, yukarıdaki lejant açıklamasının parçacıl yaklaşımı, bu plan hazırlanırken, çalışmanın önceki bölümlerde belirtilen bir türden kentsel morfolojik yaklaşımın göz önünde bulundurulmadığını göstermektedir.



Şekil 3.2.2.1. Tescilli Eserlerle İlgili Lejant Maddelerine Plandan Örnekler-Kanlıca-Beykoz⁶⁴

⁶⁴ Planla ilgili şekiller taranan plan paftaları üzerinden düzenlenmiştir.

1.4.ESKİ KÖY DOKUSUNU OLUŞTURAN AHŞAP VEYA KAGİR BİNALAR:



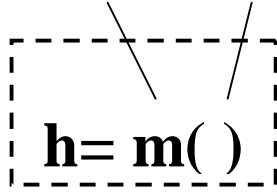
Tescile değer bulunmayan binalarda; bağımsız bölüm sayısını arttırmamak, kontur ve gabarisinde değişiklik yapmamak kaydıyla tamir, tadil ve zorunlu durumlarda statik takviye yapılabilir. Bu konularda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları doğrultusunda ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararlarına göre uygulama yapılacaktır.

Sahil Şeridinde kalan alanlarda ve korunması gerekli kültür varlığına bitişik yapılarda da bu husus geçerlidir.

(Statik Takviye: Yapının taşıyıcı sisteminin mümkünse mevcut malzemesi veya gerekli durumlarda çelik, betonarme gibi değişik malzeme türlerinde yapım sistemleri kullanılarak yapılan takviyelerdir.)

1.5. KÖY DOKUSUNU ZEDELEMİYEN MEVCUT KONTUR GABARİSİ İÇİNDE AYNEN KABUL EDİLEN YAPILAR:

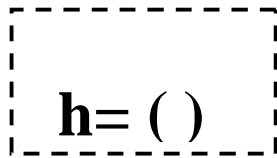
mevcut kat



A

Bağımsız bölüm ihdas edilmemek şartı ile 1.4.maddesindeki hükümler geçerlidir.

1.6.SADECE KONTURU UYGUN GÖRÜLEN BİNALAR:

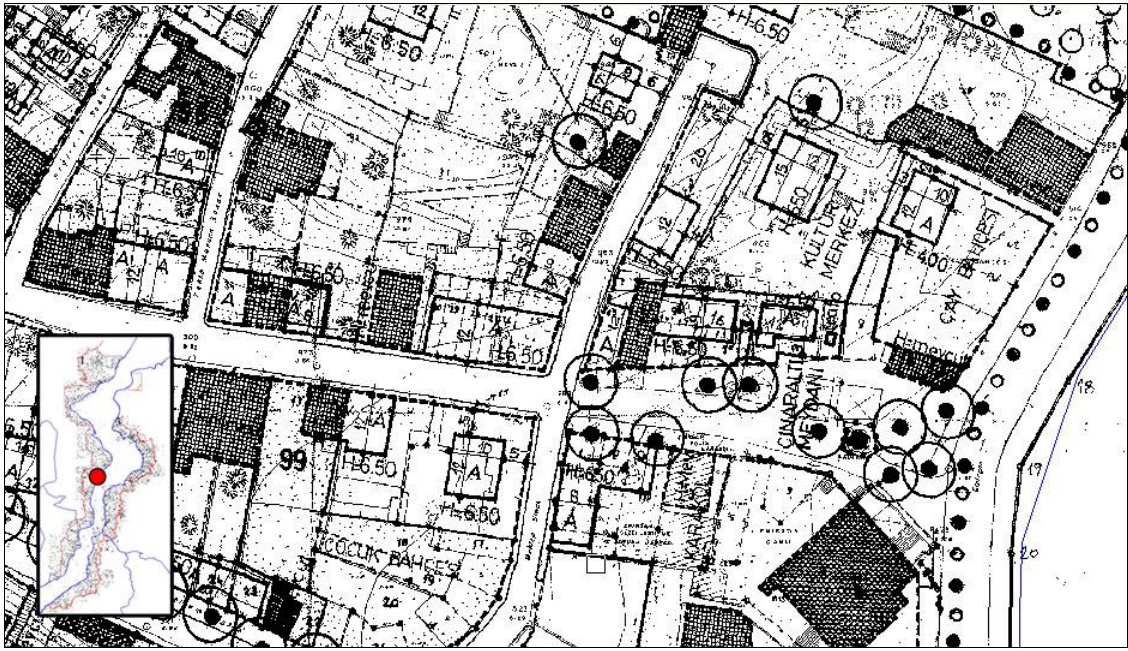


B

Bina yükseklikleri uygulama imar planı üzerindeki değerlere göre uygulanacaktır.

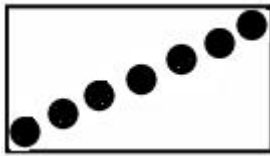
.4, 1.5 ve 1.6 numaralı lejant açıklamaları, Boğaziçi'nin en özgün değerlerinden olan köy dokularının korunmaları adına olumlu olarak değerlendirilebilir. Önceki üç lejant açıklamasında olduğu gibi bu maddelerin de kentsel morfolojiye etkileri açısından eleştirilebilecek yanı, konuya bütüncül yaklaşmak yerine, köy dokularının yalnızca bina

ölçeğinde ele alınmış olmalarıdır. Oysa köy dokusu binalar, duvarlar, sokak tipleri, sokak kaplamaları, yeşil alanlar, meydanlar gibi öğeler ve bu öğelerin ilişkiler bütününden oluşmaktadır. Bu öğelerin hepsi birbirini tamamlayıcı niteliktedirler. Hatta “köy dokusu” olarak adlandırılan, tüm bu bileşenlerin oluşturduğu dokunun bir de üzerine oturduğu topografya, kıyı gibi doğal morfoloji öğeleri ile ilişkisi vardır. Bu yüzden, köy dokusu ile ilgili plan hükümlerinde bina ölçeği dışındaki öğelere ek olarak, doğal morfoloji ile ilgili bileşenlerin ve bunlarla köy dokusunun ilişkilerinin de göz önünde bulundurulması, tüm bunların bir arada değerlendirilmesi, hem doğal hem de kentsel morfolojiye planın etkisi açısından daha yapıcı bir yaklaşım olurdu.



Şekil 3.2.2.2.Eski Köy Dokusunu Oluşturan Binalarla İlgili Lejant Maddelerine Plandan Örneklerler-Emirgan-Sarıyer

1.9.GECKONDU ISLAH HUDUDU:

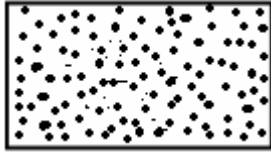


Bu bölgede 775/3811/4608 sayılı yasa hükümleri uygulanmaz. Bu alanlarda uygulama imar planındaki kullanım kararları geçerlidir.

1.9 numaralı lejant açıklaması, planlama alanındaki gecekondulaşma ile ilgilidir. Bu açıklamada gecekondulaşma sınırı çizilmesi ile yetinilmiş, sınır içine ait herhangi bir yaklaşım ya da sınır içinin sınır dışı ile ilişkilerine ait herhangi bir yaklaşım ortaya koyulmamıştır. Gecekondulaşma konusu doğal ve kentsel morfolojiye etkisi

açısından düşünüldüğünde, plansız yerleşmelerin en çok rastlandığı gecekonduların kent formuna etkisinin olumlu olamayacağı pek çok mekan oluşuğudur. Öte yandan, kendiliğinden oluşan bazı yerleşmeler, içinde buldukları doğal yapı ile o kadar uyum içinde olabilmektedirler ve özgün mimari çözümler üretebilmektedirler ki, bütün gecekonduların morfolojik karakter açısından olumsuz olarak değerlendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Böylesine çeşitlilik barındıran bir yapılaşma sürecinde sadece alansal sınır koyarak konuyu basitleştiren yukarıdaki lejant açıklaması “yetersiz” olarak eleştirilebilir. Boğaziçi gibi özgün bir alanda “gecekondular” kadar önemli bir konuya daha derin yaklaşılmalı ve konu daha ayrıntılı olarak ele alınmalıydı.

1.11.SOSYAL DONATI ALANLARI:

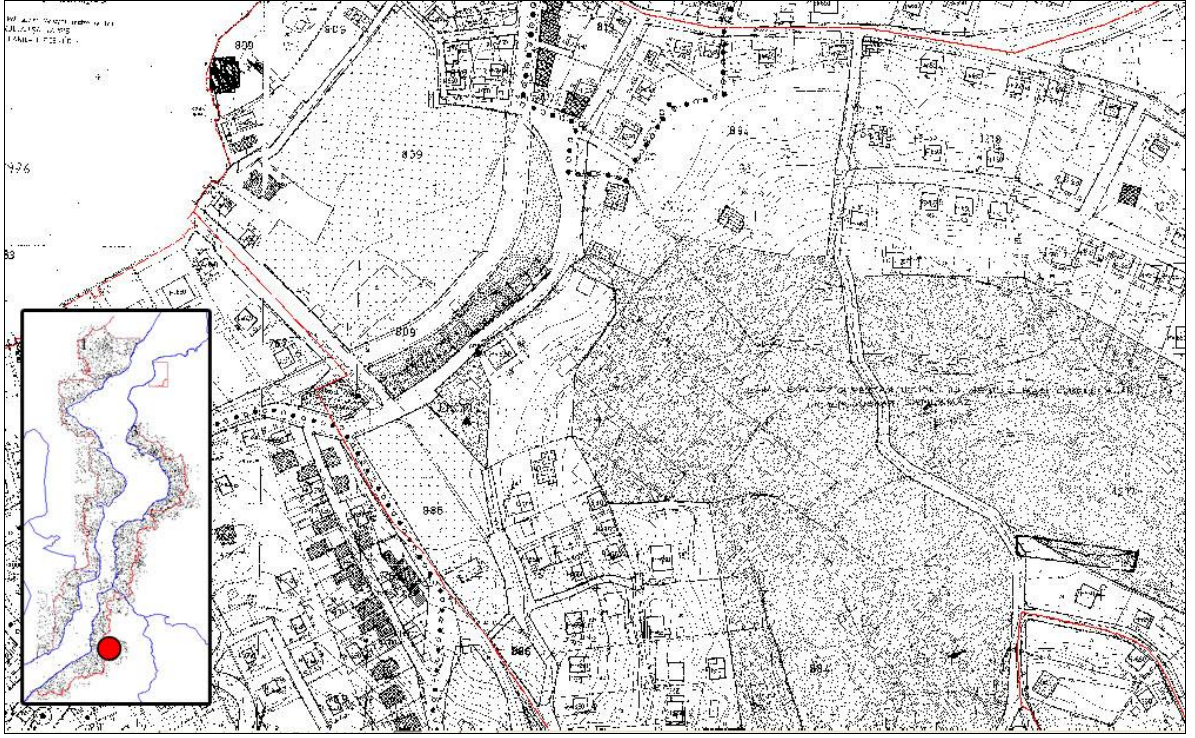


Gezi alanları, Park, Çocuk Bahçesi görsel nedenlerle ağaçlandırılarak korunacak alanlar ve manzara teraslarına ayrılan alanlardır. Bu kullanımlara ayrılan parsellerde hiçbir şekilde yapı yapılamaz.

Ancak bu parsellerde genel hükümler bölümünün 2.1 maddesinde belirtilen hükümlere uygun olan korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli bina ve bina grupları lokanta, büfe, kulüp, müze, sanat galerisi, kütüphane, kamp yeri, seminer ve toplantı salonu gibi kamuya açık kullanım vermek koşuluyla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ve eki projeye göre mülkiyet sahiplerince restore edilerek veya ettirilerek kullanılır veya kullandırılır. Ayrıca yapının korunması açısından özgün fonksiyonu ile kullanımın sağlanması ile ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı doğrultusunda Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'na plan tadili teklif edilir.

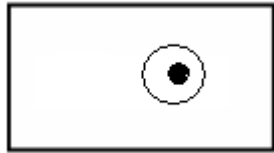
1.11 sayılı lejant açıklaması, kent formu açısından büyük önem taşıyan rekreasyon amaçlı yeşil alanları korumaya ve düzenlemeye yöneliktir. Bu lejant maddesine tabi olan alanlarda tescilli yapılar dışında yapılaşmanın öngürülmemesi, planın bölgedeki doğal ve kentsel morfolojiye etkisi açısından olumlu bir yaklaşımdır.

Bu lejant maddesinin morfoloji açısından olumsuz yönü ise tescilli yapıların var olan kullanım karakterinin bozarak özgün karakterinin yok etmesidir.



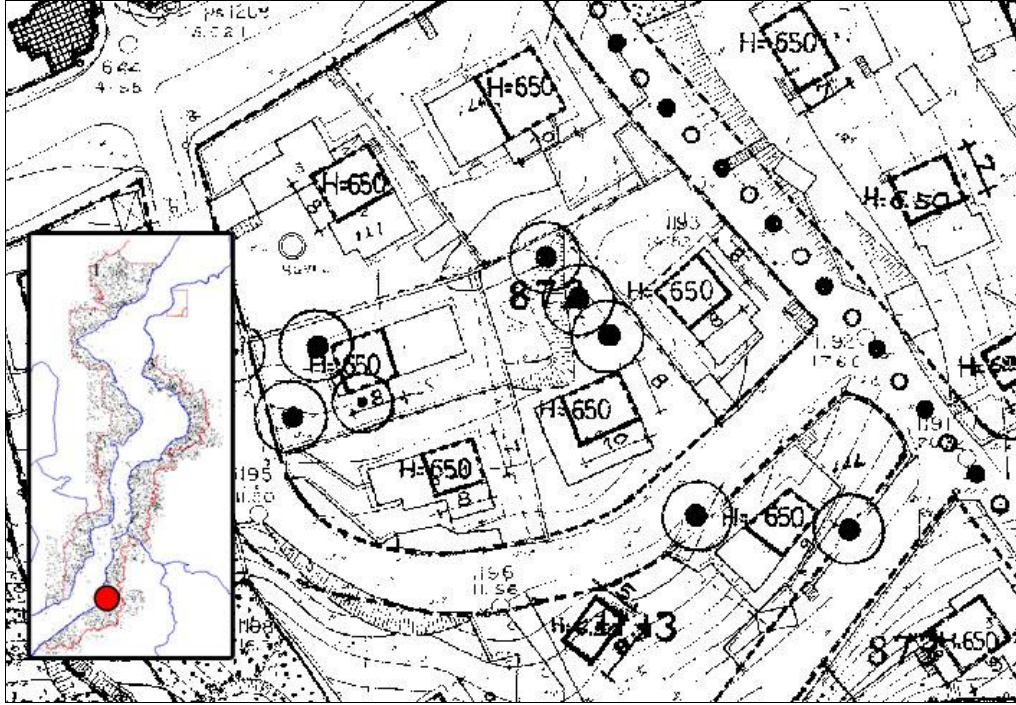
Şekil 3.2.2.3.Sosyal Donatı Alanları İle İlgili Lejand Maddelerine Plandan Örnek-Beylerbeyi-Üsküdar

1.14.ANIT AĞAÇ VEYA MEVCUT AĞAÇ TOPLULUĞU:



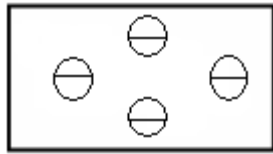
Kesin yerleri ağaç rölevesi yapılarak tespit edilecek ve korunacaktır. Tanımlamalarda 05.11.1999 gün, 666 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı dikkate alınacaktır.

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nde yeşil dokuyu oluşturan bileşenler içinde anıt ağaçların özel bir önemi vardır. Bu ağaçlar genellikle koru alanlarının içinde veya eski eserlere ait parsellerde yer almaktadırlar. Planda anıt ağaçlara ait envanter çalışması ve koruma önerisi bölgenin morfolojik karakterini korumak adına olumlu ve önemlidir.



Şekil 3.2.2.4.Plandan Anıt Ağaç Örnekleri-Beylerbeyi-Üsküdar

1.16.KORUYA KATILACAK ALAN (KORU NİTELİKLİ YA DA KORU NİTELİĞİNE DÖNÜŞTÜRÜLECEK ALANLAR):



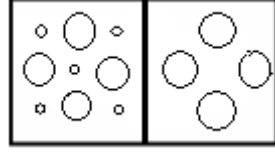
Bu alanlarda kalan parsellerde geçici dahi olsa hiçbir yapı yapılamaz. Ancak bu parsellerde Genel Hükümler Bölümünün 2.1 maddesinde belirtilen hükümlere uygun olan korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli bina ve bina grupları, lokanta, büfe, kulüp, müze, sanat galerisi, kütüphane, kamp yeri, seminer ve toplantı salonu gibi kamuya açık kullanım vermek koşuluyla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ve eki projeye göre mülkiyet sahiplerince restore edilerek veya ettirilerek kullanılır veya kullandırılır.

Ayrıca yapının korunması açısından özgün fonksiyonu ile kullanımın sağlanması ile ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı doğrultusunda Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'na plan tadili teklif edilir.

Ayrıca bu alanların bitki örtüsünün geliştirilmesi esastır.

Doğal nedenlerle ve yangın sonucu bitki örtüsünde tahribat olduğu zaman yeni dikilecek ağaçlar Boğaziçi Alanının ekolojisine uygun olarak seçilecektir.

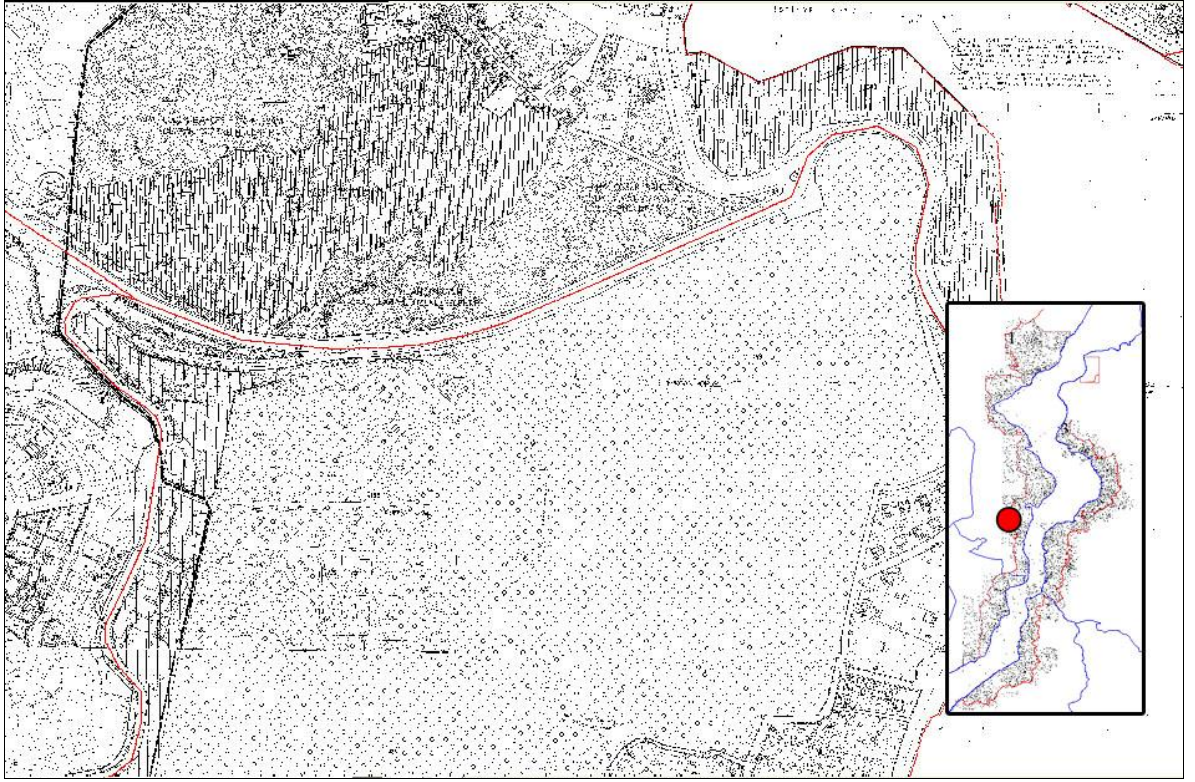
1.17. I. ve II. GURUP KORU ALANLARI:



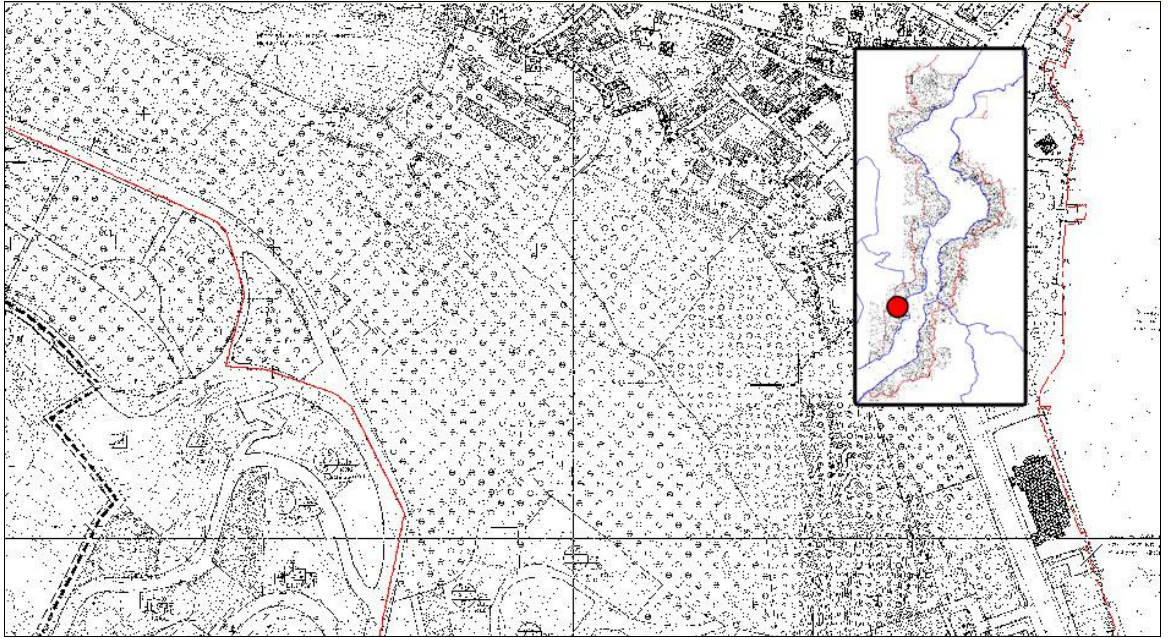
Bu alanlarda kalan parsellerde geçici dahi olsa hiçbir yapı yapılamaz. Ancak bu parsellerde Genel Hükümler 2.1 maddesinde belirtilen hükümlere uygun olan korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli bina ve bina grupları lokanta, büfe, kulüp, müze, sanat galerisi, kütüphane, kamp yeri, seminer ve toplantı salonu gibi kamuya açık kullanım vermek koşuluyla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ve eki projeye göre mülkiyet sahiplerince restore edilerek veya ettirilerek kullanılır veya kullandırılır. Yapının korunması açısından özgün fonksiyonu ile kullanımın sağlanması ile ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı doğrultusunda plan tadili teklif edilir.

Ayrıca bu alanların, bitki örtüsünün korunması esastır. Doğal nedenlerle ve yangın sonucu bitki örtüsünde tahribat olduğu zaman yeni dikilecek ağaçlar Boğaziçi Alanının ekolojisine uygun seçilecektir.

1.16 ve 1.17 numaralı lejant açıklamalarında tescilli binalar dışında koru alanlarının yapılaşmaya kapatılmaları ve bitki örtüsünün korunması ilkesi, Boğaziçi dendiği zaman akla ilk gelen zenginliklerden olan koruların özgün niteliklerini korumaya yönelik olup, planın kentsel morfolojiye etkisi açısından olumlu olarak değerlendirilebilir.

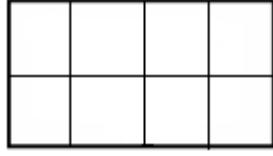


Şekil 3.2.2.5.1.ve2.Grup Koruya Plandan Örnek-Emirgan Korusu-Sarıyer



Şekil 3.2.2.6.Koruya Katılacak Alanlara Plandan Örnek-Bebek-Beşiktaş

1.24. ASKERİ ALANLAR:



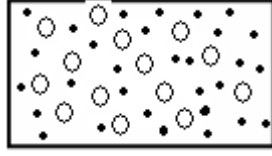
Savunma dışı kullanımlara ilişkin teklif projelerde Büyükşehir Belediye Başkanlığının onayı ile uygulama yapılacaktır. Yapılanma Şartları:TAKS % 6 ve H= 6.50m. (en çok 2 kat) dir.

Planın 1.24 numaralı lejant açıklamasında askeri alanlar için yalnızca savunma yapıları dışındaki yapılara yapılaşma koşulu getirilmiştir. Bu lejant açıklamasının kentsel morfolojiye etkisi açısından olumsuz yanı, askeri alanlarda savunma amaçlı her türlü yapının yapılabilmesine izin vermesidir. Bu da özellikle askeri alanların daha çok olduğu kuzey kısımlarda Boğaziçi'nin özgün morfolojik yapısı ile uyumsuz alanların oluşma tehlikesine işaret etmektedir.



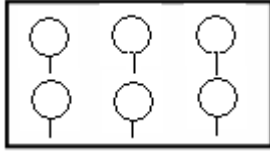
Şekil 3.2.2.7.Plandan askeri alan örneği-Anadolukavağı-Beykoz

1.29.JEOLOJİK SAKINCALI ALANLAR:



Arazinin jeolojik yapısı nedeni ile hiçbir yapı yapılamayan alanlardır. Özel Şartlar tatbikat planlarında belirtilmiştir.

1.31.YAPILANMASI KISITLI ALANLAR:

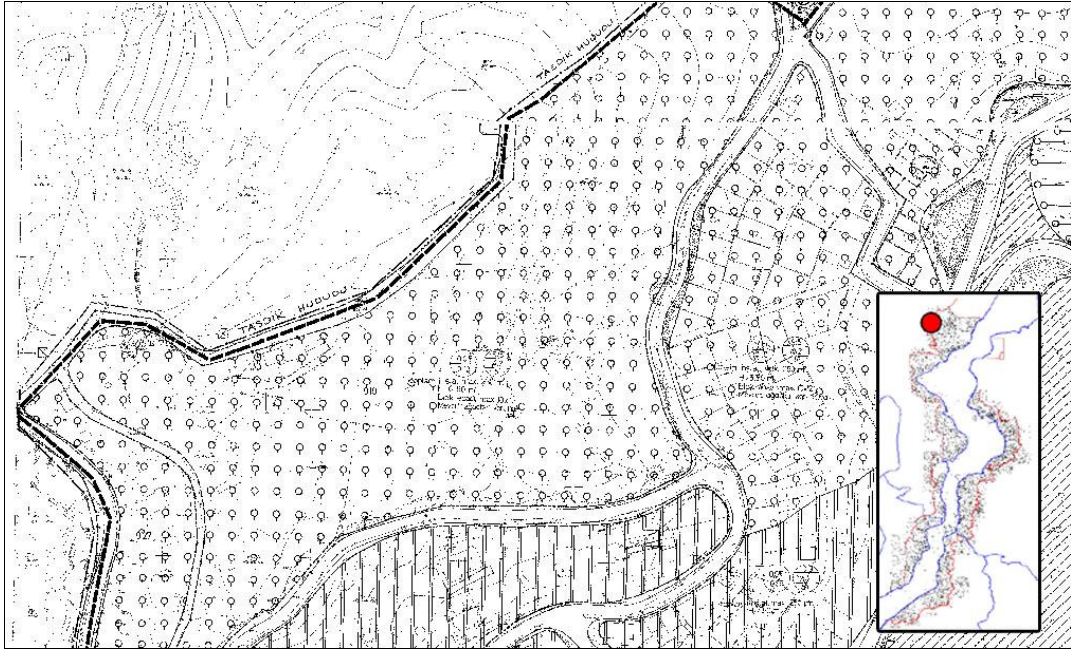


2060 sayılı Boğaziçi Yasasının geçici 4.maddesi gereği yapı yapılamaz.

Plandaki 1.29 ve 1.31 numaralı lejant açıklamaları jeolojik açıdan sakıncalı alanları ve yapılanması kısıtlı alanları göstermektedir. Açıklamada bu alanların yapılaşmaya kapalı oldukları belirtilmiş, bu alanlar için fonksiyon tanımlaması yapılmamıştır. Bu eksiklik, söz konusu alanları tanımsız alanlara dönüştürdüğünden; bu iki lejant açıklaması planın kentsel morfolojiye etkisi açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir. Boğaziçi gibi önemli bir alanda fonksiyonu belirsiz olan alanlar doluluk boşluk dengesini bozarak kentsel formu biçimsizliğe yöneltebilir. Bu alanlara Boğaziçi'ndeki kentsel morfoloji ile uyumlu açık alan fonksiyonları verilerek tanımsızlık ortadan kaldırılabilseydi daha olumlu bir planlama yaklaşımı sergilenebilirdi.

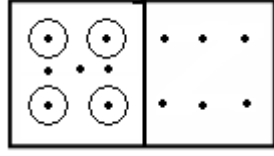


Şekil 3.2.2.8.Plandan Jeolojik Sakıncalı Alan Örneği-Sarıyer



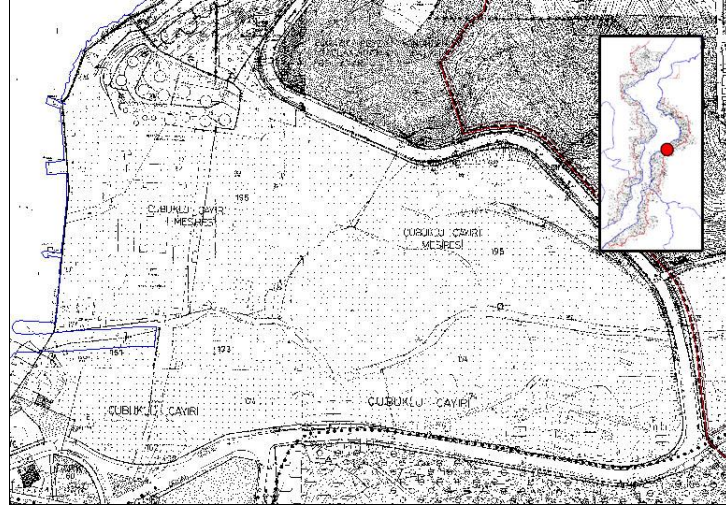
Şekil 3.2.2.9.Plandan Yapılanması Kısıtlı Alan Örneği-Sarıyer

1.30 AĞAÇLI VE AĞAÇSIZ MESİRE ALANLARI:



Öncelikle kamulaştırılacak alanlardır. Bu alanlarda TAKS 0.01 ile inşaat sahası toplam 40 m². olan ve H.Max. 4.50 mt. irtifada kafe, büfe ve WC tesisleri yapılabilir. Vaziyet planları için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun görüşü alındıktan sonra İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın onayından sonra uygulama yapılır.

1.30 numaralı lejant açıklaması, planlama alanı içinde mesire alanlarındaki yapılanma koşullarını içermektedir. Bu lejant açıklamasının yaklaşım olarak eksikliği, mesire alanlarını ve niteliklerini tanımlamamış olmasıdır. Boğaziçi için mesire alanlarının önemi tartışılmazdır. Burada, mesire alanları için “öncelikle kamulaştırılacak alanlar” ifadesi kullanılmış, bu alanların niteliklerine dair herhangi bir ifadeye başvurulmamış, ayrıca mesire alanlarının bölgeye özgü niteliklerini yaşatmak veya yeniden canlandırmak adına herhangi bir uygulama önerisinde veya en azından yaklaşım önerisinde bulunulmamıştır. Bu da planın genelinde rastlanan parçacı yaklaşımlara bir örnek teşkil etmektedir. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu lejant açıklaması planın kentsel morfolojiye etkileri bakımından “eksik” olarak değerlendirilebilir.



Şekil 3.2.2.10.Plandan Mesire Alanı Örneği-Çubuklu-Beykoz

Lejant açıklamaları dışında, plan notlarının bir bölümü de planın doğal ve kentsel morfolojiye etkileri açısından değerlendirilebilir.

2.3. DENİZ İLE SAHİL YOLU ARASINDA KALAN PARSELLER:

Boğaziçi Sahil Şeridinde imar planına uygun olmak şartı ile ancak toplumun yararlanacağı dinlenme, gezinti ve turizm tesisleri yapılabilir.

Sahil Şeridindeki taşınmaz kültür varlıkları kamuya açık kullanışlara tahsis edilebileceği gibi konut olarak da kullanılabilir.

Sahil Şeridinde kalan taşınmaz kültür varlığının bir bölümü imar planında belirlenmiş kıyı kenar çizgisinde ya da bir bölümünün, kıyı kenar çizgisinin deniz yönünde kaldığı takdirde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı alınarak uygulama yapılır.

2.3. numaralı plan notu sahil şeridinde kalan parsellerin kullanımlarını düzenlemeye yöneliktir. Bu plan notunda “toplumun yararlanacağı dinlenme, gezinti ve turizm tesisleri” ve “kamuya açık kullanışlar” ifadelerinin hangi kullanımları kapsadığı açıkça belirtilmemiştir. Bu plan notunda Boğaziçi’ndeki hem doğal hem de kentsel morfoloji açısından büyük öneme sahip olan sahil şeridinin yapısını korumaya veya yaşatmaya yönelik bir anlayıştan çok, sahil şeridinin ticari kullanım amacıyla aslının bozulmasına olanak tanıyabilecek bir yaklaşım görülmektedir.

Bölgede sahil şeridi denince ilk akla gelen öğelerden biri olan yalıların kamuya açık kullanıma açılması demek yalının aslını bozma tehlikesi demektir. Yalı, kamu kullanımına açık bir birim değildir. Ayrıca sahil şeridinde kalan parsellere “toplumun yararlanacağı dinlenme, gezinti ve turizm tesisleri” yapılması da parselin özgün fonksiyonlarını da bozabileceği gibi, sahil şeridini kentsel biçim açısından da olumsuz etkilemeye açık bir yaklaşımdır. Boğaziçi gibi önemli bir alanın planlanmasında sahil şeridi gibi özellikli alanlar için bu alanların değerlerini yaşatmaya yönelik planlama yaklaşımları kullanılmalıdır.

Bu plan notu sahil şeridinin özgün yapısını değiştirme potansiyeli taşıdığından, planın doğal ve kentsel morfolojiye etkileri açısından “olumsuz” ve “eksik” olarak değerlendirilebilir.

2.4.10.Planda öngörülenin dışında ayrıca ifraz yapılarak yeni yapı parseli oluşturulamaz. Ancak;

a)Plan gereği kamu hizmet ve tesislerine ayrılan alanlar ile yol, yeşil alan terkinleri ile ilgili ifrazlar yapılabilir.

b)Öngörünüm ile Gerigörünüm veya Etkilenme Bölgelerini ayıran çizgi bir parseli bölüyorsa, çizgi ifraz hattı kabul edilerek bu parselle ilgili ifraz işlemi de bağlı olduğu İlçe Belediye Başkanlığına yapılır. Eski Eser parseli olması halinde Koruma Kurulu görüşü alınacaktır.

2.4.10 numaralı plan notu, parsel bölünmeleri ile ilgilidir. Kentsel morfoloji açısından önemli bir bileşen olan parsellerin plan dışında ayrıca ifrazının yasaklanmış olması olumlu bir yaklaşımdır. Ancak plan notunda verilen şartlarla ifraz yapılabilmesi, biçimi parçalayarak bölgenin kentsel morfolojik yapısını olumsuz etkileme olasılığına sahiptir.

Bu plan notunda özel durumlarda parsellerin nasıl bölüneceğine dair biçimle ilgili herhangi bir yaklaşım yoktur, yalnızca belli fonksiyonları uygulamak için parselin bölünebileceği vurgulanmış, ama parsel bölünmesi ile ilgili herhangi başka bir kriterden bahsedilmemiştir. Bu yüzden bu plan notuna dayanılarak doğal ve kentsel morfolojiyi olumsuz etkileyecek biçimsel kararlar ve kullanım kararları verilmesi mümkündür. Burada, parsel bölünmeleri belli şartlara bağlanabilir, mekana etkisi olumsuz olacak türden uygulamalara açık kapı bırakılmayabilirdi.

2.4.19 İmar Planlarında belirlenmiş olan Yeşil Alanlar, Park ve Çocuk Bahçeleri, Manzara Terasları, Açık Otopark, Mesire Alanları, Koru ve Koruya Katılacak Alanlar, Kamu Hizmet Tesis Alanları, (Eğitim Tesisleri, Sağlık Tesisleri, Açık, Kapalı Spor Tesisleri, PTT, TRT, Kütüphane, Müze, Sanat Galerileri gibi Kültür Tesisleri, Su, Elektrik, Kanalizasyon, Doğalgaz gibi altyapı hizmetleri için üst yapı üniteleri vb. gibi) Umumi Hizmetlere Ayrılan alanlardır. Bu alanlar öncelikle kamulaştırılacak alanlar olup, bu alanlarda kamulaştırma işlemi tamamlanmadan uygulamaya geçilemez.

2.4.19 numaralı plan notunda kamulaştırılacak alanların hangi fonksiyonlar için kullanılacağı sıralanmıştır. Parsel bölme uygulamalarında olduğu gibi, kamulaştırma uygulamalarında da biçimsel açıdan olumsuz etkiler yaşanma ihtimali vardır. Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi, mülkiyet dağılımı bakımından incelendiğinde bu alanda mülkiyet dağılımının çok parçalı olduğu görülür. Bu yüzden, kamulaştırma uygulamalarını biçimi olumsuz olarak etkilemeden gerçekleştirmek oldukça zordur. Kamulaştırma konusunda yalnızca konu ile ilgili fonksiyonların sıralanıp geçilmesi, bu konu ile ilgili biçimi ve mevcut mülkiyet dağılımını ele alan ayrıntılı bir planlama anlayışının söz konusu olmadığı göstermektedir. Bu plan notu da, planın doğal ve kentsel morfolojiye etkileri açısından “eksik” olarak eleştirilebilir.

2.4.26 Uygulama yapılabilen parsellerde; bina taban alanı dışında kalan parsel alanının % 10'u kadar sert zemin düzenlemesi (max 25 m²'lik kameriye, geçiş yolları, havuz, zemin altında tesisat odası, yerine göre set oluşan parsellerde zemin altında kapalı otopark ve teknik mekanlar v.s.) yapılabilir. Parsel içinde güvenlik amacı ile 4 m²'yi geçmeyen mobil kulübe izin almak şartı ile konulabilir.

2.4.26 numaralı numaralı plan notu parsellerde sert zemin uygulamalarını düzenlemeye yöneliktir. Burada teknik olarak mümkün olan her parselde %10 zemin

alanına sert zemin uygulaması mümkün kılınmıştır. Bu uygulamaların uygunluğu ile ilgili herhangi başka bir şart koyulmamıştır. Bu durum sert zemin uygulanan yerlerdeki biçimi düzensizliğe itebilecek bir ortam hazırlamaktadır. Ayrıca sert zeminde direk toprağa müdahale söz konusu olduğundan doğal morfolojik yapıya da müdahale edilmektedir. Sert zemin uygulaması özellikle biçime etkisi açısından düşünülerek daha ayrıntılı tanımlamalar ve uygulama şartları ile ele alınmalıydı. Plan notundaki ucu açık hali ile bu konuya yaklaşım planın doğal ve kentsel morfolojiye etkisi açısından “olumsuz” olarak değerlendirilebilir. Burada olumlu olabilecek yaklaşım, sert zemin konusunu bir tasarım meselesi olarak ele alarak her parselin kendi karakterine göre bu konuyu çözmeye yönlendiren bir yaklaşımdır.

Plandaki lejant açıklamaları ve plan notlarının doğal ve kentsel morfoloji ile ilişkileri açısından değerlendirilmesi sonucu plan hazırlanırken morfoloji ile ilgili düşüncelerin bütüncül olmadığı, parçacıl yaklaşımlarla yalnızca bina kullanımlarına yönelik kararlar alındığı görülmektedir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nin yürürlükteki imar planının morfolojik açıdan irdelenmesi sonucu, bu bölge için daha farklı bir plan yaklaşımı önerisi gerektiği düşünülmüştür. Bu yaklaşım planın morfoloji ile ilişkisi açısından olumsuz yönlerini gideren ve eksiklerini kapatan bir yaklaşım olmalıdır.

Doğal ve kentsel morfolojiyi göz önünde tutan bir planlama yaklaşımı, Boğaziçi morfolojisinde standart planlama yaklaşımlarının getirdiği karakter bozulmalarını engelleyebilir ve zaman içinde yeni özgün yerleşme karakterleri oluşmasını sağlıklı bir şekilde yönlendirebilir.

Boğaziçi'nde morfolojiyi göz önüne alan plan yaklaşımı, sadece arazi kullanım kararları vermenin ötesinde mekana farklı çözümlene seviyelerinden bakabilen bir nitelikte olmalıdır. Binalar, sokaklar, parseller, dokular ve daha üst ölçeklerde olabilen bu çözümlene seviyelerinin her biri planlama için farklı kararlara yönlendirici niteliklerde olabilirler, fakat plan yaklaşımı parçacı olmamalı, bu çözümlene seviyeleri ile ilgili fikirler üretirken bu seviyelerin birbirleriyle ayrılmaz ilişkilerini göz ardı etmemelidir. Bu çözümlene seviyelerinin her biri insan ölçeği ile yakından ilgilidir. Bunları göz önünde tutan bir planlama yaklaşımı insan ölçeğini kaçırmamış olur.

BOĞAZIÇI GENEL YERLEŞME KARAKTERİ TABLOSU	
BÖLGELER	Eski Köy Alanları, Yalılar, Tarihi Dokuyla Uyumsuz Konut Alanları, Dağınık-Düzensiz Konut Alanları, Siteler
KARAKTER-ALT BÖLGELER	Eski Köy/İskele Meydanları
NİRENGİ VE ANITLAR	Köprüler, Hisarlar, Anıtsal Yapılar
YEŞİL ALANLAR	Korular, Parklar, Mezarlıklar, Mesire Alanları
MEKAN FORMLARI/DOKULAR	Organik Doku, Kıyı Boyu Lineer Doku, Yol Boyu Lineer Doku, Izgara Doku, Projeye Yapılanmış Alanlar, Dağınık-Düzensiz Doku
PARSELLER	Doku Tiplerini Temsil Eden Özgün Parsel Biçimleri
BİNA ELEMANLARI	Cephe Şekilleri, Çıkmalar, Pencere Tipleri
YAPI MALZEMELERİ	Ahşap, Beton, Tuğla

Şekil 4.1.Boğaziçi Genel Yerleşme Karakteri Tablosu

Yukarıda Boğaziçi'nin özgün yerleşme karakterleri tablosu verilmiştir. Bu tabloda, morfolojiyi göz önünde tutan bir planlama yaklaşımının kullanması gereken farklı çözümleme seviyeleri bir arada gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çözümleme seviyelerini bir arada görmek, bölgenin yerel karakterini yakalayabilmek ve bunu planlama süreci boyunca akılda tutmak adına önemlidir.

Bu tür bir tablolama, planlama yaklaşımının analitik karakterini kaybetmeden, kolay anlaşılabilir ve basit analizler yapabilmeyi sağlar. Böylece yerel karakteri oluşturan bileşenler net bir şekilde birbirinden ayrılırken, aynı zamanda aralarındaki ilişkiler de hemen kurulabilmektedir.

Hızlıca analiz edilebilen bu farklılaşma seviyeleri plan maddeleri oluşturulurken sürekli göz önünde tutulursa, her farklılaşma seviyesi için kendi ölçeğinde sağlıklı kararlar verilirken, kararların birbirlerinden kopuk olmaması sağlanır ve bütüncül bir planlama anlayışı hayata geçirilmiş olur.

Bu çözümleme seviyelerini göz önünde tutan bir planlama yaklaşımı morfolojide “zaman” boyutunu unutmamalı, morfolojinin bileşenlerini iyi yorumlayarak plan kararlarında hangi bileşenlerin süreç içinde ne tür değişikliklere uğradıklarını da göz önünde bulundurmalıdır. Böyle bir düşünce şekli planlama yaklaşımını dayanağı

olmayan “muhafazakar” kararlardan veya yaşatılması gereken değerleri “yenilikçilik” adına yok eden kararlardan uzak tutacaktır.

Morfolojiyi göz önünde bulunduran planlama yaklaşımı, plan içinde “kentsel tasarım” yaklaşımlarını da geliştirecektir. Bu tür bir plana konu olan morfoloji bileşenlerinin bir bölümü “kentsel tasarım” ölçeğinde olduğundan, plan hazırlanırken hangi çözümleme seviyelerinin hangi ölçekte çözüleceği bütüncüllükten uzaklaşmadan daima sorgulanmalıdır.

Böyle bir planlama yaklaşımının beraberinde getirmesi gereken planlama araçlarından biri de “kentsel tasarım rehberleri” olmalıdır. Yalnızca fiziksel plan çalışmalarını bütün çözümleme seviyeleri için aynı duyarlılıkta olamayacağından, morfolojik karaktere hakim olma konusunda yetersiz kalabilir. Kentsel tasarım rehberleri sayesinde çözümleme seviyelerine hakimiyet yüksek olacak ve çözümleme seviyelerinin özellikleri kentsel tasarım rehberlerinin temel içerikleri konusunda belirleyici olacaktır.

Kentsel tasarım rehberleri özellikle karakter-alt bölgeler için çok yararlı olabilir. Bu rehberler ilgili karakter alt bölgeyi oluşturan morfoloji bileşenleri için ayrı ayrı tasarım karar ve ilkeleri oluştururken bu bileşenlerin getirdiği sınırlayıcı ve yönlendiricilerden olumlu anlamda faydalanmalıdır.

Kentsel tasarım rehberleri, ölçekleri itibarı ile geleneksel fiziksel planlamada genellikle yetersiz kalınan “katılım” boyutunu da planlama sürecine etkili bir şekilde dahil edebilirler. Örneğin, Boğaziçi’nde kullanıcıların yaşadığı en önemli sorunlardan biri olan tadilat yapma sürecinde karşılaşılan engeller iyi bir kentsel tasarım rehberi ile azaltılabilir. Mevcut planda olduğu gibi yalnızca sınırlayıcı olan ve herhangi bir müdahale için resmi işlemleri çok uzun tutan bir yaklaşım yerine, her yer için tek merkezden işlem yürütmeyen, karakter-alt bölgeler için ayrı ayrı hükümleri olan, kullanıcıyı olumlu anlamda mekanın korunması veya yeniden üretilmesi sürecine dahil eden, teşvik edici tasarım rehberleri oluşturulabilir.

Sonuç olarak, morfolojiyi göz önünde tutan bir plan yaklaşımı standart imar planlarında genellikle göz ardı edilen “yerel karakterin devamlılığı” ve “insan ölçeğinde çözümlenmeler” gibi konulardaki eksiklikleri giderecek, kendi planlama araçlarını ve aktörlerini de beraberinde getirerek, kentsel tasarım uygulamalarını daha yaygın ve etkili hale getirebilecektir.

KAYNAKÇA

AYSEL, Nezh R., 1994, Boğaziçi'nde Topografik Özelliklerden Kaynaklanan Yapı Tipleri Bir Model Analizi-Arnavutköy, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, sayfa:23

AYSEL, Nezh R., 2004, Mimari Tasarımın Biçimlenmesinde Bir Çevre Faktörü Olarak "Su" Ve Boğaziçi Örneği, MSGSÜ Mimarlık Ana Bilim Dalı, Bina Bilgisi *Doktora Tezi*, sayfa:185

Boğaziçi İmar Müdürlüğü -27.02.2004-01.08.2006 Tasdik Tarihli İstanbul Boğaziçi Sahil Şeridi Ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Plan Lejantı Ve Hükümleri

Cataldi Giancarlo, Maffei,G.L. ve Vaccaro Paolo,2002, Saveiro Muratori And The Italian School Of Planning Typology, *Urban Morphology*, 2002, 6, 3-14

Chapman, David W., School Of Property, Construction And Planning, Faculty Of Law, Humanities, Development And Society, UCE Birmingham 2006, Applying Macro Urban Morphology To Urban Design And Development Planning: Valetta And Floriana, *Urban Morphology*,1, 23-40

Çubuk, M.,1994, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Boğaziçi c. II, s. 272, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Darin, Michael , 1998,The Study Of Urban Form In France, *Urban Morphology*,2, 63-76

Eldem.S.H.,1996, Boğaziçi Anıları, s. 43, 44 ,45. İstanbul Armağanı 2, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Erdenen O., 2006, Boğaziçi Sahilhaneleri I, s.7-8, İstanbul , Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M., 1958, Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, sayı 4, s. 152, 167 - 181.

Gökbilgin, M. Tayip, 1970, İslâm Ansiklopedisi, Boğaziçi maddesi, c. II, s. 692, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

Gülersoy, Z.N., 1998, İstanbul da Boğaziçi ve Karadeniz Kuşağında Doğal ve Tarihsel Çevre Koruma Kullanma Politikalarının Değerlendirilmesi , Prof. Dr. Aytan Çetiner' e Armağan, s.59 İTÜ Yayınları, İstanbul.

Işın, E.,1987, Bir Boğaziçi Tanzimatçısı, Şirket-i Hayriye, *Şehir Dergisi*, Sayı 10, s.74-78

İBB Boğaziçi Öngörünüm Alanı Analitik Etüt Çalışmaları, 2008

Kahraman,S.A. Ve Dağlı, Y., 1999, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. I, s. 414., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Koçu, R.E.,1961, İstanbul Ansiklopedisi, Boğaziçi maddesi, c.V, s.2854. İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul,

Koçu, R.E.,1963, İstanbul Ansiklopedisi, Boğaziçi maddesi, c. VI, s. 4095, s.2904, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Anonim Şirketi, İstanbul.

Kropf, Karl S.,2001,Conceptions Of Change In The Built Environment, *Urban Morphology*,5, 29-42

Kuban, D.,1996, Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi, s.125 İstanbul Armağanı 2, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Kuban, D.,2001, Türkiye’de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, s.133, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kuban, D.; 2004, İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Kuruyazıcı; H., 1994, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c 2 ; s. 288-289,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Mc Glynn, S., Samuels, I., 2000, The Funnel, The Sieve And The Tempelate: Towards An Operational Urban Morphology, *Urban Morphology*, 4, 79-89

Moudon, A.V. 1997, Urban Morphology As An Emerging Interdisciplinary Field, College Of Architecture And Urban Planning, University Of Washington, *Urban Morphology* 1, 3-10

Ortaylı, İ.,1973, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, s.138, TODAİE, Ankara.

Tapan, M., 1998, İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri 75. yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s77-88, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

Tekeli, İ., 1991, Kent Planlaması Konuşmaları, s.23,TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul.

Ülgen, A., 1996, Boğaziçi Sarayları, s.128, İstanbul Armağanı 2, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul

Whiteland, J.W.R., 2001,British Urban Morphology: The Conzenian Tradition,*Urban Morphology*, 5,103-109

URL

<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, Haziran 2009

<http://www.sirketihayriye.com/index.cfm?page=SubPage&kapsam=2&belge=34> , Haziran 2009

http://yapi.com.tr/Sektorden/ykbnin-iki-korusu-satiliyor_49665.html, Nisan 2009

<http://www.beykoz.bel.tr>, 2009

http://tr.wikipedia.org/wiki/Rumeli_Hisar%C4%B1#Bug.C3.BCnk.C3.BC_Durumu, Nisan 2009

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=morfoloji&ayn=tam>, 10.06.2009

<http://www.cografya.gen.tr/egitim/fiziki/>, Nisan 2009